acces la istorie

JEAN CALVIN *şi* REFORMA TÂRZIE

Keith Randell

EDITURA ALL

JOHN CALVIN AND THE LATER REFORMATION
Keith Randell
Hodder and Stoughton, 1990
Copyright © 1990 - Keith Randell

JEAN CALVIN ŞI REFORMA TÂRZIE
Keith Randell
Traducerea: Simona Ceauşu

Copyright © 1996,1998 - Editura **ALL**
ISBN: 973 - 571 - 019 - 6

Toate drepturile asupra acestei ediţii rezervate Editurii **ALL.**
Publicată pentru prima dată în limba engleză
de către Hodder and Stoughton Ltd.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL.**
Drepturile de difuzare în străinătate aparţin în exclusivitate editurii

The distribution of this book outside Romania is prohibited
without the written permission of **ALL**
All rights reserved.

Editura ALL Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sector 6
☎ 413 11 58; 413 43 21; 413 18 50
Fax: 413 05 40
Distribuţie B-dul Timişoara nr. 58, sector 6
☎ 413 03 29; 413 16 12

Redactor: Constantin Vlad
Ilustraţia copertei: Portret de maturitate al lui Jean Calvin

PRINTED IN ROMANIA

Acces la istorie

Jean Calvin şi Reforma târzie

Keith Randell

Traducerea: Simona Ceauşu

EDITURA ALL

Cuprins

CAPITOLUL 1	**Introducere: Jean Calvin**	1
	Îndrumări pentru studiu	5
CAPITOLUL 2	**Calvin şi Geneva: anii de început**	8
	1. Introducere	8
	2. Geneva	9
	3. Prima încercare	12
	4. Exilul la Strasbourg	15
	5. Organizarea Bisericii	16
	Îndrumări pentru studiu	23
CAPITOLUL 3	**Calvin şi Geneva: luptă şi victorie**	25
	1. Confruntări cu opoziția	25
	2. Miguel Servet	27
	3. Anii de supremație	30
	4. Educația	34
	5. A fost Geneva o teocrație?	35
	Îndrumări pentru studiu	38
CAPITOLUL 4	**Concepția religioasă a lui Calvin**	41
	1. Introducere	41
	2. Fundamente teoretice	44
	3. Predestinare	48
	4. Locul lui Isus Cristos	52
	5. Biserica	54
	6. Sfintele Taine	57
	7. Concluzie	59
	Îndrumări pentru studiu	60
CAPITOLUL 5	**Politica, societatea şi economia**	64
	1. Politica	64
	2. Societatea	69
	3. Economia	74
	Îndrumări pentru studiu	80

CAPITOLUL 6 **Răspândirea calvinismului** 84
1. Calvin şi protestanţii din Elveţia şi Germania 84
2. Calvin şi Franţa 88
3. Olanda 97
4. Scoţia 100
5. Anglia şi America 109
6. Concluzie 111
Îndrumări pentru studiu 113

Lecturi suplimentare 118

Surse documentare despre Calvin şi Reforma târzie 120

Nota redacţiei

În ce priveşte grafierea numelui Mântuitorului, am adoptat o formulă neutră: Isus Cristos, pornind de la considerentul că lucrarea de faţă tratează o problemă din spaţiul teologic protestant. Întrucât în limba română tinde să se generalizeze, nu tocmai justificat, grafia Iisus Hristos, reprezentând transliterarea numelui aşa cum apare el în greacă (deşi **Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**, Ediţia a V-a, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995 recomandă pentru X grecesc echivalentul grafic *ch*) – este vorba, în fapt, de o invariantă ortodoxă – a folosi altă echivalenţă apare aproape ca o blasfemie. Subliniind faptul că e vorba de un alt spaţiu teologal decât cel ortodox şi luând în discuţie şi alte situaţii omologate (cartea lui Jacques Duquesne, apărută în traducere la *Humanitas* în 1995 foloseşte şi ea acelaşi grafem, iar **Îndreptarul**, ediţia citată, recomandă forma Cristos, v. pag. 37), am recurs la această grafie lipsită, vrem să credem, de conotaţii doctrinare.

Cuvânt înainte

Către cititorul obişnuit

Seria "Acces la istorie" a fost iniţiată mai ales la nivelul cerinţelor studenţilor şi elevilor care susţin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulţime de informaţii interesante şi cititorului obişnuit. Partea principală a cărţii (textul propriu-zis, mai puţin îndrumările de la sfârşitul capitolelor) reprezintă un studiu uşor de citit şi incitant totodată, ce are coerenţa necesară unei cercetări istorice. Intenţia autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară şi concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar şi pe cei neiniţiaţi) în a-şi forma o opinie despre subiectul pus în discuţie. Astfel, în loc să transmită o sumă de "adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecţie conţin puncte de vedere şi interpretări diferite.

Către studenţi şi elevi

În funcţie de subiectele care vă interesează şi de timpul de studiu pe care îl aveţi la dispoziţie, puteţi proceda în mod diferenţiat atunci când folosiţi această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriţi să vă formaţi o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiţi capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoare, începeţi cu secţiunea "Să notăm ideile principale" şi, dacă subiectul vă interesează, citiţi tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol (sau la semnul *) pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriţi totuşi să abordaţi întreaga tematică a cărţii şi dispuneţi de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiţi pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiţi tot capitolul, de preferat într-o singură şedinţă.
2. Studiaţi schema de la sfârşitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-aţi înţeles.
3. Citiţi secţiunea "Să notăm ideile principale" (şi secţiunea "La ce întrebări ar trebui să răspundeţi pentru a scrie un eseu") şi decideţi dacă mai aveţi de lucrat la capitolul respectiv.

Abordați secțiunea "Întrebări bazate pe textul capitolului". Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mental sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea "Lecturi suplimentare" și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: Jean Calvin

Jean Calvin a fost figura dominantă a celei de-a doua etape a Reformei. El este fondatorul calvinismului, doctrină protestantă care a impus o nouă orientare Reformei după ce impulsul inițial aparținând lui Martin Luther s-a pierdut, lutheranismul devenind noua religie acceptată de cei mai mulți locuitori din nordul Germaniei și din Scandinavia. Despre calvinism e greu să spunem că a fost acceptat. Cultul calvin impunea adepților săi atât de multe obligații în toate sectoarele vieții, încât acceptarea lui ar fi antrenat în mod firesc serioase transformări politice, sociale și economice. Reprezentanții puterii din ținuturile în care el nu câștigase teren se temeau foarte tare să-l accepte și s-au opus din răsputeri răspândirii lui. Cu toate acestea s-a bucurat de mulți aderenți în state și comunități din Elveția și până în Scoția, lui datorându-i-se chiar colonizarea unora dintre cele mai puțin primitoare regiuni de pe coasta de est a Americii de Nord. Influența lui a durat un secol, poate chiar mai mult.

Unii istorici au ajuns să susțină chiar că fără Calvin Reforma nu s-ar fi bucurat de nici un succes și ar fi fost în mare măsură uitată. Ei afirmă că el, Calvin, este cel care a dat un sens și coerență mișcării ce a avut un început furtunos sub conducerea lui Luther și a intrat apoi sub influența principilor germani, mult mai preocupați de poziția lor socială decât de Dumnezeu și voința Lui. Deși acest punct de vedere nu este general acceptat, toți specialiștii sunt de acord că Jean Calvin a fost acela care, dintre toți reformatorii celui "de-al doilea val", a fost capabil să controleze Reforma și să o redirecționeze pe un făgaș care să-i asigure continua evoluție și răspândire. Procedând astfel, el și-a dobândit un loc în istorie la fel de important ca al lui Luther. Timp de secole comentatorii au fost intrigați de similitudinile și divergențele dintre acești doi oameni a căror viață și activitate s-au suprapus atât de mult, fără ca ei, totuși, să se fi întâlnit vreodată.

Jean Calvin era francez, născut la Noyon, în Picardia, în 1509. Numele lui era Jean Chauvin, dar asemeni multor cărturari ai timpului, aflați atunci în perioada de formare, el a adoptat încă de tânăr numele latinizat Calvinus. Tatăl său era avocat și își asigurase o poziție importantă pe plan local, fiind unul dintre susținătorii protestantismului. Avea ambiții mari pentru fiul său care, spera el, avea să continue ieșirea familiei din anonimat și a făcut tot posibilul pentru ca acest lucru să devină realitate. L-a încredințat pe fiul său

spre creştere uneia dintre familiile de frunte ale ţinutului pentru a putea deprinde acolo codul bunelor maniere şi pentru a cunoaşte oameni care să-i fie mai târziu de folos. Şi-a propus să obţină pentru fiul său Jean accesul în rândul preoţilor bisericii (reformate) şi l-a călăuzit, în consecinţă, pe calea urmată de toţi aspiranţii la treptele ierarhiei bisericeşti, cei care nu fac parte din rândurile aristocraţiei - studierea limbii latine şi intrarea de timpuriu la universitate. Jean s-a dovedit a fi un elev eminent, care a îndrăgit curând exerciţiile de gimnastica minţii spre care fusese condus. Nu-şi punea în nici un fel problema viitorului pe care tatăl său i-l pregătise. Atunci când tatăl a hotărât, din motive care au rămas necunoscute, că viitorul fiului său va fi avocatura şi nu preoţia, Calvin s-a transferat foarte supus la o altă universitate pentru a studia dreptul în locul teologiei.

Calvin era încă student la drept la moartea tatălui său în 1531. Se cunosc foarte puţine amănunte despre evenimentele petrecute în viaţa lui din anii imediat următori. Dovezile rămase sunt parţiale şi în anumite privinţe contradictorii. În mod cert a abandonat dreptul şi a revenit la ceea ce pare să fi fost prima lui dragoste, studierea limbilor latină şi greacă. A fost probabil atras în mod special de scrierile anticilor şi de scriitorii precreştini din Grecia şi Roma. Există informaţii că ar fi plătit pentru a i se publica un comentariu despre unul dintre aceşti scriitori. La un moment dat a început să fie interesat de protestantism, dar este imposibil de precizat de ce şi când anume. Dovezile pe care le avem arată că el a părăsit la sfârşitul anului 1533 Universitatea din Paris renumită pentru regimul ei foarte sever, cert fiind că a trecut în secret la protestantism. Singura explicaţie privind această trecere de la acceptarea necondiţionată la respingerea totală a Bisericii Catolice a scris-o în limba latină, douăzeci de ani mai târziu, fără ca aceasta să aibă o destinaţie anume:

1 La început eram atât de orbeşte devotat învăţăturilor papalităţii (şi mult mai neînduplecat decât ar fi fost normal pentru cineva de vârsta mea) încât era foarte greu să fiu smuls dintr-un asemenea abis. Apoi Dumnezeu, convertindu-mă fără veste, mi-a schimbat şi mi-a îndemnat inima să fie
5 mai îngăduitoare. Primind adevărata împărtăşanie m-am lăsat în voia lui Dumnezeu; nu am renunţat la celelalte preocupări ale mele, dar le-am urmat fără nici o tragere de inimă...

Mulţi dintre biografii lui Calvin s-au lansat în tot felul de speculaţii încercând să explice de ce elevul eminent de altădată care nu dovedise un interes deosebit pentru religie şi-ar fi riscat situaţia îmbrăţişând o cauză privită la vremea aceea în Franţa cu multă suspiciune de autorităţi. S-a făcut adeseori apel la scrierile lui presupus autobiografice, pentru că nu există nici

o altă dovadă în acest sens. Despre unul dintre fragmentele foarte ades citate ca posibilă explicație, Calvin declarase că este imaginar. Sau, în cel mai bun caz, el reflecta ceea ce-i plăcea lui să creadă despre ceea ce i s-ar fi întâmplat: mult mai probabil este ca el să fi folosit acest truc pentru a-i convinge pe adevărații credincioși catolici că rezervele lor în a-și abandona credința sunt foarte firești.

1 Cu cât mă analizam mai atent, cu atât mai clare deveneau imboldurile conștiinței mele care mă îndemna pe această cale, încât mi-am dat seama că singura mea scăpare este să mă las ademenit și să uit trecutul . . . Apoi, s-a născut totuși o altă formă de doctrină care nu însemna renun-
5 țarea la ideea de a fi creștin, ci întoarcerea la izvoarele creștinismului pentru a-i restitui adevărata puritate, curățindu-l de toate devierile doctrinare. Tulburat de acest nou concept, la început nu i-am dat ascultare cu prea mare tragere de inimă ba chiar, trebuie să mărturisesc, m-am împotrivit din răsputeri. Este firesc să fii stăruitor și îndârjit în a urma
10 calea ce ți-a fost dinainte destinată și mi-a fost foarte greu să accept să mărturisesc că de fapt am fost neștiutor și am greșit toată viața.

Am putea fi tentați să credem că aceasta este explicația perfectă a convertirii lui Calvin, adevărul este însă că nu vom ști niciodată cu exactitate ce s-a întâmplat.

Acest lucru nu este valabil în cazul lui Martin Luther, despre ale cărui chinuri trupești și sufletești există foarte multe informații. (Referirile la Luther, făcute pe parcursul acestei cărți, pot fi verificate în "*Luther și Reforma din Germania*" din aceeași serie.)

Părăsind Parisul la sfârșitul anului 1533, Calvin a sperat, se pare, să-și poată continua în liniște studiile sub protecția unor prieteni protestanți influenți din provincie. Aceasta a și făcut timp de aproape un an, după care atunci când autoritățile au lansat o adevărată campanie pentru identificarea și arestarea tuturor criticilor s-a hotărât să părăsească țara. Nu întâmplător și-a ales ca refugiu orașul Basel din Elveția. Acesta era orașul cu adevărat independent în care se salvaseră mulți dintre prietenii săi. Faptul că acest oraș era un centru al opoziției moderate față de Biserica Catolică demonstrează că Jean Calvin nu era defel un extremist în acest stadiu al evoluției sale religioase și că nu aspira să aibă un rol hotărâtor în desfășurarea evenimentelor. Singura lui dorință era să-și poată continua cercetările și să scrie, fără ca viața să-i fie amenințată.

A putut rămâne la Basel destul timp pentru a-și termina prima carte protestantă. *Christianae Religionis Institutio* (*Instituția religiei creștine*) a fost scrisă în limba latină. Cartea era de fapt o enumerare a principalelor precepte

ale protestantismului şi demonstra în mod categoric faptul că autorul este un gânditor de înaltă clasă cu o minte limpede şi organizată. *Instituţia* a devenit una din cărţile de căpătâi ale Reformei, deşi nu în ediţia sa iniţială din 1536. Această ediţie a fost continuu revăzută şi adăugită în nenumărate apariţii ulterioare, scrise atât în latină cât şi în franceză, care au reuşit să impună concepţia lui Calvin despre credinţă şi Biserică.

S-ar părea că Jean Calvin s-a alăturat la un moment dat numărului tot mai mare de teologi protestanţi care duceau o existenţă nomadă, călătorind dintr-un oraş într-altul în căutarea unui refugiu unde să poată trăi în siguranţă, iar concepţiile lor să fie binevenite. Pribegia lui a fost vremelnic întreruptă de apelurile adresate conştiinţei lui în timpul unui popas peste noapte la Geneva în august 1536. Oraşul era într-o stare de confuzie. Era un oraş mare (populaţie de cca 10.000 locuitori) şi independent care fusese condus, potrivit tradiţiei, de principele-episcop al oraşului, cu toate că acum făcea parte din teritoriile controlate de ducii de Savoia (vezi harta de la p. 6). De câţiva ani însă, o parte din cetăţenii oraşului au crezut că se vor bucura de mai multă independenţă dacă vor rupe aceste verigi şi vor dezvolta legăturile cu Confederaţia helvetică vecină. Aceste aspiraţii politice au dobândit o nouă dimensiune o dată cu apariţia Reformei. Pentru cei mai mulţi lupta împotriva partidei episcopului a devenit acum mai degrabă o chestiune de ordin religios decât o aspiraţie de ordin personal. Protestanţii erau în ascensiune în 1536, deşi lupta nu era deloc încheiată. Auzind că autorul "*Instituţiei religiei creştine*" este în oraş, Guillaume Farel, liderul local al partidei protestanţilor a folosit toate argumentele posibile pentru a-l convinge să rămână şi să-i ajute. Douăzeci de ani mai târziu, Calvin descria astfel cele întâmplate:

> ... oraşul era divizat între bande periculoase de necredincioşi ... Farel care se străduise din răsputeri să răspândească noua credinţă, şi-a concentrat imediat toate eforturile pentru a mă reţine. Iar după ce a aflat că dorinţa mea este să mă dedic studiului şi de aceea vreau să stau departe de orice alte preocupări, şi realizând că nu a reuşit să mă convingă cu rugăminţile lui stăruitoare, a început să mă avertizeze că Dumnezeu mă va afurisi pentru că am preferat să stau deoparte liniştit atunci când mi s-a cerut degrabă ajutorul ... Mă simţeam ca şi când Dumnezeu şi-a pogorât cerească-i mână asupra mea pentru a mă reţine. Atât de mult m-a terorizat acest gând, încât am renunţat la călătoria pe care plănuisem s-o întreprind. Dar conştient de timiditatea mea, am refuzat orice fel de onoruri.

Astfel şi-a legat Calvin destinul de Geneva, care a ocupat un loc foarte important în ultimii săi 28 de ani de viaţă. S-a afirmat adeseori că situaţia pe

care a găsit-o în oraş a fost în măsură să-i întărească convingerile şi să-i diminueze îndoielile. Calvin nu a fost însă un mare inovator şi nici nu a găsit o nouă motivaţie Reformei.

El nu ar fi putut face ceea ce Luther realizase în Germania între 1517-1520, când a lansat Reforma ca pe o alternativă emoţională şi spirituală pentru cei care începuseră să se îndoiască de doctrinele existente. Putem afirma, fără să exagerăm, că Jean Calvin nu a fost un gânditor creator. Trebuie însă să recunoaştem că a fost un as în a duce mai departe ideile şi conceptele create de alţii, sintetizându-le şi dezvoltându-le în aşa fel încât concluzia logică să se impună. Avea o deosebită îndemânare în a conduce o idee şi a ajunge la o concluzie, avea o extraordinară capacitate intelectuală şi de sistematizare a ideilor, nu era însă un creator de idei. Era de aceea, din multe puncte de vedere, persoana ideală care să preia nenumăratele încercări disparate de reformare a Bisericii, făcute în ultimii douăzeci de ani şi să le dea o formă coerentă, pentru ca nu cumva entuziasmul şi eforturile celor dintâi reformatori să se piardă odată cu trecerea timpului.

Faptul că Jean Calvin a crezut că împlineşte voinţa lui Dumnezeu rămânând în Geneva avea să aibă un efect dezastruos asupra evenimentelor. Dacă nu s-ar fi lăsat pradă doar propriilor porniri, căutând poate puterea sau prestigiul, nu ar fi ajuns să fie obsedat de ideea incontestabilei corectitudini a conceptelor şi a faptelor sale, care-i pecetluieşte comportamentul. Exagerând mai mult chiar decât Luther, care accepta să discute deschis unele probleme controversate, Calvin era convins că oamenii care combat şi contestă ideile sunt agenţii Diavolului. Pentru că niciodată nu îşi exterioriza emoţiile, părând în acelaşi timp lipsit de orice slăbiciune sau păcat omenesc, ajunsese să fie privit cu ostilitate, era respectat, dar nicidecum iubit. Mulţi dintre biografii săi au încercat să demonstreze că acest prototip al "omului lui Dumnezeu" avea şi trăsături umane, dar argumentele lor au fost puţin convingătoare. Trebuie să admitem că foarte puţini l-au considerat o personalitate atrăgătoare. Mulţi vor susţine că tocmai de aceea a rămas o figură a Istoriei. Povestea rolului său în istorie şi a căilor prin care el s-a impus constituie elementul unificator al capitolelor următoare.

Să notăm ideile principale ale capitolului *"Introducere: Jean Calvin"*

Scopul acestui scurt capitol introductiv este să creeze cadrul necesar pentru restul cărţii. Nu este indicat să folosiţi informaţiile cuprinse în el în cazul unei examinări. Ele vă vor folosi însă pentru a înţelege cele ce urmează. Pentru a afla dacă aţi înţeles sau nu ideile principale ale acestui capitol,

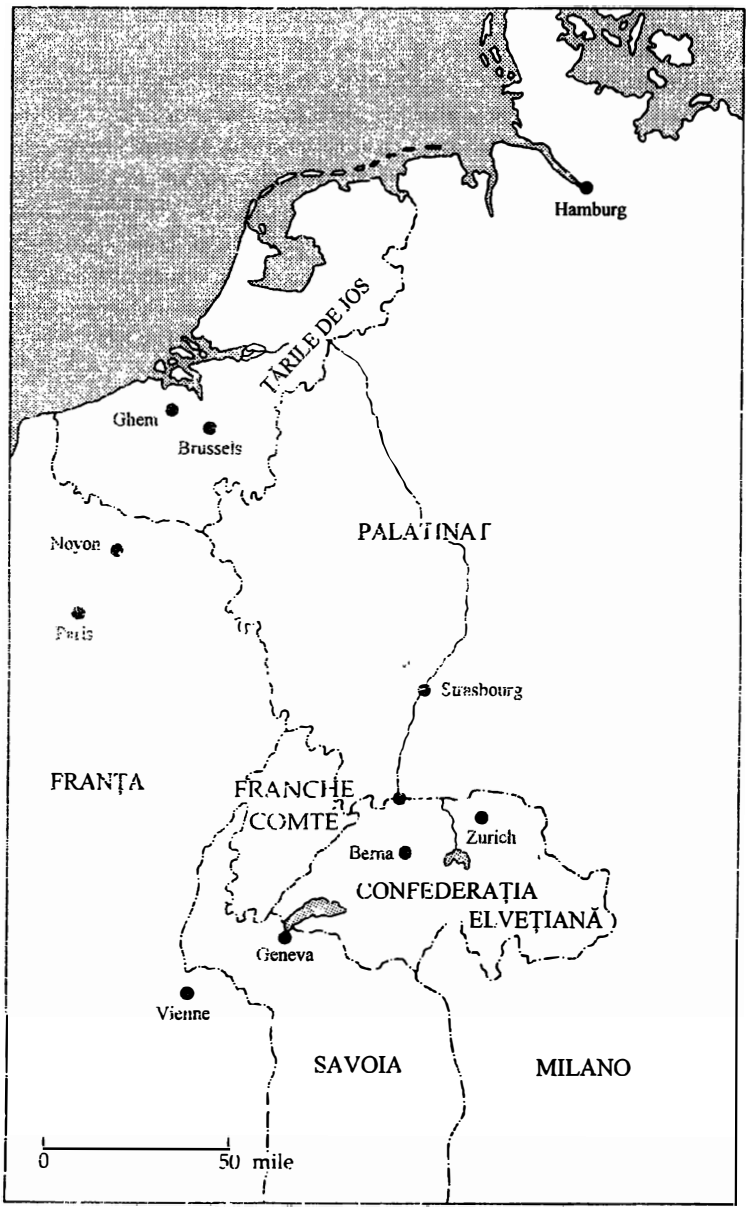

Geneva și vecinii la jumătatea secolului al XVI-lea

recitiți repede fiecare paragraf și scrieți o scurtă propoziție care să rezume ideea principală. Veți vedea astfel că cele 9 propoziții formează o succesiune logică de idei.

Întrebări pe baza textului capitolului "Introducere: Jean Calvin"

1. Convertirea lui Calvin

Citiți cele două citate din scrierile lui Calvin de la paginile 2 și 3. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce se înțelege în al doilea citat prin "întoarcerea la izvoarele creștinismului"?
b) Ce dovadă a ostilității față de Biserica Catolică conține primul citat? Ce sugerează absența acestei ostilități în al doilea citat?
c) La ce face aluzie prima propoziție din primul citat privind implicarea altor oameni în convertirea lui Calvin?
d) Care - admițând că ambele citate se referă la Calvin și sunt exacte - au fost etapele convertirii sale?
e) Care sunt, în aceste citate, elementele de rezistență și scăderile care pot servi ca argumente ale convertirii lui Calvin?

2. Hotărârea lui Calvin de a rămâne la Geneva în 1536

Citiți extrasul din scrierile lui Calvin de la pag. 4 și răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce se înțelege prin "să răspândească noua credință"?
b) Care este dovada faptului că Farel își dorea cu ardoare ca Jean Calvin să rămână la Geneva? De ce oare își dorea acest lucru?
c) Ce ne sugerează citatul despre personalitatea și convingerile lui Calvin?
d) Ce factori ar trebui luați în considerație în evaluarea credibilității acestui citat ca dovadă a motivelor rămânerii lui Calvin la Geneva?

CAPITOLUL 2

Calvin şi Geneva: anii de început

1. Introducere

Povestea îndelungatei legături de iubire şi ură dintre Calvin şi oraşul Geneva are toate datele unui serial de televiziune. Nu este de mirare că ea a fascinat atâția istorici. Foarte mulți biografi ai lui Calvin au acordat spații largi rememorării întâmplărilor dramatice care multă vreme păreau să conducă spre un iminent dezastru, dar care pe neaşteptate s-au transformat într-un imens succes. Multora dintre cei care studiază istoria li s-a înflăcărat imaginația închipuindu-şi lupta pentru supremație din îndepărtatul oraş de pe malul lacului aflat la granița dintre două lumi.

Este de înțeles de ce evenimentele din viața lui Calvin au atras atenția multor analişti. La urma urmei, acesta este cazul tipic al unei poveşti bine spuse care trezeşte mai întâi interesul asupra succesiunii întâmplărilor, pentru ca mai apoi să devină în mintea cititorului un model de ceea ce înseamnă trecutul. Înainte de a putea face aprecieri privind succesul şi influența unei persoane şi a motivelor care le-au determinat, este necesară o prezentare a faptelor care e de presupus că s-au petrecut. Acest lucru se poate face cel mai uşor cu ajutorul unei povestiri. Pe parcursul povestirii nu trebuie uitate însă "elementele" care au marcat-o. Ce anume face studiul vieții unei persoane valoros din punct de vedere istoric?

În cazul lui Calvin răspunsurile sunt legate în special de puternica sa influență. Ele sunt legate de identificarea factorilor care au făcut din el figura pregnantă a Reformei pentru popoarele din afara Germaniei. Ele implică, de asemenea, unele aprecieri legate de stabilirea "adevărului istoric". Calvin a fost mult mai hulit de adversari şi mult mai iubit de susținători decât multe alte personaje istorice; iată de ce trebuie să încercăm să restabilim adevărul. Este, de asemenea, necesar să ajungem la nişte concluzii privind natura acestui om caracterizat atât de contradictoriu ca fiind când monstru, când sfânt. Studierea vieții lui Calvin la Geneva permite o analiză foarte amănunțită a acestor elemente, mai ales că există o bază foarte bogată de date privind această perioadă - spre deosebire de anii de la începutul vieții sale despre care se ştiu foarte puține lucruri cu exactitate.

Având o privire de ansamblu asupra problemei, putem spune că viața lui Calvin la Geneva poate fi împărțită în trei perioade distincte. Prima perioadă a fost scurtă, mai puțin de doi ani, și s-a încheiat cu expulzarea lui din oraș în aprilie 1538. A doua perioadă a fost lungă (și dificilă) și a durat din septembrie 1541, când a acceptat să se întoarcă la Geneva, până în iunie 1555 când ultimul dintre puternicii săi adversari a fost înfrânt. Aceasta a fost o perioadă de strădanie continuă, în care i se părea adeseori că eforturile lui sunt zadarnice și că toate "progresele" de până atunci vor fi pierdute. A treia perioadă, din iunie 1555 până la moartea lui în aprilie 1564, a fost epoca triumfului. În tot acest timp influența lui nu a avut egal, iar sfaturile lui erau ascultate și urmate de toată lumea. Geneva a devenit o comunitate calvină tradițională.

2. Geneva

Pentru ca povestea strădaniilor lui Calvin să fie bine înțeleasă, ea trebuie să fie puternic ancorată în contextul politico-social al acestui atât de neobișnuit oraș, a cărui dezvoltare în tot secolul al XVI-lea a evoluat contra orientării generale a țărilor din vestul Europei. Într-o epocă în care oraș după oraș își încredințau libertățile cârmuitorului local (fie el principe sau monarh), Geneva și-a creat un statut de republică independentă și și-a păstrat independența în pofida tuturor obstacolelor ce i s-au pus în cale. A cedat abia în 1789 intrând sub controlul unuia dintre "puternicii" săi vecini, Franța lui Napoleon în acest caz. Nici n-a devenit, pe tot parcursul vieții lui Calvin, o republică numai cu numele, așa cum s-a întâmplat cu multe dintre orașele republici care au mai supraviețuit dar erau conduse de o singură familie care practic exercita o guvernare princiară. Acest lucru era foarte important pentru că el însemna că, la Geneva, puterea era colectivă și făcea dificilă schimbarea. Într-o epocă în care nu existau partide politice în sensul modern al cuvântului pentru a se putea impune disciplina de partid, singura modalitate de a obține schimbarea era să câștigi de partea ta un număr mare de indivizi. Nici așa însă nu aveai garanția că o hotărâre luată de o întrunire nu poate fi schimbată la următoarea întrunire printr-un nou vot de cei care s-au răzgândit.

Mecanismul luării deciziilor era foarte complex în oraș. Cea mai mare putere o avea Micul Consiliu, format din 25 de membri aleși anual de Consiliul Celor Două Sute, al doilea organism important în stat. Micul Consiliu se întrunea de mai multe ori pe săptămână și se ocupa de rezolvarea problemelor curente, precum și de formularea propunerilor de importanță majoră care erau înaintate spre aprobare Consiliului Celor Două Sute. Mulți dintre cetățenii de frunte erau aleși automat în Micul Consiliu ca semn de recunoaștere a

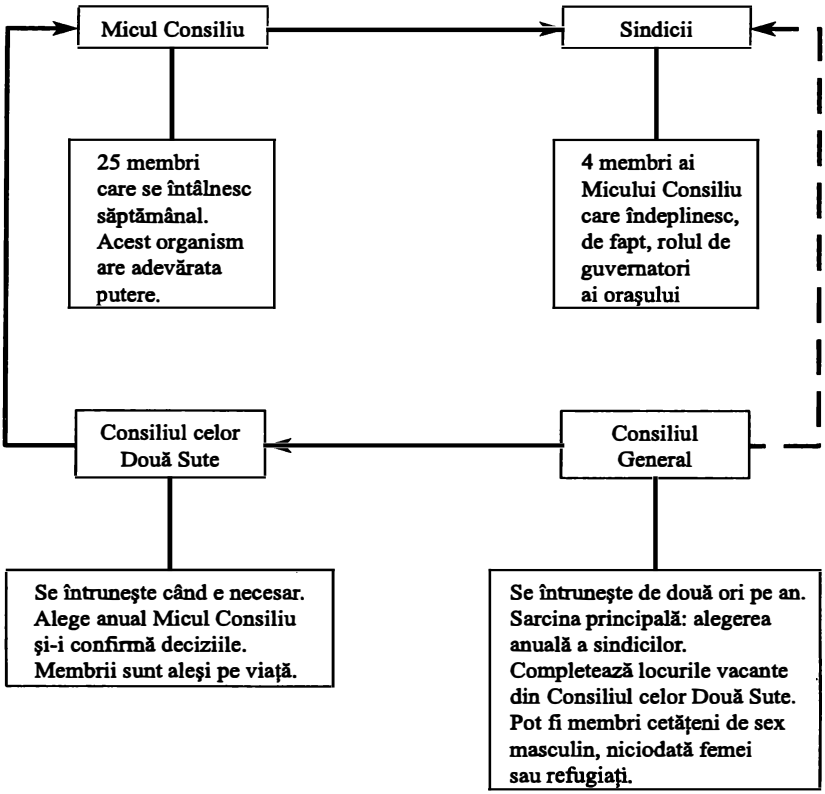
Micul Consiliu
Sindicii
25 membri care se întâlnesc săptămânal. Acest organism are adevărata putere.
4 membri ai Micului Consiliu care îndeplinesc, de fapt, rolul de guvernatori ai oraşului
Consiliul celor Două Sute
Consiliul General
Se întruneşte când e necesar. Alege anual Micul Consiliu şi-i confirmă deciziile. Membrii sunt aleşi pe viaţă.
Se întruneşte de două ori pe an. Sarcina principală: alegerea anuală a sindicilor. Completează locurile vacante din Consiliul celor Două Sute. Pot fi membri cetăţeni de sex masculin, niciodată femei sau refugiaţi.

Structura organizatorică a guvernării Genevei la jumătatea secolului al XVI-lea

Structura organizatorică a guvernării Genevei la jumătatea secolului al XVI-lea

poziţiei lor sociale şi aşteptau să le fie confirmată alegerea de Consiliul Celor Două Sute. Acest lucru se şi întâmpla în mod normal - ori de câte ori membrii Micului Consiliu erau de aceeaşi părere. În cazurile în care aceştia aveau păreri divergente, cum s-a întâmplat de multe ori când cel implicat era Calvin, Cei Două Sute aveau puterea de decizie. Acest lucru însemna că trebuie influenţaţi mare parte din votanţi. Autorii constituţiei Republicii avuseseră grijă să o conceapă în aşa fel încât să facă imposibilă acapararea puterii de un număr restrâns de persoane. De exemplu, stipulând că niciodată nu pot face parte din Micul Consiliu în acelaşi an tată şi fiu sau frate şi frate,

au garantat reprezentarea în acest organism a unui număr cât mai mare de familii. Totuşi, conducerea efectivă a oraşului era încredinţată unui mic grup, patru sindici, aleşi anual de Consiliul General al bărbaţilor. Ei nu puteau însă rămâne în funcţie mai mulţi ani consecutiv pentru a nu-şi consolida influenţa la putere. Sindicii erau oameni foarte influenţi, totuşi. Ei reprezentau adevăratele simboluri ale autorităţii în Republică, iar cei ce nu ascultau ordinele lor erau pedepsiţi. Era foarte greu ca cineva să le combată părerile. Era deci practic imposibil să se aducă vreo schimbare fără sprijinul lor activ, la fel de necesar fiind sprijinul majorităţii membrilor Micului Consiliu şi consimţământul Celor Două Sute.

Această situaţie politică complexă se complică şi mai mult datorită existenţei la Geneva a unor diferende foarte vechi. Acest lucru a condus la formarea unor facţiuni politice rivale care nu acceptau să fie de acord în nici o problemă decât atunci când preţul plătit pentru dezacordul lor era mult prea mare. Ceea ce a înrăutăţit şi mai mult lucrurile a fost faptul că Jean Calvin şi cauza lui s-au identificat cu una dintre aceste facţiuni. Era greu de evitat acest lucru. Deşi populaţia Genevei vorbea franceza, ei nu se mai considerau francezi, după cum nici locuitorii Ţării Galilor care vorbeau engleza nu se socoteau englezi. Una dintre facţiunile din Geneva era pro-franceză, socotindu-l pe regele Franţei potrivit pentru a-i proteja împotriva ducelui de Savoia care jurase să recâştige controlul asupra oraşului şi să-l reintegreze în teritoriile sale. Această facţiune pro-franceză se asocia în mintea oamenilor cu sprijinul acordat orientării religioase a numeroşilor refugiaţi francezi, cum era Calvin, care fugiseră de epurările violente îndreptate împotriva protestanţilor de Francisc I. De aceea cei care se opuneau ideii unei alianţe cu Franţa îi erau ostili lui Calvin, pentru că vedeau că pot obţine capital politic obstrucţionându-l pe el. Ei se bucurau astfel de simpatia multora dintre locuitorii născuţi la Geneva, care ajunseseră pe negândite să-i deteste pe francezi, care se temeau că vor fi sufocaţi de refugiaţii veniţi în număr atât de mare încât uneori păreau să fie deja majoritari. Astfel, mai ales pentru că era francez, Calvin avea cu siguranţă să întâmpine multă ostilitate.

Din fericire pentru Calvin şi cealaltă facţiune avea, firește, dezavantajele ei. Ea se autoprezentase ca partid patriotic, ce vrea să salveze Geneva de influenţa nedorită a francezilor. Avea însă nevoie de sprijinul cuiva, pentru că era limpede că oraşul nu va putea rezista fără ajutor în faţa ducelui de Savoia, cu toate că era protejat de ziduri foarte puternice. Această facţiune a susţinut întărirea relaţiilor cu Berna, cu care Geneva se aliase încă de la începutul luptelor cu ducele de Savoia, în 1526. Această manevră s-ar fi putut bucura de sprijinul populaţiei pentru că şi Berna era un stat protestant, dar s-au ivit probleme pentru că ea nu a făcut un secret din faptul că-şi dorea,

mai degrabă, să domine decât să ajute Geneva să-şi apere independenţa. Pentru că Berna a avut pretenţii prea mari în tratativele cu aliata ei, facţiunea pro-Berna şi-a pierdut popularitatea, facţiunea pro-franceză fiind în situaţia de a profita de această ocazie. Bineînţeles că nimic din toate acestea nu avea legătură cu meritele şi scăderile argumentelor cu care Calvin îşi susţinea cauza, dar aveau să joace un rol important în succesul de care urmau să se bucure învăţăturile lui.

3. Prima încercare

Când Calvin a acceptat fără tragere de inimă să rămână la Geneva să-l ajute pe Farel în activitatea sa de consolidare a Reformei în oraş, nu i s-a acordat nici o calitate oficială. Farel era liderul religios absolut al comunităţii, iar Calvin era neoficial doar unul dintre adjuncţii săi. Practic calităţile lor se completau reciproc. Farel era mai în vârstă şi avea mai multă experienţă, având capacitatea demonstrată deja de a transmite auditorilor săi un adevărat simţământ religios. Calvin era mult mai dotat intelectual şi un organizator înnăscut, aşa cum demonstrase deja scriind *Christianae Religionis Institutio*. Această nouă echipă avea însă multe probleme. În acest moment al vieţii lor, nici unul dintre ei nu avea simţ politic. Amândoi ştiau că au o misiune care nu era compatibilă cu compromisul. Fiecare dintre ei ştia foarte limpede în ce constă "voinţa lui Dumnezeu" şi erau hotărâţi să facă tot posibilul pentru a o împlini. Nu s-au gândit deloc la ce se putea întâmpla având în vedere scindările şi tensiunile care existau în oraş. Nu e de mirare că foarte curând Farel şi Calvin s-au trezit în mijlocul unei situaţii pe care nu o mai puteau controla. Asta nu înseamnă în nici un caz că până atunci avuseseră de-a face cu o situaţie foarte favorabilă. Parte din disperarea cu care Farel încercase să-l reţină pe Calvin se datora faptului că era conştient de evoluţia foarte puţin promiţătoare a lucrurilor. Iată cum descria Calvin atmosfera pe care a găsit-o la Geneva, amintindu-şi de ea într-un moment în care credea că se află pe patul de moarte:

> Când am intrat întâia oară în această Biserică, nu am găsit nimic în ea. Se slujea şi-atâta tot. Căutaseră idolii, este adevărat, şi le dăduseră foc. Aceasta nu era însă reformă; totul era în dezordine.

Dacă atâtea şi-atâtea nemulţumiri pe care Calvin le-a împărtăşit în scrisorile lui ar reflecta într-adevăr realitatea, atunci oamenii din Geneva nu aveau nimic comun cu viaţa spirituală. Ei rămăseseră insensibili la nenumăratele înnoiri ale sentimentului religios care afectase mare parte din Europa în ultima jumătate de secol. Ceea ce se petrecuse din 1526 încoace, de la alungarea

episcopului, din motive mai degrabă politice, fusese latura "negativă" a Reformei. Vechile practici precum închinarea la sfinți, postul, oficierea Liturghiei fuseseră abandonate, dar nimic nu le luase locul. Farel și adepții lui făcuseră tot posibilul pentru a ridica conștiința religioasă a populației, rezultatele erau însă modeste. Mulți dintre cetățeni nu erau dispuși să renunțe definitiv la vechile practici, de teamă că soarta le va fi pe veci blestemată. Alții înțelegeau aceste schimbări ca fiind mai puține îndatoriri plicticoase, lucru care le permitea să aibă mai mulți bani și mai mult timp pentru distracții. Puțini înțelegeau ce înseamnă într-adevăr Reforma.

Ca și Farel, Calvin, îngrozit de ceea ce vedea că se întâmplă în jurul lui, era sigur că trebuia urgent să se ia măsuri radicale. Se impuneau, după părerea lui, atât o vastă acțiune de educare a populației, cât și o disciplină fermă. Acțiunea de educare se putea face prin explicarea în cadrul slujbelor a voinței lui Dumnezeu așa cum reieșea din cuvântul sau, adică din Biblie. Disciplina necesară pentru ca populația să participe la slujbe și să-și însușească cuvântul Domnului se putea impune numai cu ajutorul guvernanților - adică al sindicilor și al Consiliilor. Astfel că Farel și Calvin și-au folosit toată energia pentru a-i convinge pe guvernanții orașului să ia măsuri cât de severe credeau de cuviință.

* S-au făcut astfel multe progrese. Membrii Micului Consiliu erau plini de înțelegere față de obiectivele pe care și le propuseseră reformatorii și așteptau cu nerăbdare să li se spună ce au de făcut. Erau în mod evident impresionați de cunoștințele lui Farel și Calvin precum și de puterea lor de convingere, și erau dispuși să acționeze oricând așa cum le-ar fi recomandat aceștia. În consecință, s-a hotărât ca toți cetățenii să-și exprime în mod public aderența față de o declarație de credință pe care Calvin o redactase. S-a căzut de asemenea de acord să se pună în aplicare, în principiu neschimbate "*Articolele privind Organizarea Bisericii și desfășurarea serviciului divin la Geneva*" pe care le-a redactat Calvin, iar Farel le-a prezentat Consiliului în ianuarie 1537. "*Articolele*" au introdus conceptul de disciplină impus prin aplicarea excomunicării în cazul celor care se făceau vinovați de acțiuni ce contraveneau preceptelor reformatorilor, interzicându-li-se împărtășania alături de adevărații credincioși la Sfânta Cuminecătură (în locul Liturghiei). *Articolele* își arogaseră deci dreptul de a prevedea că, în cazul celor aleși de pastori pentru a fi excomunicați, Consiliul va fi de acord să-i pedepsească.

* Totuși, foarte curând s-a dovedit că sarcina de a convinge Consiliul a fost mult mai ușoară decât aceea de a educa populația. Cei mai mulți dintre cetățenii orașului, chiar și membrii familiilor de vază nu s-au prezentat la ora și locul anunțate pentru a depune jurământul de credință, iar Farel și Calvin au devenit curând subiectul glumelor lansate de plebe. În situația unei atât de

ample şi vădite opoziţii faţă de reformatori, Consiliul nu putea decât să treacă pe nesimţite la impunerea forţată a acestor instrucţiuni. Lui Farel şi Calvin această poziţie a membrilor li s-a părut o laşitate, cei doi continuând să le arate acestora care le este datoria. Au ajuns chiar să-i jignească spunându-le că de fapt Consiliul este cel care trebuie să li se subordoneze, nicidecum invers. Acest lucru a depăşit ceea ce Consiliul era dispus să accepte.

În 1538 au fost aleşi sindici din rândul celor care se convertiseră la noua religie reformată, dar care-şi făceau o datorie de onoare din a refuza să asculte ordinele lui Farel şi Calvin. În curând s-a ivit ocazia de a se vedea cine au fost conducătorii şi cine au fost cei conduşi. Berna începuse să introducă vechiul ritual în diferite biserici reformate care se aflau în sfera ei de influenţă. Facţiunea pro-Berna din Geneva a acceptat adoptarea acestui vechi ritual, mai ales că se ştia că el contravine ideilor lui Farel şi Calvin. Consiliul a hotărât că se va urma exemplul Bernei. Farel şi Calvin nu numai că au refuzat să accepte acest lucru, ci au mers până la a excomunica întregul oraş. Răspunsul Consiliului General a fost clar:

1 S-a propus ca, în cazul în care Calvin, Farel şi alţi predicatori nu vor accepta să asculte ordinele oficialităţilor, Consiliul General şi Micul Consiliu să voteze dacă ei îşi mai pot desfăşura activitatea în posturile pe care le ocupă. Opinia majorităţii a fost în favoarea unui răgaz de 3
5 zile pentru ca aceştia să părăsească oraşul.

Micul Consiliu a luat aceeaşi hotărâre, iar Farel şi Calvin au fost expulzaţi.

Foarte puţini comentatori şi-au exprimat compasiunea atunci sau mai târziu, pentru reformatorii alungaţi. Părerea unanimă a fost că sunt exageraţi, că întrec măsura, că nu pot fi îngăduitori cu slăbiciunile omeneşti, că sunt severi şi neînduplecaţi şi total lipsiţi de simţ politic. Ar fi fost greu ca cineva să respingă astfel de verdicte cu un caracter general valabil, fiindcă se făcea apel la valorile liberal-democratice şi la lucruri pe care practica le demostrase. Dar dacă s-ar încerca o evaluare a lucrurilor din punctul de vedere al celor care au acţionat - ceea ce cu siguranţă istoricii ar fi obligaţi să facă - s-ar dovedi că Farel şi Calvin au acţionat cât se poate de înţelept. Ei credeau că datoria lor este, asemeni unora dintre profeţii Vechiului Testament – să facă cunoscut Cuvântul Domnului unui popor aflat pe "calea pierzaniei" şi să-l lase pe Dumnezeu să hotărască dacă cuvântul lui va fi ascultat sau nu. Ei nu purtau defel răspunderea rezultatelor acţiunilor lor: ei nu au făcut decât ceea ce au crezut că e bine să facă. Aşa au gândit de-a lungul vremii toate persoanele care şi-au dedicat viaţa unei cauze. Cei care nu i-au înţeles i-au descris ca fiind extremişti, începând întotdeauna prezentarea lor cu cuvântul "periculoşi". Bineînţeles că în 1538 mulţi locuitori ai Genevei i-au socotit pe Farel şi

Calvin nişte extremişti periculoşi şi erau bucuroşi să-i vadă plecând. Asta nu înseamnă însă nicidecum că cineva se mai gândea ca Geneva să dea din nou ascultare Romei. Cetăţenii oraşului îşi doreau numai un tip mai puţin opresiv de religie reformată.

4. Exilul la Strasbourg

Farel şi Calvin s-au despărţit la scurt timp după ce au plecat din Geneva. Farel simţea că trebuie să dea mai departe curs chemării ce o avea pentru viaţa de cleric şi de aceea a acceptat invitaţia de a conduce biserica din Neuchâtel, alt oraş care era legat fără nici o constrângere de Confederaţia helvetică. Calvin, în schimb, a fost foarte profund afectat de experienţa sa din Geneva, interpretându-şi alungarea ca un semn din partea lui Dumnezeu care voia să-i dea de veste că adevărata lui chemare este să-şi continue studiile de teologie atât de brusc întrerupte. A acceptat totuşi, deşi fără tragere de inimă, rugăminţile stăruitoare ale lui Martin Bucer de a veni la Strasbourg să-şi continue studiile şi să predea în acelaşi timp.

La Strasbourg a fost angajat mai întâi să predea învăţăturile Bibliei. La scurt timp după aceea a fost convins să accepte să fie pastor pentru un grup de câteva sute de francezi exilaţi în acest oraş de limbă germană.

Adevăratul motiv pentru care acceptase, totuşi, să vină la Strasbourg era să lucreze alături de Bucer. Bucer era unul dintre cei mai respectaţi lideri protestanţi. El a rămas independent faţă de Luther, deşi era de acord cu multe din aspectele doctrinei lui. A refuzat în acelaşi timp să se identifice cu tipul de doctrină pe care Zwingli a vrut s-o impună în Zürich. Adevăratul său scop era să găsească o posibilitate de înţelegere între toţi adevăraţii creştini, inclusiv catolici, şi a sperat că Reforma nu va conduce permanent la scindare în interiorul bisericii. S-a străduit de aceea din răsputeri să organizeze întâlniri ale reprezentanţilor tuturor grupărilor protestante cu delegaţi ai Romei, pentru a se ajunge la formule convenabile ambelor părţi. Strădaniile sale nu s-au bucurat însă de succes.

Calvin împărtăşea părerea lui Bucer că ar putea exista o singură Biserică. A participat chiar la o rundă de întâlniri în cadrul cărora se spera că se va ajunge la o înţelegere cu catolicii. A fost însă profund deziluzionat de încăpăţânarea cu care aceştia refuzau să recunoască vreuna din greşelile lor. A rămas convins că Biserica este una şi adevărată, dar nu avea certitudinea absolută că adepţii Papei vor putea face parte din ea. Apropierea lui tot mai profundă de Biblie şi de scrierile Sfinţilor Părinţi (cei mai importanţi teologi din primele secole ale creştinismului) l-au convins, de asemenea, că principiile publicate de el în *Christianae Religionis Institutio* sunt corecte. În ce măsură

siguranţa lui era rezultatul influenţei lui Bucer, cu care împărtăşea multe puncte de vedere comune în probleme de detaliu, nu se ştie. Acei istorici care susţin că Jean Calvin îi datora lui Bucer multe dintre ideile sale nu au decât argumente neconcludente pentru a-şi susţine afirmaţiile. Este mai probabil ca Jean Calvin să fi fost atras de Bucer datorită similitudinii punctelor lor de vedere, şi că influenţa reformatorului deja recunoscut a venit mai degrabă să confirme şi să clarifice ideile deja existente decât să constituie sursa unor noi idei. Ediţia revăzută şi adăugită a lucrării sale *Christianae Religionis Institutio* apărută în 1539 a fost mai curând o dezvoltare, decât o înlocuire a principiilor sale din prima ediţie.

* Se pare că la Strasbourg Calvin a cunoscut cea mai fericită epocă din viaţa lui. S-a căsătorit, a devenit un adevărat orăşean, a ajuns un profesor renumit care atrăgea mulţi studenţi la cursurile sale şi şi-a găsit destul timp pentru a-şi continua studiile. Nu avea însă să se bucure de prea multă linişte. La Geneva situaţia se schimbase în mod dramatic. Facţiunea pro-Berna căzuse în dizgraţie, iar membrii ei de frunte fie fuseseră executaţi pentru comiterea unor delicte grave, fie exilaţi. Liderii facţiunii pro-franceze care controlau acum situaţia erau preocupaţi de faptul că pastorii care-i înlocuiseră pe Farel şi Calvin nu aveau calităţile necesare pentru a convinge populaţia că trebuie s-o apuce pe alte căi. Singura persoană cunoscută care avea pricepe-rea şi convingerea necesare propagării Reformei era Calvin. Au hotărât să-l recheme. Calvin nu era însă deloc dornic să se întoarcă acolo. Le-a trebuit un an până când, tot amăgindu-l şi promiţându-i tot felul de lucruri, să-l convingă că este voinţa lui Dumnezeu ca el să părăsească viaţa tihnită de până atunci pentru una care avea cu siguranţă să se înrăutăţească mereu. În cele din urmă a cedat şi a acceptat invitaţia, amăgindu-se singur că va sta doar şase luni, cu titlu de provizorat! I s-a trimis special o trăsură să-l ia împreună cu soţia lui şi cei doi copii ai ei dintr-o altă căsătorie, şi cu toate bunurile sale. A sosit la Geneva la 13 septembrie 1541 şi a rămas acolo până la moartea lui, 23 de ani mai târziu.

5. Organizarea Bisericii

Una dintre promisiunile făcute lui Calvin pentru a-i câştiga încrederea şi a-l convinge să se întoarcă a fost aceea că se vor lua imediat măsuri pentru o organizare corespunzătoare a Bisericii din Geneva. Respectându-şi cuvântul, Micul Consiliu a desemnat de urgenţă un mic comitet, împreună cu care să lucreze la alcătuirea cadrului necesar unei noi structuri. Acest lucru a fost realizat în decursul a două săptămâni, Calvin fiind probabil cel care a furnizat toate ideile, iar la sfârşitul anului *Ordonanţele bisericeşti* au devenit lege.

Portret al lui Calvin pictat probabil între 1540-1550

Ordonanţele se bazau integral pe ceea ce credea Calvin că este voinţa lui Dumnezeu aşa cum este ea exprimată în Biblie. I s-a reproşat de multe ori că a copiat pur şi simplu ceea ce Bucer intenţiona să facă în Strasbourg, dar aceste reproşuri nu ţin seama de faptul că principiile lui Calvin se bazează pe textele biblice sau pe ritualurile de la începuturile bisericii. El nu a pretins niciodată că ideile lui sunt originale. Ba chiar dimpotrivă, la fel ca întotdeauna, el a afirmat că doreşte să readucă Biserica la adevărata ei puritate pe care aceasta a pierdut-o de secole, timp în care Biserica Catolică, controlată de Papă, s-a pervertit printr-o serie întreagă de legi artificiale. Faptul că şi alţi reformatori au ajuns mai devreme la concluzii asemănătoare nu dovedeşte în nici un caz că Jean Calvin ar fi un plagiator. El a ajuns la propriile-i concluzii bazându-se în special pe citirea Cuvântului lui Dumnezeu.

* Cu toate acestea, înţelegerea lui faţă de voinţa lui Dumnezeu în ceea ce priveşte amănuntele îndatoririlor pe care le au fiecare dintre preoţii care participă la sfânta liturghie s-a realizat cel mai probabil chiar în Biserică prin relaţia pe care a avut-o cu Bucer, care ajunsese la concluzii asemănătoare. A dispărut elita preoţimii cu statutul ei special care-i permitea să ierte sau să afurisească pe credincioşi în numele lui Dumnezeu. Se susţinea că acest lucru s-a transmis de la preot la preot începând cu Sf. Petru, care primise puterea direct de la Isus Cristos. Locul acestei elite urma să fie luat de un grup de pastori a căror sarcină principală era să "vestească cuvântul Domnului, să predice, să se roage, să povăţuiască, să condamne public şi în particular să dea împărtăşania şi să-i avertizeze părinteşte pe credincioşi". Nimeni nu a pretins că aceşti pastori au o relaţie specială cu Dumnezeu, ei erau oameni obişnuiţi aleşi să îndeplinească această misiune pentru că aveau calităţile necesare.

* Calvin a încercat în mod categoric să înlăture deosebirea statornicită între puterea civilă (guvernarea şi organele ei) şi puterea bisericească. Această deosebire, pe care Papalitatea lupta din răsputeri s-o menţină, a reprezentat pentru Calvin o altă pervertire care se impusese încă de la începuturile existenţei bisericii. El a socotit guvernarea o putere indivizibilă. Datoria feţelor bisericeşti şi a funcţionarilor publici era să-şi desfăşoare în armonie activitatea pentru a înfăptui voinţa lui Dumnezeu. De aceea laicii ar fi trebuit să aibă o influenţă considerabilă asupra Bisericii, pentru a se ajunge la adevărata armonie pe care o dorea Dumnezeu. Acest lucru se putea realiza prin "ordinul" bătrânilor. Bătrânii nu trebuiau să facă dovada unor calităţi speciale, trebuia numai să fi dus o viaţă "exemplară". Datoria lor era să supravegheze conduita fiecărui membru al comunităţii şi să încerce să-i aducă pe calea cea bună pe răufăcători şi pe cei care duceau o viaţă dezordonată. După aceea, dacă era

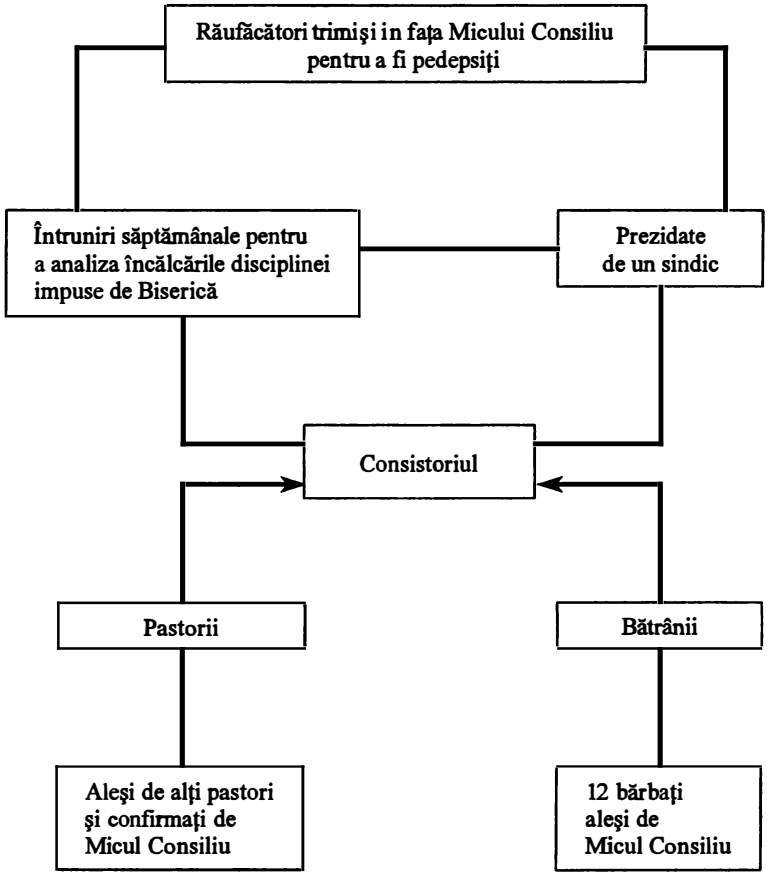
Răufăcători trimişi in faţa Micului Consiliu pentru a fi pedepsiţi
Întruniri săptămânale pentru a analiza încălcările disciplinei impuse de Biserică
Prezidate de un sindic
Consistoriul
Pastorii
Bătrânii
Aleşi de alţi pastori şi confirmaţi de Micul Consiliu
12 bărbaţi aleşi de Micul Consiliu

Conducerea de către biserică a Genevei în vremea lui Calvin

necesar, ei raportau pastorilor care urmau să dispună pedeapsa cuvenită. În Geneva erau 12 bătrâni aleşi din toate colţurile oraşului, pentru a se putea astfel supraveghea îndeaproape întreaga comunitate.

* Puterea bătrânilor provenea din faptul că ei făceau parte din corpul de conducere cu putere de decizie al Bisericii - Consistoriul. Consistoriul, format din pastori şi bătrâni, se reunea o dată pe săptămână:

1 pentru a se asigura că nu există neorânduieli în cadrul Bisericii şi pentru a discuta orice măsură ce se impunea a fi luată pentru remedierea unor

situaţii. Pentru că ei nu au puterea necesară şi nici nu sunt autorizaţi să folosească forţa, am căzut de acord să desemnăm pe unul din funcţionarii noştri să se ocupe de convocarea celor pe care ei vor să-i dojenească. Dacă vreunul dintre cei convocaţi refuză în mod deliberat să dea curs acestei convocări, Consiliul să fie informat pentru a lua măsuri. Dacă cineva propovăduieşte lucruri ce contravin doctrinei acceptate, să fie convocat la o discuţie. Dacă va da ascultare raţiunii, să fie lăsat să plece fără să fie mustrat sau supus oprobriului public. Dacă va persista în greşeală, să fie admonestat de mai multe ori până când se va constata că e nevoie de mai multă severitate: atunci să i se interzică sfânta cuminecătură şi să fie trimis în faţa magistraţilor oraşului.

Dacă cineva nu va veni la biserică dovedind aversiune faţă de comunitatea credincioşilor, sau dacă va dovedi că nu-i pasă de rânduiala bisericii, să fie mustrat, iar dacă se supune să fie lăsat să plece. Dacă totuşi va stărui în greşeală, după ce a fost prevenit de trei ori, să fie excomunicat şi dat pe mâna magistraţilor.

Celelalte două categorii, "doctorii şi diaconii", nu aveau nici un rol în aplicarea disciplinei bisericeşti. Rolul lor era – în privinţa doctorilor – "să sădească credinţa în temeinicia învăţăturilor bisericii, pentru că litera Evangheliei nu poate fi schimbată nici de necunoaştere, nici de alte convingeri", iar în privinţa diaconilor – să se ocupe de strângerea şi distribuirea fondurilor pentru bolnavi şi săraci. Rolul lor este important însă pentru a ilustra coerenţa schemei lui Calvin. Este foarte dificil ca într-o epocă cum este a noastră, în care conducerea şi administrarea afacerilor reprezintă cheia succesului, să putem pricepe cât de haotic se desfăşura viaţa publică în secolul al XVI-lea. Chiar şi în cazul celor mai puternice state guvernarea era foarte confuză, adesea nu se ştia cine ce face, sistemul şi structura lui organizatorică erau prost definite şi se bazau pe tradiţii uneori contradictorii. Geneva, de exemplu, nu a avut o Constituţie scrisă până în momentul în care Calvin, la cererea membrilor Consiliului, a redactat una, încercând-se apoi să se elimine unele neconcordanţe. Nu este, de aceea, surprinzător faptul că Jean Calvin avea să fie cunoscut ca un creator de metodă – un remarcabil organizator într-o epocă în care se întâlneau rar astfel de oameni – dat fiind că *Ordonanţele bisericeşti* reprezintă o încercare de a construi o structură atotcuprinzătoare de responsabilităţi, unică prin complexitatea ei în Europa din perioada Reformei.

* *Ordonanţele* nu au fost legiferate totuşi exact în forma în care Calvin le scrisese. Comparând varianta iniţială cu versiunea finală se pot face speculaţii despre ce anume s-a întâmplat. Calvin, în ciuda experienţelor sale anterioare de la Geneva, continua să fie destul de naiv în privinţa dorinţei Consiliului de

a-şi împărţi autoritatea. El credea că într-o situaţie în care toate factiunile participante doresc să se ajungă la acelaşi rezultat, puterea ar putea fi împărţită de comun acord. Membrii Consiliului nu agreau însă asemenea soluţie. Ei erau hotărâţi să-şi menţină statutul de autoritate absolută în toate problemele, fiind şi singurul organism din Geneva care putea pedepsi cetăţenii oraşului şi alţi locuitori. Astfel încât, multora dintre punctele esenţiale ale proiectului *Ordonanţelor* lui Calvin li s-au adăugat cuvinte şi fraze menite să întărească poziţia Consiliului. Bătrânii urmau să fie aleşi şi numiţi de conducerea bisericii, noi pastori urmau să fie recomandaţi Consiliului de către pastorii existenţi şi acceptaţi de Consiliu "după cum acesta considera potrivit"; iar atunci când apăreau divergenţe de opinii, urmau să fie chemaţi specialişti din afara Genevei "numiţi de guvernanţi" pentru a rezolva disputa. Ceea ce pare cel mai semnificativ însă este faptul că secţiunii referitoare la Consistoriu i s-a adăugat un întreg paragraf:

> Lucrurile trebuie concepute astfel încât pastorii să nu aibă competenţă civilă şi să nu poată folosi drept armă decât cuvântul lui Dumnezeu aşa cum le porunceşte Sfântul Pavel; nici autoritatea Consistoriului să nu poată micşora în nici un fel pe aceea a membrilor magistraturii orăşeneşti sau pe cea a noţiunii de justiţie. Puterea civilă trebuie să rămână neatinsă. Pe viitor, în acele cazuri în care se impune aplicarea unor pedepse sau a unor constrângeri, pastorii şi Consistoriul, după ce au fost informaţi asupra cazului şi au folosit acele poveţe şi predici pe care le-au socotit necesare, vor prezenta toată situaţia Consiliului, care la rândul lui va judeca şi pedepsi după cum este cazul.

Totuşi, în pofida modificărilor aduse de Consiliu proiectului iniţial, Ordonanţele bisericeşti din 1541 rămâneau în multe privinţe un document remarcabil. Ele reprezentau prima încercare de a stabili o structură completă şi coerentă a organizării şi conducerii Bisericii protestante. Calitatea lucrării lui Calvin era deosebită, ea evidenţiind cu succes temeinicia studiilor sale de drept. Prin urmare, dat fiind că modelul Genevei era greu de depăşit atunci când scopul urmărit era de a face o prezentare cât mai exactă a bisericii timpurii şi a voinţei lui Iisus, el a fost în mare măsură copiat de bisericile reformate ale lumii creştine.

Un aspect foarte semnificativ al *Ordonanţelor* era enorma putere şi responsabilitate care reveneau pastorilor, chiar şi după modificările făcute de Consiliu. În statele luterane din Germania şi în cele zwingliene din Elveţia, Biserica era subordonată în aproape toate privinţele administraţiei locale. Am putea deduce deci că acesta a fost unul dintre principalele motive pentru

care mişcarea protestantă a apelat imediat la mulţi dintre principii Germaniei. Iată de ce situaţia Genevei pare remarcabilă o dată în plus, mai ales dacă ţinem seama de susceptibilitatea Consiliului în această privinţă. Lui Calvin nu i s-a permis să facă tot ce şi-a dorit, dar efortul i-a fost totuşi în mare parte răsplătit. Definirea doctrinei ("crezurile" bisericii) era, în esenţă, la latitudinea pastorilor, la fel şi posibilitatea de a interveni în viaţa cotidiană a celorlalţi prin intermediul puternicei lor influenţe din Consistoriu. Această influenţă se extindea şi asupra Consiliului, în cadrul întrunirilor acestuia, pastorilor acordându-li-se întotdeauna întâietate pentru prezentarea unor probleme; Calvin însuşi le putea aminti oricând membrilor Consiliului că nu el a cerut să se întoarcă la Geneva şi că poate pleca dacă ei nu sunt pregătiţi să asculte voinţa lui Dumnezeu. Această posibilitate de a exercita presiuni asupra Consiliului, deşi nu era înscrisă explicit în *Ordonanţe*, reieşea clar din tonul cu care era redactat acest document care indica faptul că pastorii se vor pătrunde de voinţa lui Dumnezeu şi vor pretinde Consiliului să o aplice. Calvin nu prevăzuse însă nici un mecanism prin care să se intervină în cazurile în care Consiliul nu răspundea aşteptărilor pastorilor.

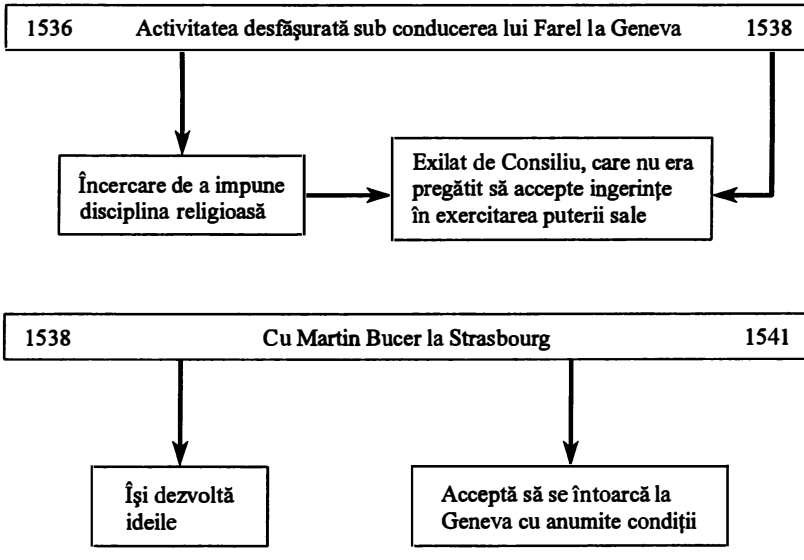
1536 Activitatea desfăşurată sub conducerea lui Farel la Geneva 1538
Încercare de a impune disciplina religioasă
Exilat de Consiliu, care nu era pregătit să accepte ingerinţe în exercitarea puterii sale
1538 Cu Martin Bucer la Strasbourg 1541
Îşi dezvoltă ideile
Acceptă să se întoarcă la Geneva cu anumite condiţii

Rezumat - Calvin şi Geneva: Anii de început

Să notăm ideile principale ale capitolului "*Calvin şi Geneva: anii de început*"

Pentru a nota ideile principale ale acestui capitol va trebui să vă concentraţi pentru a înţelege trei direcţii generale. Trebuie să vă fixaţi mai întâi în memorie "configuraţia" anilor 1536-1564 şi elementele caracteristice fiecărei perioade. Apoi va trebui să încercaţi să înţelegeţi structura politică a Genevei şi modul în care aceasta influenţează activitatea lui Calvin. În sfârşit, va trebui să înţelegeţi clar cum era organizată biserica la Geneva, şi de ce. Următoarele titluri, subtitluri şi întrebări vă vor ajuta să realizaţi acest lucru.

1. Introducere
1.1. De ce trebuie să ştim cum s-au petrecut lucrurile?
1.2. Cele trei perioade
2. Geneva
2.1. Structura politică (Micul Consiliu, Consiliul celor două Sute şi sindicii)
2.2. Facţiunile. În ce măsură existenţa lor l-a afectat pe Calvin?
3. Prima încercare
3.1. Situaţia în 1536
3.2. Organizarea bisericii. În ce măsură ne demonstrează ea care au fost năzuinţele şi metodele lui Calvin?
3.3. Expulzarea. Ce vină i se putea aduce lui Calvin?
4. Exilul la Strasbourg
4.1. Influenţa lui Bucer
4.2. Întoarcerea la Geneva. În ce măsură circumstanţele întoarcerii au întărit poziţia lui Calvin?
5. Organizarea Bisericii
5.1. *Ordonanţele bisericeşti*
5.2. Pastorii
5.3. Bătrânii
5.4. Consistoriul
5.5. Împărţirea puterii. În ce măsură Biserica îşi controla propriile probleme?

Întrebări pe baza textului capitolului "*Calvin şi Geneva: anii de început*"

1. Exilarea lui Farel şi Calvin din Geneva, 1538

Citiţi cu atenţie extrasul din procesul verbal al Consiliului General de la pag. 14. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce hotărâre a luat Consiliul General? Avea să fie aceasta o hotărâre definitivă?
b) Ce chestiune de principiu consideră autorul acestui proces-verbal ca fiind în discuţie?
c) Ce impresie lasă atitudinea Consiliului General de a alege un "răgaz de trei zile"?
d) În ce măsură putem identifica punctul de vedere al autorului procesului-verbal?
e) În ce măsură au fost vinovaţi Farel şi Calvin pentru a fi exilaţi?

2. Consistoriul

Citiţi cu atenţie cele două extrase din *Ordonanţele bisericeşti* de la pag. 19 şi 20. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce fel de "neorânduieli" urmau a fi remediate de Consistoriu potrivit primului extras?
b) Care sunt etapele pe care le avea în vedere Consistoriul în relaţia cu un delincvent?
c) Sunt cele două extrase explicite în ceea ce spun sau subînţeleg despre folosirea excomunicării? Explicaţi-vă răspunsul.
d) Descrieţi tipul de disciplină prezentat în primul extras. Susţineţi-vă răspunsul cu dovezi.
e) Care este sensul frazei "va judeca şi va pedepsi după cum este cazul" din al doilea extras?
f) De ce Consistoriul era pe cale să devină nepopular? S-ar fi putut evita acest lucru?

CAPITOLUL 3

Calvin şi Geneva: luptă şi victorie

1. Confruntări cu opoziţia

Dacă Jean Calvin a avut de ce fi mândru atunci când *Ordonanţele* au devenit lege în 1541, curând avea să fie dezamăgit. Îl aşteptau 14 ani de luptă, ani în care a avut de înfruntat păreri contradictorii şi obstrucţii de tot felul. Una dintre problemele cu care s-a confruntat era situaţia pe care o cunoştea încă din timpul primei sale şederi la Geneva şi anume faptul că diferitele facţiuni politice existente foloseau religia ca pe o sursă de avantaje politice. Aşa a devenit Calvin din nou victima campaniilor împotriva influenţei crescânde de care se bucurau străinii în oraş, mai ales când va fi acuzat de tentativă de subminare a tiparelor tradiţionale ale vieţii la Geneva. A avut de înfruntat, de asemenea, puternica opoziţie stârnită de stricta supraveghere pe care Consistoriul o exercita asupra vieţii oamenilor, atât cea publică cât şi cea privată, pentru că au fost foarte puţini cei care iniţial au fost de acord cu măsura prin care el a conceput supravegherea în detaliu. S-a confruntat cu foarte multe dificultăţi în privinţa interpretării *Ordonanţelor*. I s-a sugerat că terminologia folosită de el pentru a defini excomunicările şi pe cei care aveau dreptul să le aplice a fost în mod deliberat foarte vagă pentru a fi acceptată de Consiliu, şi că datorită formulării lui, ambele părţi (şi pastorii şi Consiliul) credeau că puterea le revine. Această interpretare este susţinută de dovezi indirecte care demonstrează că Jean Calvin a folosit metode similare atunci când a încercat să obţină acordul de principiu asupra doctrinei sale din partea bisericilor protestante din Elveţia (vezi pag. 85). Acest lucru nu exclude, desigur, posibilitatea ca unii membri ai Consiliului să se fi folosit de alte posibile interpretări ale terminologiei folosite de Calvin în redactarea *Ordonanţelor* tocmai pentru a-l pune în dificultate.

Cei care i se împotriveau îl puneau în tot felul de situaţii greu de depăşit. A fost bârfit, luat peste picior, lăsat să aştepte, lăsat fără ajutor, în situaţii incomode şi împins să-şi facă probleme din lucruri care ar fi trebuit să fie foarte simple. Rareori a fost atacat pe faţă. Ţinta lui era, de aceea, în permanenţă mobilă. Foarte rar avea de rezolvat situaţii clare, iar atunci trebuia să aştepte la nesfârşit până primea un răspuns la solicitările sale. Poate părea

ciudat de ce, în aceste împrejurări, nu a fost izgonit din nou şi nici determinat să plece de bună voie. Nici una din tabere nu voia să întrerupă relaţiile cu cealaltă, fiecare îşi dorea însă ca relaţia să funcţioneze după regulile sale. Principalii adversari erau conştienţi de poziţia privilegiată a lui Calvin care era respectat de multă lume în calitatea sa de reformator recunoscut pe plan mondial. Nu ar fi fost deloc bine pentru reputaţia oraşului dacă Geneva s-ar fi dispensat din nou de serviciile acestui om cu renume. Oricum, cei mai mulţi dintre oamenii importanţi din Geneva erau convinşi că în general Calvin are dreptate. Ei doreau doar ca el să nu împingă întotdeauna lucrurile prea departe. Dacă el ar fi fost într-o oarecare măsură mai moderat în privinţa pretenţiilor sale faţă de oameni, recunoscând că nu e normal să aştepţi acelaşi lucru de la fiecare, ei ar fi cooperat de bună voie cu el.

Pe de altă parte, Calvin era prea copleşit de ideea că trebuie să ducă la bun sfârşit ceea ce el credea că i-a hărăzit Dumnezeu pe pământ. Deşi a plecat din Strasbourg spunând că va sta puţin timp la Geneva, după ce a ajuns la destinaţie era deja convins că voinţa lui Dumnezeu este ca el să rămână să slujească la Geneva pentru tot restul vieţii şi a promis membrilor Consiliului că nu-i va mai părăsi niciodată. Hotărârea lui avea să fie pusă adeseori la grea încercare, iar în 1554 ajunsese să fie aproape convins că numeroasele lui eşecuri sunt un semn că Dumnezeu nu mai vrea ca el să continue acest drum. Deşi s-a simţit uneori copleşit, nu a renunţat niciodată. A dat dovadă de mult devotament, de deosebită perseverenţă şi răbdare; în ciuda faptului că temperamentul lui nestăpânit a provocat reacţii violente, a fost întotdeauna pregătit să aştepte ca într-o zi să se facă "voia lui Dumnezeu".

* Toţi aceşti ani au fost dificili, dar sfârşitul anului 1549 şi începutul lui 1550 l-au copleşit. În acest răstimp un grup format din unii dintre cei mai îndârjiţi adversari ai lui, conduşi de Ami Perrin, au ajuns să aibă controlul asupra oraşului. Perrin era pe vremea aceea singurul din Geneva care-l putea înfrunta pe Calvin de la egal la egal. Avea un solid statut social şi politic, fiind capul uneia din familiile cele mai importante ale oraşului şi înrudindu-se prin căsătorie cu cele mai multe dintre celelalte familii importante din oraş. Era însă el însuşi un om cu personalitate, prestanţă şi inteligenţă, care ştia să profite de poziţia pe care o avea. A început prin a fi un statornic susţinător al lui Calvin, fiind unul dintre cei care au contribuit la revenirea acestuia la Geneva, treptat însă a început să fie nemulţumit de faptul că reformatorul nu avea nici un respect faţă de persoane, în general faţă de cei bogaţi şi influenţi. Poziţia lui Perrin ar fi fost inatacabilă cu condiţia ca el să se fi mulţumit cu ceea ce avea. Dar el vroia tot mai mult, nădăjduia chiar în sinea lui să se instaleze ca "dictator" al oraşului. Asigurându-şi o poziţie prin care era cel mai puternic om din oraş, a neglijat să acorde atenţie atacurilor celor deopotrivă

cu el, care se simțeau copleșiți de superioritatea lui. A purtat în secret tratative cu regele Franței cu vădita intenție de a obține avantaje personale, iar când acestea au ieșit la iveală, explicațiile lui au fost foarte puțin convingătoare. Nici el și nici familia lui nu s-au supus rigorilor legii atunci când a susținut-o pe soția lui, care se manifesta din când în când ca o înrăită adversară a lui Calvin, în refuzul ei de a accepta o pedeapsă a Consistoriului.

Și totuși, în ciuda tuturor acestor greșeli, Perrin și facțiunea lui (așa numiții Libertini) nu păreau a fi amenințați să piardă controlul asupra situației. Aversiunea împotriva refugiaților francezi era încă puternică în oraș, mai ales din pricina noilor valuri care sosiseră și care amenințau să provoace o lipsă acută de locuințe, iar prezența indiscretă a Consistoriului în viața oamenilor era resimțită mai acut chiar decât pretențiile lui Perrin și ale familiei sale. Evenimentele din 1553 prilejuite de afacerea Miguel Servet au dus la preschimbarea situației de câștigător într-una de învins.

2. Miguel Servet

Afacerea Servet a fost evenimentul cel mai ciudat de care a fost legat numele lui Calvin. Chiar din momentul derulării evenimentelor au existat multe păreri contradictorii despre ceea ce a făcut sau n-a făcut Calvin, care au fost sau n-au fost motivațiile sale, ce laturi ale personalității lui și ce calități au fost scoase la iveală datorită acestei afaceri. Nici măcar acum nu putem fi siguri asupra multora dintre detalii, după cum nu putem ști în ce lumină l-au pus pe Calvin aceste evenimente. Nu mai există însă divergențe de păreri în privința momentelor importante ale acestor evenimente.

Miguel Servet era un spaniol care fusese pentru scurt timp călugăr înainte de a se face cunoscut ca un om deosebit de înzestrat în lumea universitară din Franța și Germania. Din păcate însă suferea de mania grandorii, iar aroganța lui era foarte supărătoare. Nu a putut accepta sub nici o formă că teologia lui radicalistă nu era corectă, deși nu a putut convinge pe nimeni de valabilitatea ei. I se părea normal ca marii teologi ai vremii, inclusiv Calvin, să-l trateze ca pe un egal, iar în momentul în care i s-a părut că aceștia îl subestimează și-l tratează cu condescență a început să-i insulte. Manifestări ca ale lui ar fi catalogate în zilele noastre drept tulburări mentale. Calvin a fost cel căruia Servet i-a adresat numeroase scrisori prin care îi cerea sprijin și povețe, iar încercările acestuia de a-i veni în ajutor se întorceau apoi împotriva lui ori de câte ori solicitantul constata că reformatorul era dispus să-i călăuzească pașii, dar nu și să-i aprobe ideile. Ceea ce a făcut supărător modul său de abordare a problemelor teologice a fost încercarea sa de a combate punctele de vedere asupra esenței Trinității (minunea prin care

Dumnezeu poate fi trei - Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh - şi unul singur în acelaşi timp) care constituiau elementul central al creştinismului, fie el catolic sau protestant. Pentru cei care se considerau creştini consecvenţi, Servet avea o atitudine intolerabilă, fiind socotit un eretic periculos. Ostilitatea lui Servet se îndrepta în special împotriva lui Calvin, din motive care au rămas neclare, dar care ar putea avea legătură cu faptul că se cunoscuseră probabil în vremea studenţiei.

Servet era un mincinos şi un laş, deşi era un îngâmfat. Când în 1530 teologia lui a stârnit reacţii de adversitate s-a făcut nevăzut, şi-a însuşit o identitate falsă şi a reapărut ca medic al arhiepiscopului din Vienne, în estul Franţei, unde credea că se va putea sustrage consecinţelor ereziei sale. Aici a trăit prefăcându-se că este un adevărat catolic, în timp ce a continuat să-şi dezvolte ideile despre Trinitate. La începutul anului 1553 a aranjat să i se publice, în mare secret şi anonimă, o versiune actualizată a scrierilor sale. Însă, în ciuda eforturilor pe care le-a făcut de a-şi şterge urma, nu s-a putut abţine să nu trimită exemplare ale cărţii sale unor teologi renumiţi, precum Calvin. Acest lucru a însemnat sfârşitul său. Pe Calvin l-a înfuriat atât de mult noua tentativă a lui Servet de a câştiga susţinători, încât i-a permis unuia dintre discipolii lui să informeze autorităţile franceze că "nevinovatul" medic din Vienne nu este altul decât binecunoscutul Miguel Servet. Servet a fost arestat, dar minţind ar fi putut scăpa basma curată, dacă Jean Calvin nu ar fi adus dovezi scrise că nu spune adevărul. Povestea părea să se fi sfârşit când Servet a reuşit să scape de închisoarea din Vienne şi a fost condamnat să i se ardă portretul în contumacie.

Spre uimirea tuturor celor care-i cunoşteau cazul, Servet a fost recunoscut puţin timp după aceea asistând la una din slujbele lui Calvin la Geneva. Aroganţa lui devenise de-acum neobrăzare. A fost arestat imediat şi la insistenţele lui Calvin, judecat pentru tentativă de incitare la erezie prin publicarea părerilor lui greşite. Judecarea lui nu a fost însă simplă, mai ales pentru că Servet, aflând de puternica opoziţie pe care o are Calvin în oraş, a pornit ofensiva împotriva lui aducând argumente concludente şi grăitoare împotriva teologiei lui Calvin. Perrin şi alţi Libertini de vază au considerat acest proces o ocazie excelentă pentru a-l discredita pe Calvin în ochii locuitorilor oraşului, el fiind principalul martor al acuzării. Aceştia l-au încurajat pe ascuns pe Servet să spere că procesul împotriva lui va fi anulat, unii dintre ei îl susţineau chiar şi public. Procesul s-a prelungit mai bine de două luni, Calvin fiind în repetate rânduri atacat când de acuzat, când de juraţi. Dar Libertinii făcuseră o alegere neinspirată. În ciuda jocului său tare, Servet începuse să se teamă. Punctele lui de vedere erau atât de extremiste încât nu era posibil să fie susţinute de cineva, iar atunci când bisericile protestante din Elveţia au scris

la Geneva cerând arderea ereticului de temut, situația lui a devenit disperată. Chiar și unii dintre adversarii lui Calvin au votat pentru executarea prizonierului. A fost ars pe rug, fiind singurul eretic condamnat la moarte în Geneva. A dat dovadă de mult curaj în fața morții, susținându-și din nou credința în Dumnezeu, unul și singur, al cărui fiu Iisus născut din femeie s-a înălțat la ceruri prin moarte. A fost dispus să moară, dar nu a renunțat la convingerile sale.

Adversarii lui Calvin de pretutindeni l-au atacat violent pentru rolul pe care l-a jucat în afacerea Servet. Criticii săi de mai târziu l-au condamnat și ei, în timp ce adepții săi au făcut eforturi deosebite să-l disculpe. Dificultatea pe care o are de întâmpinat un istoric este de a nu ști cu precizie ce anume a făcut Calvin sau, bineînțeles, care au fost motivațiile presupuselor sale acțiuni. Dovezile prezentate de adepții lui Calvin susțin că el a fost foarte greu convins să accepte denunțarea lui Servet la Vienne; că el a încercat să convingă autoritățile din Geneva să-l execute pe Servet mai degrabă prin decapitare decât prin arderea pe rug, mult mai dureroasă; și că el l-ar fi putut denunța pe Servet cu mulți ani înainte, dacă ar fi vrut într-adevăr să-l distrugă. În schimb, adversarii săi fac mult caz de un fragment dintr-o scrisoare a lui Calvin, datată cu mulți ani mai devreme, în care el declara că dacă Servet ar apărea la Geneva, nu va scăpa cu viață. Ei au atras, de asemenea, atenția asupra faptului că cei doi erau animați de o antipatie reciprocă și că, probabil, Calvin a acționat din răzbunare. Dacă am cântări bine lucrurile, am spune că de fapt această afacere îl prezintă pe Calvin într-o lumină proastă. Ar fi anacronic, bineînțeles, să-l judecăm pentru intoleranță – adepții toleranței religioase erau cazuri izolate la mijlocul secolului al XVI-lea și erau considerați la fel de extremiști în felul lor ca și Servet – dar justificările lui în privința necesității uciderii lui Servet nu sunt deloc convingătoare. A-l fi alungat și apoi dat uitării așa cum se întâmplase și cu alți eretici care nu fuseseră de acord cu concepțiile lui ar fi fost mult mai aproape de spiritul teologiei sale. Este puțin probabil ca Jean Calvin să fi avut ceva cu Servet ca persoană, este mult mai probabil ca el să se fi amăgit cu ideea că puternica sa aversiune e motivată de dorința de a apăra bunul nume al lui Dumnezeu. Judecata lui pare să fi fost întunecată într-o oarecare măsură de ură, ceea ce am putea spune însă în favoarea lui este că era și el totuși om.

Afacerea Servet a influențat foarte mult situația politică din Geneva. Ea a marcat momentul de cotitură în lupta pentru supremație dintre Perrin și Calvin și susținătorii fiecăruia dintre ei. Nu ne putem explica foarte clar de ce hotărârea de a-l executa pe Servet a impus o schimbare atât de categorică în echilibrul de forțe, dar de atunci încolo încetul cu încetul Libertinii au fost dați la o parte și siliți să cedeze puterea. Intrarea lor într-un con de umbră a fost favorizată probabil de pierderea credibilității publice, care a venit imediat

după ce ei au îmbrăţişat cauza unui om pe care Calvin îl catalogase drept o ameninţare la adresa ordinii atât de greu instalate, rolul determinant avându-l în acest proces "nehotărâţii" care au decis în cele din urmă că teologia lui Calvin e preferabilă celorlalte. Lucrurile nu au evoluat bine, dar erau semne că sfârşitul este aproape. Permanenta dispută asupra celui care deţine puterea de decizie în privinţa excomunicării s-a rezolvat în favoarea Consistoriului. S-a renunţat la politica de excludere a imigranţilor de la dreptul de cetăţenie, deşi, în continuare, nu aveau dreptul să fie aleşi în Consilii decât cetăţenii născuţi la Geneva; alegerea sindicilor în 1555 a însemnat completa înfrângere a Libertinilor şi preluarea de către adepţii lui Calvin a controlului asupra vieţii cotidiene în Geneva. În mai 1555, datorită unei încercări, aparent spontane şi sub influenţa alcoolului de a răsturna ordinea lucrurilor prin instigarea unei revolte împotriva imigranţilor, liderii Libertinilor s-au pus într-o postură imposibil de apărat. După eşecul încercării lor prost organizate de a prelua puterea, cei mai mulţi dintre ei au avut bunul simţ să recunoască că nu mai au nici o şansă şi să părăsească oraşul, luând cu ei tot ce au putut. Cei care au rămas au fost interogaţi sub tortură, judecaţi şi executaţi. Victoria lui Calvin a fost totală.

3. Anii de supremaţie

Theodore Beza, cel dintâi biograf al lui Calvin şi succesorul lui în fruntea bisericii din Geneva avea certitudinea că semnificaţia înfrângerii Libertinilor este că "diavolul a plecat odată cu fugarii". Schimbarea a fost impresionantă. Influenţa lui Calvin atinsese acum apogeul. Era consultat în aproape toate problemele, iar sfaturile lui erau urmate chiar şi atunci când era vorba de calităţile pe care trebuia să le aibă primul dentist al oraşului sau de necesitatea construirii de gratii la balcoane pentru siguranţa copiilor. El nu se dădea în lături să arate unde anume trebuie întărită litera legii şi ce măsuri trebuie sporite pentru a-i descuraja pe răufăcători. În curând în Geneva a ajuns să fie acceptat numai un anumit comportament, orice abatere fiind sever pedepsită ca ofensă. Niciodată membrii unei comunităţi atât de mari – în 1560 populaţia era de circa 20.000 oameni, datorită numărului mare de refugiaţi – nu au dus o viaţă atât de disciplinată şi de riguros supravegheată, fiecare aspect al vieţii lor fiind îndeaproape controlat.

Pentru cei veniţi din afara oraşului, semnele cele mai evidente ale influenţei lui Calvin puteau fi regăsite în comportamentul cotidian. Oamenii erau îmbrăcaţi foarte sobru, fără ornamente inutile. Îşi vorbeau politicos şi păreau preocupaţi fiecare de problemele celuilalt. Nu aveau loc nici un fel de reprezentaţii publice, iar de cântat se cânta numai în biserici, unde se aduna în

principiu întreaga populație de mai multe ori pe săptămână să se roage lui Dumnezeu şi să asculte slujba. Renumita viață de noapte a Genevei cu prostituate de meserie şi taverne scandaloase, dispăruse. John Knox, care avea să introducă mai târziu calvinismul în Scoția, trăia pe vremea aceea la Geneva. Fire deloc impresionabilă, el a simțit totuşi nevoia să scrie că Geneva

> este cea mai desăvârşită şcoală a lui Cristos care a existat vreodată pe pământ de la Apostoli încoace. Mărturisesc că şi în alte locuri lui Cristos i se închinau adevărate rugăciuni, dar o schimbare fundamentală a obiceiurilor şi esenței credinței ca aici n-am mai întâlnit nicăieri.

Aceste schimbări de comportament au fost posibile pentru că acum consilierii erau pregătiți să voteze edictele necesare şi să sprijine Consistoriul în aplicarea lor. Consistoriul avea acum mână liberă să-i dea pe răufăcători pe mâna justiției. Micul Consiliu nu mai trebuia să ia măsuri împotriva celor care-i subminau autoritatea, pentru că el avea acum putere deplină să convoace dinaintea sa atât pe acuzați cât şi pe martori, care erau obligați să răspundă la orice întrebare ce li se punea. Influența pastorilor în Consistoriu era destul de mare, dar nu covârşitoare. Faptul că întrunirile erau conduse de unul dintre sindici, care-şi purta bastonul ca pe un simbol al autorității sale, era un semn al pretinsei lor subordonări. Iată de ce a fost privit ca o schimbare semnificativă, şi nu numai ca un gest oarecare, faptul că la un moment dat s-a căzut de acord ca acel sindic care va conduce în continuare întrunirile, să nu mai poarte cu el bastonul. S-a recunoscut astfel adevărata autonomie a Consistoriului, format în majoritatea sa de pastori, ceea ce demonstra creşterea influenței bisericii după 1541. Odată cu acceptarea dreptului de vot pe care îl aveau pastorii în alegerea bătrânilor, puterea lui Calvin a sporit. "Sistemul" lui politic s-a desăvârşit în momentul în care Micul Consiliu a acceptat să adopte procedura curentă a autocriticii reciproce, care fusese instrumentul de bază folosit de Calvin pentru a câştiga controlul asupra Venerabilei Societăți a Pastorilor în anii de după 1541. Deşi procedeul autocriticii avea să fie folosit fără martori, faptul că el a fost scrupulos respectat a însemnat că nici o problemă nu poate fi trecută cu vederea, aşa cum făcuseră de cele mai multe ori adversarii săi.

* Autorii ostili lui Calvin au criticat în mod frecvent două aspecte ale controlului exercitat de el asupra Genevei. Ei au evidențiat asprimea pedepselor aplicate celor care nu se conformau disciplinei impuse şi au deplâns pierderea libertăților personale ce a decurs din reglementarea foarte strictă a vieții oraşului. Nu se poate nega, desigur, faptul că sub influența lui Calvin, pedepsele aplicate pentru unele delicte au fost mult mai severe şi mai cumplite decât oriunde altundeva în Europa. Pedepse deosebit de grele se aplicau celor care se făceau vinovați de perversiuni sexuale. Una dintre controversele cele

mai cunoscute ale lui Calvin cu adversarii săi din Micul Consiliu de la sfârşitul anilor 1540 şi începutul anilor 1550 a fost pornirea lui nestăpânită faţă de pedepsele ce trebuiau să fie luate în cazurile de adulter. Câteva zile de închisoare – o simplă neplăcere pentru cei care-şi puteau permite să-şi ia servitorii cu ei – erau considerate o pedeapsă severă! Calvin nu a fost mulţumit decât atunci când ceilalţi au fost de acord să se aplice pedeapsa cu moartea celor ce se fac vinovaţi în mod repetat de adulter; ar trebui să menţionăm că anterior pedeapsa aplicată era exilarea şi numai cei foarte nesăbuiţi, asemeni lui Servet, riscau pedeapsa cu moartea, şi atunci bărbaţii erau decapitaţi, iar femeile înecate.

Este deja un lucru dovedit că pedepsele deveniseră la Geneva extrem de severe şi excesive, chiar şi pentru o epocă violentă ca cea a anilor respectivi. Numărul de execuţii a crescut considerabil, ajungând de ordinul zecilor într-un an, în vreme ce înainte erau o raritate, şi pot fi citate numeroase exemple de persoane tratate atât de crud încât au şocat generaţiile următoare. Criticii şi-au făcut o adevărată plăcere din enumerarea modurilor în care au fost pedepsiţi cei găsiţi vinovaţi de a fi vorbit împotriva lui Calvin şi a convingerilor lui, ca de exemplu prin străpungerea limbii. Ar fi însă incorect să ne imaginăm că Geneva semăna în vreun fel cu un stat poliţienesc modern. Se pare că, în general, numai cei care îşi afişau în văzul tuturor comportamentul "inacceptabil" erau pasibili de a fi condamnaţi, iar cel mai adesea vinovaţii care se arătau pocăiţi şi promiteau să nu mai păcătuiască erau doar mustraţi şi avertizaţi ca pe viitor să-şi schimbe atitudinea. Dorinţa de a aplica pedepse era evident mult mai modestă decât aceea de a încuraja reforma.

* Multora dintre cărturarii cu vederi largi ai secolelor al XIX-lea şi al XX-lea această încrâncenare de a schimba oamenii, până în cele mai mici detalii ale vieţii lor, li s-a părut deosebit de supărătoare. Acesta era de altfel, unul dintre motivele esenţiale ale puternicei adversităţi pe care Calvin o stârnise în oraş până în 1555. Argumentele cu care justifica el promovarea acestui amestec în viaţa internă şi publică a locuitorilor oraşului vor fi analizate într-un capitol ulterior (vezi pag. 46), dar este cât se poate de limpede că acest procedeu nu a fost aprobat de alţi reformatori din afara Genevei, cărora totul le amintea de excesele unora dintre grupările anabaptiste. Faptul că Jean Calvin a persistat în folosirea acestor metode nepopulare ani de-a rândul într-o situaţie atât de puţin prielnică şi s-a bucurat chiar de succes – şi aceasta datorită mai mult evenimentelor ce nu puteau fi controlate de el – ne spune foarte multe despre omul Calvin. Aceasta este explicaţia multora dintre părerile nefavorabile potrivit cărora Calvin nu era în realitate decât un dictator slab înzestrat, incapabil să deosebească ceea ce este important de ceea ce este nesemnificativ.

De aceea nu trebuie să ne mire faptul că mulți comentatori, printre care și unii istorici din prima jumătatea a secolului al XX-lea, și-au făcut o plăcere din evidențierea unor exemple de restricții impuse de Calvin, pe care cititorii le vor găsi hilare sau absurde. S-a acordat astfel foarte multă atenție încercării lui nereușite de a transforma cârciumile în locuri de întrunire pentru discutarea unor probleme serioase și citirea periodică a unor versete din Biblie, sau tentativa lui de a controla numele date copiilor la botez, pentru ca cele frivole și ireverențioase să fie evitate. Au fost citate și alte reglementări puritane pentru a ne putea face o idee cât mai clară despre atmosfera creată de Calvin. Consistoriul a acordat foarte mult din timpul său stabilirii celor patru criterii ce definesc comportamentul profan: adulterul, cântatul în afara bisericii, dansatul de orice fel și în orice ocazie și îmbrăcămintea cu decorațiuni inutile.

Se pare că nivelul moralității sexuale la Geneva era mult mai scăzut decât în restul Europei. Calvin era oricum convins de acest lucru și există de altfel mărturii care atestă faptul că atât bărbații cât și femeile acceptau adulterul. Este, bineînțeles, imposibil să demonstrăm în ce măsură influența lui Calvin a contribuit la reducerea nivelului de promiscuitate a vieții, dar unele dovezi indirecte ne sugerează că el nu s-a bucurat de prea mult succes. Faptul că fostele prostituate, după desființarea bordelurilor, se întorceau din nou în oraș deși fuseseră alungate, dovedește că ele își găseau în continuare clienți. Poate și mai grăitor, și mai cu seamă dureros și stânjenitor pentru Calvin a fost faptul că la apogeul carierei sale atât fiica lui vitregă, cât și cumnata lui au fost izgonite pentru adulter, una dintre ele păcătuind chiar cu servitorul lui Calvin. Lovitura de grație a primit-o însă în 1558 când Guillaume Farel, asociatul și prietenul său cel mai apropiat, de care se despărțise în 1538, a anunțat că este pe cale să se căsătorească cu o tânără care putea să-i fie nepoată. Acest lucru s-a întâmplat când Calvin tocmai reușise să scoată în afara legii obiceiul potrivit căruia bătrânii rămași văduvi se recăsătoreau cu tinere care nu împliniseră încă douăzeci de ani, iar gestul prietenului său l-a dezamăgit profund. Uitarea a venit doar o dată cu apropierea morții.

Era mult mai ușor de rezolvat problema cântatului, dansatului și a îmbrăcatului ostentativ, pentru că acestea nu presupuneau nimic oficial. Ritmul schimbării era lent pentru că rezistența pe care o întâmpina Calvin era foarte puternică, mai ales că pornirea lui Perrin împotriva lui Calvin era motivată de faptul că reformatorul pornise o adevărată campanie împotriva rudelor acestuia pe motiv că dansau la reuniunile în familie. Calvin nu a fost apreciat pentru defăimarea rudelor lui Perrin și nici pentru încercarea sa de a împiedica doamnele din lumea bună să-și marcheze rangul social prin veșminte de

mătase împodobite cu dantele. Dar, în momentul în care Perrin, pentru a-l contraria pe Calvin, a început să echipeze trupele de ordine din oraş, al căror căpitan era, în uniforme ca de paradă, opinia publică a devenit brusc favorabilă introducerii restricţiei. Iată cum, din nou, forţând nota, adversarii lui Calvin au pierdut teren. Nu este, deci, deloc surprinzător faptul că, după alungerea Libertinilor, Geneva a devenit rapid oraşul sobrietăţii vestimentare şi comportamentale şi de care unii comentatori, precum Knox, erau foarte încântaţi.

4. Educaţia

Anii ascensiunii lui Calvin au fost marcaţi deopotrivă de creşterea permanentă a influenţei sale şi folosirea acestui lucru ca suport pentru transformarea Genevei în oraşul lui Dumnezeu şi de atingerea ţelului pe care şi-l propusese încă de la început. Încă de la apariţia *Ordonanţelor bisericeşti* în 1541, Calvin a înţeles importanţa înfiinţării unui centru pentru educaţie foarte riguros organizat, în care să se poată pregăti viitoarea generaţie de conducători, atât ai Bisericii cât şi ai statului. Eforturile lui în această direcţie au fost în bună măsură zădărnicite datorită lipsei de fonduri şi de profesori bine pregătiţi. Înlăturarea opoziţiei însemna că înfiinţarea unei Academii putea deveni o prioritate în folosirea fondurilor foarte limitate ale oraşului. Norocul i-a surâs din nou lui Calvin pentru că renumiţii profesori din oraşul vecin, Lausanne, certându-se cu autorităţile Bernei, care controlau oraşul, au acceptat să se mute cu toţii la Geneva.

Astfel că, în 1559, Academia a fost inaugurată în mod oficial, deşi, cum era şi normal în astfel de situaţii, construirea clădirilor avea să mai dureze câţiva ani. Ea era în egală măsură şcoală şi universitate, iar foarte curând a dobândit reputaţia de a fi un centru de învăţământ desăvârşit. Când şi-a formulat primele idei despre importanţa învăţământului, Calvin avea în minte necesităţile imediate ale comunităţii în care trăia. Cu timpul însă Academia a devenit realitate, Calvin şi Geneva punctul de atracţie pentru reformatorii din mai toată Europa, iar Academia, la scurt timp după deschidere, a găzduit sute de studenţi din străinătate. Aceşti studenţi au devenit de bună seamă adevăraţii misionari ai Calvinismului; numărul crescuse acum foarte mult faţă de anii de început când Calvin abia aduna câţiva pentru a le împărtăşi convingerile lui. Calvin socotea Academia ca pe cea mai atrăgătoare realizare a sa.

Acest lucru nu este deloc surprinzător de vreme ce Calvin subliniase întotdeauna importanţa educaţiei. Istoricii au fost tentaţi să-şi concentreze atenţia asupra elementelor neobişnuite sau dramatice din viaţa lui – priceperea sa în calitate de organizator, accentul pe care îl punea pe disciplină, confruntările cu adversarii săi şi credinţa sa în predestinare – şi au neglijat, în

consecință, importanța unora din activitățile sale lumești. În cartea sa despre Calvin, Parker se străduiește să refacă echilibrul, argumentând cu multă convingere că schimbările importante din Geneva au fost rezultatul influenței directe pe care au avut-o ani de-a rândul predicile lui asupra populației orașului. Înfrângerea Libertinilor a fost un eveniment politic important, care n-ar fi contat însă dacă o mare parte a populației nu ar fi fost deja convinsă de justețea convingerilor lui Calvin. Deosebit de semnificativ este faptul că o întreagă generație a crescut din copilărie până la maturitate educată în spiritul convingerilor lui. Era un pastor neobosit, foarte bine organizat, care-și călăuzea comunitatea în tainele Bibliei, pe care o studiase încetul cu încetul, alcătuind cu ajutorul ei mii de predici. El i-a învățat pe ceilalți pastori ceea ce a crezut că aceștia trebuie să știe pentru ca oamenii să fie continuu ajutați să înțeleagă corect cuvântul Domnului, iar divergențele de opinii erau discutate până când colegii lui acceptau interpretarea lui sau, în unele cazuri, erau siliți să părăsească orașul. Faptul că populația, în marea ei majoritate, știa mai multe lucruri despre Biblie decât oricare altă comunitate a demonstrat că Geneva în perioada de supremație a lui Calvin era demnă de toată lauda.

5. A fost Geneva o teocrație?

S-a afirmat adeseori că în ultimii săi ani Calvin a transformat Geneva într-o teocrație. Acest lucru înseamnă că orașul era guvernat de mai marii Bisericii al căror țel era crearea unei societăți care să fie călăuzită în toate privințele de cuvântul lui Dumnezeu. Criticii lui Calvin au fost cei care au subliniat acest aspect, și făcând acest lucru au încercat să sugereze că el a cam întrecut măsura asumându-și puteri care reveneau de fapt altora. Dacă afirmațiile lor s-ar dovedi reale, ar însemna că ei au remarcat un element foarte important, care atrage atenția asupra unei particularități care deosebește Geneva de toate celelalte state reformate ale epocii. Deși regula era ca puterea laică, fie un principe, fie un consiliu orășenesc, să dețină controlul asupra celor mai importante organisme de decizie, ei susțin că la Geneva controlul a fost preluat de Calvin și oamenii lui din Venerabila Societate a Pastorilor. Unii comentatori au mers și mai departe susținând că, de fapt, Calvin devenise un dictator.

Comentatorii favorabili lui Calvin au încercat să modifice această interpretare. Au pornit atacul pe două fronturi. Au respins ideea că Biserica și-a însușit conducerea politică la Geneva, atrăgând atenția în special asupra faptului că nu s-au făcut nici un fel de modificări în cadrul prevederilor constituționale care reglementau guvernarea orașului, deși s-ar fi putut face

acest lucru. Au susținut că într-un stat teocratic Biserica are controlul asupra principalelor organisme de guvernare, şi acesta nu este cazul Genevei. Ei au evidențiat faptul că Jean Calvin a declarat în repetate rânduri că nu are nici un fel de ambiții politice. Au remarcat apoi lipsa de preocupare a lui Calvin pentru a obține calitatea de cetățean al oraşului, pe care a obținut-o automat abia în 1559, fapt suficient pentru a demonstra că nu aspira la nici o funcție oficială; de asemenea că nici el nici ceilalți pastori nu au fost membri ai vreunuia din Consilii. Ei au demonstrat că Jean Calvin a acționat pentru descurajarea cultului personalității, ajungând astfel să insiste ca după moartea lui corpul să-i fie îngropat într-un mormânt fără cruce, ceea ce s-a şi întâmplat.

Este interesant de remarcat că istoricii care au discutat această problemă atât de controversată au evidențiat ca idee de bază faptul că teocrația este o greşeală. Ei au încercat fie să-l acuze pe Calvin, fie să-l disculpe de anumite acuzații care li se păreau nefondate. Rareori s-a făcut vreo aluzie la faptul că ar fi un lucru bun ca mai marii bisericii să ajungă la putere. Aceasta este poate o dovadă de cât de adânc înrădăcinat este în societatea occidentală conceptul de stat laic, situație care ne-a împiedicat să înțelegem fenomene ale secolului XX de tipul revoluției iraniene. Totuşi, pentru a ajunge la o justă apreciere a activității desfăşurate de Calvin la Geneva este necesar să renunțăm la astfel de presupuneri şi să ne concentrăm atenția asupra a ceea ce s-a făcut, care au fost motivele şi care rezultatele. Pe baza acestor lucruri putem trage concluzia că dezbaterea pe tema "teocrației" a suferit datorită abordării dintr-un punct de vedere ostil. În lumina dovezilor disponibile, pare să fie mai indicat să tragem concluzia că, în anii ascensiunii sale, Calvin a avut o foarte mare influență asupra guvernanților statului său, fără să fi existat însă vreodată vreo reglementare oficială care să reflecte adevărata stare de lucruri şi că a folosit această influență ca să se asigure că întreaga populație se va apropia cât mai mult posibil de modul de viață pe care Biblia îl prezintă ca fiind voința lui Dumnezeu pentru omenire. În decursul acestui proces el a dispus cum a dorit de putere, fapt pe care noi îl asociem cu comportamentul unui dictator, deşi a evitat din răsputeri să trăiască în belşug şi bogăție. Dacă ar fi trăit într-un regat medieval ar fi fost calificat drept creierul din spatele tronului; aşa cum era, el a devenit mentorul irezistibil al multora dintre cei care împreună guvernau oraşul său adoptiv.

Calvin nu a fost doar un erou al istoriei Genevei, el este în acelaşi timp o figură reprezentativă a istoriei lumii. Evenimentele din oraşul-stat oglindesc scopurile şi metodele lui şi reprezintă un exemplu demn de urmat, numai că fără a înțelege exact convingerile lui şi ideile de la care porneau este imposibil să poți aprecia corect importanța teologiei lui, pentru epoca în care a

Fig. 323 – Jean Calvin, supranumit Papa din Geneva, șef al așa-numitei Biserici Reformate; născut la Noyon în 1509, mort la Geneva în 1564. – Facsimil după o gravură pe lemn din lucrarea lui Theodore Beza, tradusă din latină de Simon Goulart – "Adevărate portrete ale oamenilor iluștri" (Jean de Laon, Geneva, 1581) – Unul dintre frontispiciile gravate al acestei colecții are înscrisă monograma lui Jean Cousin.

Pagină a unei cărți din secolul al XIX-lea despre Erezii

trăit și pentru secolele următoare. Capitolul următor se ocupă de studierea ideilor și convingerilor care au decurs din ele.

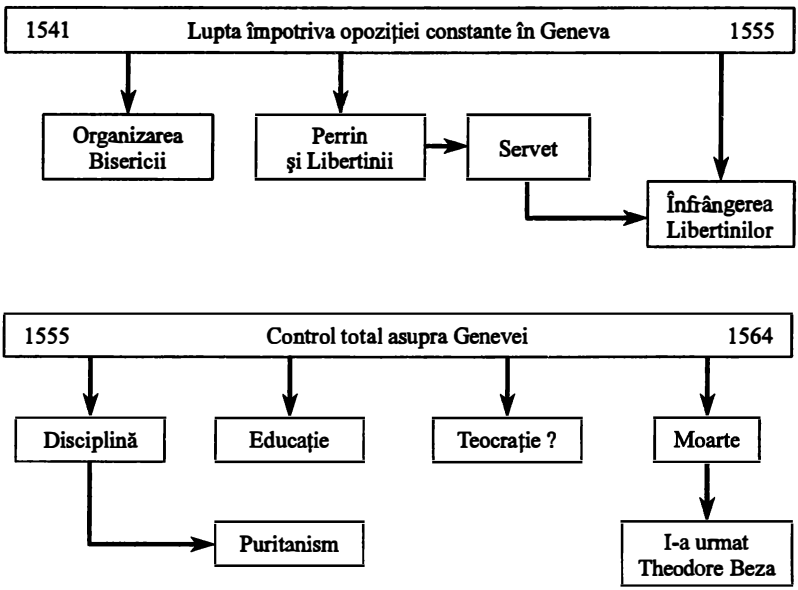

Rezumat – Calvin şi Geneva: luptă şi victorie

***Să notăm ideile principale ale capitolului** "Calvin şi Geneva: luptă şi victorie".*

Grupaţi ideile principale în trei grupe. Primele două grupe pot fi extrase chiar din text. Acestea sunt "Opoziţia faţă de Calvin" şi "În ce fel s-a folosit Calvin de victoria sa". A treia grupă trebuie căutată mai atent. Faceţi o listă a trăsăturilor de caracter ale lui Calvin care să poarte titlul: "Calvin - omul". După fiecare trăsătură de caracter enumerată, notaţi ce anume din text o dovedeşte. S-ar putea să vă fie mai uşor dacă împărţiţi lista în "Calităţi" şi "Defecte".

Titlurile, subtitlurile şi întrebările care urmează s-ar putea să vă ajute la extragerea ideilor principale:

1. Confruntări cu opoziţia
1.1. Despre ce fel de opoziţie este vorba? De ce avea Calvin adversari?
1.2. Ami Perrin şi Libertinii
2. Miguel Servet. De ce a fost afacerea Servet atât de importantă?
3. Anii de supremaţie

3.1. Puterea lui Calvin creşte
3.2. Pedepse
3.3. Schimbări în comportament
4. Educaţie. Ce importanţă a avut Academia?
5. Teocraţia. A fost Geneva o teocraţie în ultimii ani de viaţă ai lui Calvin?

La ce întrebări ar trebui să răspundeţi pentru a scrie un eseu despre "*Calvin şi Geneva*"

Este mult mai probabil să aveţi nevoie de dovezi din acest capitol şi din cel precedent pentru a putea răspunde la problemele generale referitoare la Calvin şi calvinism şi nu pentru a scrie despre viaţa lui şi activitatea de la Geneva. Este foarte posibil însă ca la un moment dat să vi se ceară să scrieţi un eseu pe baza materialului pe care tocmai l-aţi citit. Într-un astfel de eseu vi se va cere în mod sigur să analizaţi cele citite, nicidecum să le povestiţi, răspunzând la întrebări de tipul "De ce" sau "În ce măsură?" mai degrabă decât de tipul "Ce?". Iată câteva exemple:

1. "De ce nu a avut Calvin nici o influenţă asupra locuitorilor Genevei până în 1555?"
2. "De ce adversarii lui Calvin din Geneva au avut succes atâta timp?"
3. "În ce măsură s-a bucurat Calvin de succes punându-şi în practică ideile la Geneva?"
4. "În ce măsură a reuşit Calvin să creeze o nouă societate, precum şi o nouă biserică la Geneva?"

Ar trebui să evitaţi să scrieţi fraze lungi care nu au nici o legătură cu întrebarea. Tentaţia de a vă pierde în amănunte va fi uneori foarte mare, mai ales în cazul unor întrebări cum este prima, la care se poate răspunde printr-un întreg eseu, în loc să se răspundă simplu "pentru că a întâmpinat o puternică opoziţie". Dar nu alegeţi niciodată întrebările de tipul "De ce" atunci când puteţi răspunde o singură dată cu un "pentru că". Trebuie să puteţi formula cel puţin trei răspunsuri, ba ar fi preferabil să formulaţi chiar patru sau cinci. Dacă nu veţi putea, înseamnă că nu ştiţi încă destul pentru a răspunde corespunzător la întrebare. Faceţi o listă cu cât mai multe răspunsuri "pentru că" la întrebările 1 şi 2.

La întrebările de tipul "În ce măsură?" se răspunde în mod normal prin eseuri în două părţi. În prima parte se argumentează "În ce măsură Da", iar în a doua parte "În ce măsură Nu". Există cazuri ce impun şi o a treia parte. Acesta este cazul întrebărilor care pornesc de la o presupunere ce trebuie

argumentată sau includ un concept ce trebuie explicat. În exemplele de mai sus, întrebarea 4 porneşte de la o presupunere, iar întrebarea 3 necesită o explicaţie. Care sunt acestea? Unde anume în eseu le veţi găsi locul?

Întrebări pe baza textului capitolului "*Calvin şi Geneva: luptă şi victorie*"

1. Situaţia religiei la Geneva în 1536 şi în 1559

Citiţi cu atenţie prezentarea situaţiei religiei la Geneva în 1536 (la pag. 12) şi 1559 (la pag. 31). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce se înţelege prin "Reformă" în primul extras?
b) Ce se înţelege prin "obiceiuri" în al doilea extras?
c) Ce nuanţă dau afirmaţiilor citate cuvintele "este adevărat" din primul extras şi "mărturisesc" din al doilea extras?
d) Autorii celor două extrase percep în mod asemănător schimbările petrecute la Geneva în perioada 1536-1559? În ce fel percep ei lucrurile? Susţineţi-vă răspunsul cu argumente din aceste extrase.
e) Care a fost importanţa istorică a schimbărilor care au avut loc la Geneva în perioada 1536-1559?

2. Portretele lui Calvin

Studiaţi cu atenţie cele trei portrete ale lui Calvin de la pag. 17, 37 şi 107. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Care dintre aceste portrete vi se pare cel mai potrivit? Motivaţi răspunsul.
b) Prezentaţi cât mai multe argumente pentru a susţine ideea că ilustraţia reprodusă la pag. 37 a fost aleasă probabil de autorul cărţii despre erezie pentru a-l pune pe Calvin într-o lumină nefavorabilă.
c) Care credeţi că ar fi posibila datare a portretelor reproduse la pag. 17 şi 107? Motivaţi aceste răspunsuri.
d) Ce tehnică a folosit autorul gravurii pe lemn reprodusă la pag. 107 pentru a ne convinge că este un susţinător al lui Calvin?
e) Care sunt limitele acestor portrete ca dovezi ale personalităţii şi trăsăturilor de caracter ale lui Calvin? Acest adevăr este valabil pentru toate portretele unor figuri istorice?

CAPITOLUL 4

Concepția religioasă a lui Calvin

1. Introducere

Calvin a fost prezentat în mod obișnuit ca acel mare teolog al Reformei care a pus ordine și a dat coerență doctrinelor fragmentare și dezorganizate care apăruseră în prima parte a acestei mișcări religioase. S-a spus despre el că a făcut cunoscută și a sistematizat gândirea altor teologi, încercând să-și facă o adevărată profesiune de credință din a pune în ordine, a simplifica și a populariza colecția deja existentă, dar neordonată de nimeni, de predici protestante. Aceasta este în general o interpretare logică și perceptivă a lui Calvin în calitatea sa de teolog, dar are o scădere prin insinuarea ideii că doctrina lui religioasă este lipsită de originalitate. S-a spus de aceea despre el că este mai degrabă "un meșteșugar" decât "un artist"; mai degrabă "cel care împrumută idei de la alții" decât cel care produce idei. Unii istorici și-au dedicat chiar mare parte din activitatea științifică identificării surselor ideilor sale. Acest lucru a fost posibil prin punerea în paralel a lucrărilor lui Calvin și ale celorlalți teologi accesibili lui la vremea respectivă și depistarea punctelor comune. Ceea ce le-a sporit interesul în acest demers a fost faptul că foarte frecvent Calvin a revizuit principala sa lucrare teologică *Christianae Religionis Institutio*, publicând ediții noi ale acesteia, atât în latină cât și în franceză, până aproape de moartea sa. Astfel cu ajutorul edițiilor latinești din 1536, 1539, 1543, 1550 și 1559, precum și al celor franțuzești din 1541, 1545, 1551 și 1560, ei au putut reconstitui modul în care ideile lui s-au schimbat și au evoluat datorită propriilor sale experiențe și studierii unor noi lucrări. Rezultatul variabil de la un autor la altul demonstrează că Jean Calvin a fost influențat în mod special de Sfântul Augustin, de teologul medieval Duns Scotus, de Martin Luther și de Martin Bucer, bunul său prieten și mentor din timpul exilului la Strasbourg, în vreme ce Ulrich Zwingli, pe care el îl socotea de mâna a doua, nu și-a pus în nici un fel amprenta asupra lui.

Oricât de convingătoare și de lămuritoare par aceste argumente în privința izvoarelor concepției sale, ele nu fac altceva decât să ne deturneze atenția de la ceea ce este istoriceşte important referitor la Calvin teologul. Este fără îndoială interesant să stabilim cât mai exact posibil etapele prin care a trecut acest gânditor până să ajungă să aibă o anumită poziție, dar este mult mai important să stabilim ce predica el credincioșilor și care a fost efectul predi-

cilor lui asupra acestora. Dorința lui Calvin de a fi unul dintre teologii de frunte ai Reformei este susținută de faptul că scrierile sale au fost folosite pentru modelarea părerilor și acțiunilor a sute de mii de credincioși reformați atât în timpul vieții sale cât și în secolele următoare. Acest lucru va rămâne neschimbat, indiferent în ce măsură vom crede noi că ideile lui au fost mai mult sau mai puțin unice.

S-ar putea argumenta în egală măsură că atâția ani de studiu dedicați de numeroși istorici căutării izvoarelor gândirii lui Calvin au condus la o evaluare corectă a relativei sale originalități. Arareori se poate lăuda un gânditor cu un sistem în totalitate original. Cel mai adesea, prin originalitatea sistemului se înțelege un nou mod de a combina concepțiile deja existente și a le prezenta în așa fel încât să dobândească un nou sens. Calvin a făcut foarte frecvent acest lucru. Faptul că mai toți cercetătorii și-au concentrat atenția asupra depistării originii fiecărui element în parte al sistemului gândirii lui Calvin a pus în umbră unele aspecte ale creativității sale. Se pare că dacă am avea suficiente dovezi despre evoluția sistemului de gândire al altor teologi nu s-ar mai putea face o separare clară între elementele specifice gândirii fiecăruia dintre ei pe de-o parte și elementele specifice sistemului de gândire al lui Calvin, pe de altă parte, pentru a se stabili în ce constă creativitatea sau originalitatea fiecăruia dintre ei. Este deja un lucru binecunoscut faptul că Martin Luther, de exemplu, și-a construit multe dintre ideile sale plecând de la scrierile teologilor timpurii, ceea ce nu înseamnă însă că i-a lipsit originalitatea. A studia măsura în care Calvin a creat un nou sistem se poate spune mai degrabă că este o scădere a cercetării istorice, pentru că s-a plecat de la bun început cu intenția de a-i diminua multe din calități. Aspectul acesta merită să fie cunoscut, deși nu va stârni probabil interes decât în rândul studenților teologi. Acest capitol se va ocupa prin urmare de acele aspecte ale contribuției lui Calvin care au avut un efect extrem de cuprinzător.

* Pentru a ajunge la niște concluzii despre ceea ce a predicat Calvin și despre efectul pe care l-au avut predicile sale, trebuie să încercăm să facem un efort pentru a distinge ceea ce a spus de ceea ce credea el că are de spus. Atât vorbele, cât și gândurile lui care reprezentau concepția sa filosofică au avut o puternică influență asupra epocii în care a trăit și asupra epocilor de mai târziu, pentru că mesajul recepționat – mai degrabă decât cel anunțat teoretic – este cel care îi influențează pe oameni, dar ar trebui să ne amintim că numai unul este relevant atunci când apreciem temeinicia învățăturii sale. Această sarcină nu este deloc ușoară, nu numai pentru că adversarii lui, comentatorii catolici cu deosebire, au publicat intenționat fragmente denaturate ale predicilor sale, ci și pentru că susținătorii lui i-au reinterpretat opera scrisă, dând sensuri noi unora dintre ideile sale. De fapt datorită strădaniilor

discipolilor săi, chiar şi în prezent concepţia teologică a lui Calvin este, în mare parte,. greşit înţeleasă. De exemplu, încă de la jumătatea secolului al XIX-lea s-a apreciat de către multe minţi luminate că esenţa teologiei lui Calvin este doctrina sa despre predestinare (vezi pag. 48). Această confuzie, demonstrată de cele mai recente cercetări, a fost posibilă deoarece toate somităţile calvine predicau acest lucru. Abia acum, în lumina celor mai recente cercetări, putem afirma că niciodată Calvin nu a gândit astfel.

La fel de larg răspândită este şi părerea eronată potrivit căreia Calvin nu a ţinut seama de Iisus şi de Noul Testament, concentrându-şi atenţia asupra lui Dumnezeu Tatăl şi asupra Vechiului Testament – o interpretare greşită, dar de înţeles, care a luat amploare încă din secolul al XVI-lea pentru că Jean Calvin însuşi, în mod cu totul neintenţionat, a încurajat-o prin propriile-i scrieri. S-a deosebit de alţi reformatori ca Martin Luther şi Ulrich Zwingli, prin faptul că a acordat atenţie în egală măsură ambelor părţi componente ale Bibliei. În timp ce marea majoritate a teologilor Reformei socoteau semnificativ Vechiul Testament în special datorită luminii pe care o răspândeşte asupra Noului Testament, Calvin vedea în el modalitatea prin care Dumnezeu s-a arătat omenirii, precum şi o relatare a multor aspecte ale vieţii lui Iisus în Palestina. Prin urmare Calvin a acceptat vina de a nu fi reuşit să acorde suficientă importanţă în predicile sale accepţiunii tradiţionale a Trinităţii, în care Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul şi Dumnezeu Sfântul Duh erau priviţi ca fiind tainic despărţiţi, deşi uniţi, şi având aceeaşi importanţă unul faţă de celălalt. Se pare că Jean Calvin şi-a concentrat mai mult atenţia asupra unei treimi a Trinităţii. Aşa se explică de altfel şi puternicul resentiment pe care-l aveau faţă de el reprezentanţii bisericii zwingliene din Berna. Încă în anul 1540 a fost obligat să se apere într-o dezbatere publică împotriva acuzaţiei că ar fi în realitate unitarian, reducându-i pe Iisus şi Sfântul Duh la un statut inferior celui al lui Dumnezeu Tatăl. Apărarea sa, ne dăm abia acum seama, pare să fi fost convingătoare, şi nu e de mirare, căci pe măsură ce calvinismul a evoluat şi s-a răspândit, s-a acordat mult mai multă importanţă în predici fricii de Dumnezeu, decât iubirii de Iisus. Trebuie deci să ţinem minte că doctrina religioasă a lui Calvin şi învăţăturile calvinismului instituţionalizat nu trebuie socotite ca fiind sinonime.

* Cea mai importantă sursă de informare în privinţa adevăratei doctrine religioase a lui Calvin o constituie fără îndoială lucrarea sa "*Instituţia religiei creştine*", precum şi vasta lui colecţie de comentarii asupra Vechiului şi Noului Testament, transcrierile păstrate ale unora dintre predicile sale şi numeroasele sale scrisori adresate altor teologi, în care el comentează unele dintre cele mai delicate aspecte ale gândirii sale. Avem suficiente motive să credem că *Institutio* reprezintă cea mai exactă transmitere a intenţiilor lui

Calvin în calitatea sa de pastor reformat. Pentru el se pare că fiecare nouă ediție a acestei lucrări însemna un lung șir de suferințe și neplăceri fizice, cu prețul cărora spera să plătească siguranța unei cât mai fidele reprezentări a teologiei sale. Continua preocupare pentru perfecționarea propriei sale lucrări a avut ca rezultat transformarea volumului inițial de buzunar într-un tom voluminos cu sute de pagini. Această continuă amplificare a fost motivată de convingerea lui Calvin că trebuie să clarifice orice aspect al doctrinei sale care era atacat ca fiind neclar, precum și de dorința lui de a-și face cunoscută poziția față de orice problemă în domeniul teologiei care făcea obiectul unor controverse majore în perioada în care el lucra la o nouă ediție a operei sale.

Un alt argument convingător care pledează în favoarea faptului că *Institutio* este o reflectare fidelă a concepției lui Calvin îl reprezintă destinația pe care el i-o dădea acestei cărți. O parte din foarte lungul ei subtitlu "Învățătura fundamentală a religiei creștine ce cuprinde întreaga esență a Dumnezeirii și tot ce trebuie să știm despre mântuire" sugera intenția de a face cunoscută creștinilor de rând esența credinței. Calvin nu a renunțat niciodată la ceea ce reprezenta practic profesiunea lui de credință și anume prezentarea pe înțelesul tuturor a elementelor de bază ale teologiei creștine, chiar și în ultimele ediții ale lucrării sale care se adresau în primul rând studenților ce se pregăteau să devină preoți. De aceea el a avut grijă să redea cât mai clar elementele doctrinei sale, deși bineînțeles că ulterior au apărut neînțelegeri între istorici privind interpretarea unora dintre afirmațiile sale. Apariția unor erori în edițiile în limba franceză ale lucrării sale fundamentale s-a datorat pe de o parte faptului că traducerile din versiunea latină au fost făcute de unii dintre asistenții lui Calvin, în a căror muncă s-au strecurat și erori, și pe de altă parte faptului că el însuși s-a ocupat de această activitate în mare grabă. Rezultatul este că istoricii au suficient material pentru susținerea unor păreri adeseori contradictorii despre unele detalii ale doctrinei lui Calvin. Nimic din toate acestea nu poate nega faptul că *Institutio* reflectă în esență evoluția doctrinei lui Calvin și că ediția latinească din 1559 este o reflectare demnă de luat în seamă pentru a ne face o idee despre stadiul în care ajunsese autorul în ultimii ani de viață.

2. Fundamente teoretice

Toți gânditorii pornesc în elaborarea sistemelor lor de la anumite convingeri. Pe cele mai multe dintre ele nu le-au ales în mod conștient și nici nu le-au căutat. O convingere dacă este exagerată poate deveni prejudecată. Într-o societate modernă lipsită de prejudecăți este acceptată ideea că orice convin-

gere poate fi contestată şi de aceea orice om rezonabil este gata să-şi schimbe convingerile. dacă nu le poate justifica. În zilele noastre există doar câteva aserţiuni general valabile: există multe păreri divergente şi aceasta mai ales între părinţi şi copiii lor aproape adulţi. În secolele trecute însă – şi mai ales în Europa secolului al XVI-lea – situaţia era cu totul alta. Comunitatea omenească acceptase ideea că fără ipoteze general valabile, mai ales despre ceea ce este bine şi important, societatea se va dezintegra şi va domni haosul. Era periculos să ai păreri diferite, pentru că aceasta îţi putea aduce uneori moartea – ca în cazul miilor de oameni acuzaţi de vrăjitorie. Reprimarea nemiloasă a Reformei s-a datorat în parte şi faptului că marii ei teologi au contestat multe dintre ipotezele deja acceptate la vremea aceea.

Din anumite puncte de vedere Calvin era un protestant tipic. Anumite interpretări pe care le-au dat unor fenomene atât el, cât şi Luther, Zwingli, Melachthon, Bucer şi alţi renumiţi autori ai vremii au marcat deosebirea dintre reformatori şi catolici. În primul rând şi cel mai important el era un evanghelic, pentru că socotea Biblia ca fiind adevărata materializare a esenţei divine şi a voinţei lui Dumnezeu în ceea ce-i priveşte pe credincioşi. Faptul că Biblia era socotită cuvântul lui Dumnezeu îi deosebea pe protestanţi, fie ei lutherani, zwinglieni sau calvini, de catolici şi de radicali, cunoscuţi în general sub numele de anabaptişti, care afirmau că adevărata cunoaştere a lui Dumnezeu se datorează altor scrieri decât Bibliei. Totuşi, deşi predicau dogma "*sola Scriptura*" (credinţa în cuvântul Domnului înscris în Biblie), nici Calvin, nici alţi mari teologi ai Reformei nu erau ceea ce numim astăzi fundamentalişti sau literalişti. Ei nu credeau că mesajul lui Dumnezeu a fost redat în cuvinte simple pe înţelesul tuturor. Ei au înţeles că aparenţele contradicţii din Sfânta Scriptură (Biblie) există pentru a face necesară intervenţia lui Dumnezeu, prin mijlocirea Sfântului Duh, pentru ca drept credincioşii să înţeleagă adevărata esenţă a mesajului divin. De aceea ei au susţinut că cine nu citeşte Biblia cu ochii credinţei, o înţelege greşit. Practicând o logică destul de întortocheată, specifică tuturor celor binecuvântaţi cu har divin, Calvin a ajuns să creadă că o persoană poate dovedi că este cu adevărat credincioasă dacă este de acord cu interpretarea pe care o dă el Bibliei. Şi bineînţeles că, ţinând cont şi de celelalte interpretări privind natura Bibliei şi rolul Sfântului Duh în descoperirea adevăratului ei înţeles, el nu credea că există un alt fel de credinţă decât cel conceput de el.

Totuşi, deşi era de acord cu interpretările ce ţineau de curentul principal al protestantismului, Calvin avea păreri diferite asupra unor detalii faţă de ceilalţi mari teologi. S-ar putea spune că părérile lui în privinţa Bibliei sunt mai radicale, mai riguroase, ţinând mai mult de doctrină. Mulţi teologi acceptau ideea că Biblia este formată din mai multe cărţi de sine stătătoare şi

că prezența lui Dumnezeu se face mai mult simțită în unele dintre ele. Unii erau dispuși chiar să accepte posibilitatea ca unele fragmente din Biblie să fi fost introduse greșit de unii scribi. Pentru Calvin însă astfel de păreri reprezentau o adevărată blasfemie. El și-a demonstrat radicalismul părerilor atunci când unul dintre colegii săi teologi din Geneva a fost destul de nesocotit pentru a da de înțeles că așa numita "Cântare a Cântărilor", care este inclusă în Vechiul Testament și este privită de multă lume ca un poem erotic cu unele tonuri religioase, ar trebui scoasă din Biblie. "Vinovatul" a fost alungat din oraș și s-au făcut intervenții să nu mai fie binevenit nicăieri. Acest lucru a trebuit să se întâmple pentru ca Jean Calvin să-și apere convingerea potrivit căreia Biblia în întregul ei este unica și desăvârșita cale prin care Dumnezeu se adresează omenirii. El și-a mărturisit cu alte ocazii public părerea despre Biblie, fie dedicând mare parte din timpul său redactării comentariilor pe marginea Bibliei destinate bunei înțelegeri a acesteia de către credincioși, fie plecând în fiecare din predicile sale de la un text din Vechiul sau Noul Testament.

* Celelalte probleme esențiale ale teologiei lui Calvin se referă la ce înseamnă Dumnezeu, ce este Omul și care este relația dintre ei. Ca și mulți alți teologi, indiferent de religia căreia îi aparțineau, Calvin îl socotea pe Dumnezeu atotputernic, atotștiutor, creatorul Universului. El și-a însușit de asemenea aserțiunea că Dumnezeu este drept – idee care s-a transmis de la iudaism creștinismului – și că El intervine direct în viața cotidiană a oamenilor, idee ce face parte din tradiția creștină.

1 Să presupunem că un om cade prizonier unor tâlhari sau unor fiare sălbatice; piere în valurile mării datorită unei furtuni ivite din senin; este ucis de o casă care se prăbușește sau de un copac. Să presupunem că un alt om rătăcind prin deșert primește ajutor fiind la mare strâmtoare; deși
5 la un pas de a fi înghițit de valuri ajunge în port; scapă de moarte ca prin urechile acului. Mintea omenească atribuie toate aceste întâmplări, bune sau rele, norocului. Dar oricine a aflat din gura lui Iisus Cristos că nimic pe lume nu este întâmplător, va căuta să găsească pricina acestui lucru și astfel va ajunge la concluzia că totul pe lume e voința lui Dumnezeu,
10 că nebănuite sunt căile Domnului.

Spre deosebire însă de Luther și mulți alți mari teologi ai Reformei, Calvin nu admite că Dumnezeu este iubitor. Această convingere a sa i-a determinat pe mulți dintre comentatorii lui să afirme că doctrina lui este rece, indiferentă și severă. S-a mai sugerat tot din acest motiv că îl interesează mai mult Dumnezeu din Vechiul Testament, mânios și gata pentru Judecata de Apoi, decât Dumnezeu din Noul Testament, întruchipat de Iisus, preocupat de soarta a tot ceea ce El crease. Multe dintre aceste aprecieri s-au dorit a fi, în opinia

autorilor lor, critici la adresa lui Calvin, care nu era de acord cu ipotezele general acceptate la vremea aceea, privind esența divinității. Acest punct de vedere este acum împărtășit de cei mai mulți dintre cei care-l studiază pe Calvin, fie că au sau nu convingeri religioase, pentru că ei aparțin societăților liberal-democratice secularizate din vestul Europei, cu o istorie de secole, și pentru că ei socotesc că o relație ideală se bazează pe dragoste și afecțiune reciprocă. Faptul că Jean Calvin afirmă că nu aceasta este voința lui Dumnezeu ne face, pe cei mai mulți dintre noi, să-l socotim un personaj mai degrabă antipatic. Dar, date fiind experiențele de viață ale omului din Europa secolului al XVI-lea în care violența fizică și emoțională erau mult mai obișnuite decât dragostea și înțelegerea și în care mizeria zilnică și moartea neașteptată băteau la ușile tuturor, nu e de mirare că Jean Calvin avea astfel de convingeri sau că cei mai mulți erau gata să le accepte ca atare. Să nu fi făcut așa era ca și când ți-ai fi dorit imposibilul. Tot ceea ce se întâmpla în lumea cunoscută dimprejur părea să justifice convingerea că dacă Dumnezeu este răspunzător de ceea ce a creat, el este mai interesat să-i judece pe păcătoși decât să-și iubească propria creație. Acest lucru pare să justifice de altfel convingerile lui Calvin despre natura umană.

* Calvin socotea că omul este neînsemnat și păcătos. Gândindu-se la întregul univers și la durata timpului astronomic el nu putea spune decât că, în comparație cu acestea, omul nu înseamnă nimic. Analizându-și propriile gânduri și acțiuni, nu putea să nu recunoască că e departe de idealul său din toate punctele de vedere. A constatat în același timp că spre deosebire de alții este un virtuos, iar acest gând i-a întărit convingerea că omul este păcătos. Cum ar putea fi altfel de vreme ce Dumnezeu, care este drept și nu-i pedepsește pe nevinovați, s-a hotărât să năpăstuiască lumea cu atâtea nenorociri? Convingerile lui despre natura umană și despre menirea omului stau la baza multora dintre hotărârile sale; așa se face că nu îi păsa în mod sincer nici de viața sau bunăstarea lui, nici de a celorlalți, crezând că ceea ce i se întâmplă omului nu are de fapt nici o importanță. Având convingerea fermă că Dumnezeu este atotputernic, nu acorda nici o atenție urmărilor pe care le-ar fi putut avea acțiunile sale. Voia doar să fie sigur că nu face altceva decât să îndeplinească clipă de clipă voia Domnului.

* Iată care sunt convingerile lui Calvin despre relația dintre Dumnezeu și om și despre importanța vieții pe pământ. Calvin privea cu smerenie hăul care-l desparte pe om, în nimicnicia sa, de măreția lui Dumnezeu. El nu putea concepe ca între ei să existe o altă relație decât aceea dintre stăpân și sclav. Aceasta este voința lui Dumnezeu, iar omul nu trebuie decât să spună "facă-se voia Sa". Omul îl cunoaște pe Dumnezeu numai prin renunțarea de sine, prin adevărata credință, pentru că el, în măreția lui, nu poate fi interesat de

nevoile și dorințele ființei omenești. Întreaga existență a omului trebuie să fie dedicată îndeplinirii voinței lui Dumnezeu și nicidecum satisfacerii propriilor dorințe. Acesta era după părerea lui Calvin rostul vieții, pentru că el nu putea concepe altul și nu putea accepta ideea că viața este lipsită de sens. Dat fiind că Dumnezeu este atotputernic și atotstăpânitor, și că El a creat universul și tot ce este în el, trebuie să fi avut un motiv să facă acest lucru și mai ales să-l creeze pe Om. Calvin era convins că rostul vieții omului este să laude numele Domnului. Prin urmare tot ce se îndepărta de la această menire a omului constituia un păcat și acesta trebuia împiedicat sau când nu se mai putea altfel, pedepsit.

Totuși, în ciuda convingerilor sale, Calvin a pornit de la ipoteza că posibilitățile de cunoaștere ale omului sunt limitate. El vedea relația dintre Dumnezeu și om ca aceea dintre a ști și a nu ști. De aceea nu se ruşina să recunoască adeseori că doctrina sa are lacune din pricina înțelegerii sale limitate și a unor contradicții care nu pot fi deocamdată înlăturate. Atunci când era interpelat, răspundea întotdeauna că el nu face decât să explice cuvântul Domnului așa cum este el înscris în Biblie și că toți trebuie să recunoaștem că puține din tainele ei au fost dezlegate. Altfel spus, el afirma cel mai adesea că "numai Dumnezeu știe".

3. Predestinare

Cel mai cunoscut aspect al doctrinei religioase a lui Calvin este acela referitor la predestinare. În multe privințe ideile sale decurgeau în mod firesc din convingerile pe care le avea privind esența lui Dumnezeu și relația dintre El și om. Dacă Dumnezeu este atotștiutor, rezultă că el a știut întotdeauna ce urmează să se întâmple în întregul univers. Iar dacă El este atotputernic, rezultă că nimic nu se poate întâmpla fără voia Lui. Deci concluzia care se impune este că fiecare acțiune a oricărei persoane nu este doar dinainte știută de Dumnezeu, ci, pentru că aceasta este voia Lui, ea este predestinată de El.

Acest enunț simplu are foarte multe implicații. Cea mai importantă este aceea legată de mântuire. Luther s-a ridicat împotriva principiilor susținute de Biserica Catolică pentru că nu a fost de acord cu devierile ei doctrinare privind mântuirea (vezi "Luther și Reforma din Germania" din aceeași serie). El nu a fost de acord cu afirmația că fiecare credincios trebuie să-și merite mântuirea încercând să-și răscumpere păcatele prin pocăință. El a vrut să înlocuiască acest mod de a privi mântuirea cu ideea că mântuirea este un dar al lui Dumnezeu, de care se pot bucura toți cei ce cred în El și în Fiul Său, Iisus Cristos. El credea că mântuirea se obține numai prin credință (*sola fide*). Deși părerile lui se deosebeau categoric de doctrina Bisericii catolice,

era de acord cu ea în a accepta că mântuirea nu se dobândeşte automat (în mod obligatoriu). Persoana care-şi doreşte să fie mântuită de păcate trebuie să facă ceva pentru a merita acest lucru.

Calvin era atât de convins că omul este un păcătos şi o fiinţă lipsită de orice însemnătate în faţa lui Dumnezeu, încât nu putea accepta ideea că fiinţa umană poate influenţa în vreun fel consecinţele judecăţii lui Dumnezeu. De aceea el a socotit absolut inacceptabilă doctrina lui Luther, care presupunea acceptarea de către om a darului lui Dumnezeu prin intermediul credinţei. El a insistat asupra faptului că omul nu-şi poate influenţa în nici un fel soarta, că totul a fost hotărât încă de la crearea lumii de către Dumnezeu şi nimic nu mai poate fi schimbat. Fiecare dintre noi face parte încă de la naştere fie dintre aleşii lui Dumnezeu – cei aleşi pentru a fi mântuiţi, fie dintre păcătoşi – cei aleşi de Dumnezeu pentru a fi pedepsiţi. Omul nu are de ales, trebuie să accepte voinţa lui Dumnezeu oricare ar fi ea. Din fericire pentru liniştea sufletească a omenirii, Calvin susţinea însă că nu se ştie cine va fi mântuit şi cine condamnat. Acest lucru se va şti numai după moarte.

Cu toate acestea ar fi foarte greşit să susţinem că doctrina lui Calvin promova în vreun fel fatalismul. El a făcut tot posibilul pentru a nu-i încuraja pe credincioşi să îmbrăţişeze ideea că nu trebuie să facă altceva decât să accepte destinul care le-a fost hărăzit de Dumnezeu. El a susţinut ideea că omul trebuie să caute să dobândească iertarea lui Dumnezeu printr-o viaţă lipsită de păcate şi, deşi recunoştea că faptele bune nu te pot ajuta să obţii iertarea, era de acord, totuşi, că cea mai sigură garanţie de a te număra printre aleşii Domnului este o viaţă corectă. Odată cu intensificarea, în ultimii ani ai vieţii lui, a persecuţiilor îndreptate împotriva protestanţilor în special în Franţa şi Olanda, Calvin a fost gata să accepte ideea că cei chemaţi să sufere pentru credinţa lor primesc, poate, în acest fel un semn că se află printre aleşi. El i-a încurajat în mod constant pe drept credincioşi (cei care se considerau printre aleşi) să caute să obţină semne din ce în ce mai clare ale faptului că sunt într-adevăr aleşii Domnului. În acelaşi timp, el nu a fost de acord să accepte ideea că păcătoşii se pot bucura în linişte de roadele păcatelor lor, de vreme ce Dumnezeu le-a refuzat oricum iertarea. El s-a grăbit să sugereze că cei care se socotesc a fi damnaţi nu ar trebui să folosească acest lucru ca pe o scuză şi să-şi continue viaţa în păcat.

1 Condamnabilă dorinţă este de a fi consideraţi iertaţi de păcatele lor pentru că ei nu se pot împiedica să păcătuiască şi mai ales pentru că aceasta este soarta pe care le-a hărăzit-o Dumnezeu. Noi nu putem însă spune că ei sunt cei iertaţi, numai pentru că Dumnezeu le-a hărăzit
5 această soartă, pentru că ea este justificată, numai nouă însă motivul real ne rămâne necunoscut. Putem trage concluzia că toate încercările

prin care ei trec sunt rezultatul judecății drepte a lui Dumnezeu. De aceea putem spune că ei se încăpățânează zadarnic să afle cauza condamnării lor într-un plan ascuns al lui Dumnezeu, în loc s-o caute în însăși natura lor păcătoasă, unde-și are adevărata obârșie.

* Teologii creștini au fost foarte preocupați de conceptul liberului arbitru încă de la începutul Evului Mediu. Problema lor era să rezolve aparenta contradicție dintre existența lui Dumnezeu atotputernic și atotștiutor și concepția potrivit căreia omul este liber să-l accepte sau să-l respingă. La sfârșitul Evului Mediu au avut câștig de cauză părerile celor care susțineau cauza liberului arbitru, și se credea că Dumnezeu s-a hotărât să-și pună la încercare propria creație, specia umană, dându-le posibilitatea oamenilor să acționeze după bunul plac. Se spunea că Dumnezeu, renunțând la puterea pe care o are de a influența hotărârile luate de oameni, exceptând cazurile în care i se cere s-o facă, le-a dat acestora posibilitatea de a-și asuma responsabilitatea propriilor acte și de a fi în situația de a fi judecați corect pentru viața pe care au dus-o. Astfel păcatul și virtutea dobândeau adevărata lor semnificație și fiecare primea răsplata meritată, fie focul veșnic al iadului fie câmpiile elizee ale raiului. Cei care negau existența liberului arbitru – și au fost mulți de-a lungul secolelor – erau socotiți eretici de către biserică și arși dacă nu acceptau să se lepede de credința lor (să se căiască în public că au păcătuit crezând altceva decât prevedea doctrina).

Nu este deloc surprinzător faptul că atunci când ideea lui Calvin despre predestinare a devenit foarte cunoscută, s-a crezut că el este de acord cu ideile susținute de primii eretici care negau existența liberului arbitru. El a respins cu tărie această acuzație și a susținut toată viața că doctrina lui nu exclude credința în existența liberului arbitru. Argumentele sale subtile și complexe, care depindeau de definirea corectă a termenilor și de nuanțarea tuturor sensurilor au fost înțelese de puțini oameni și acceptate de și mai puțini. Discipolii săi se mulțumeau în general să accepte punctul de vedere împământenit deja potrivit căruia Biserica lor nega de fapt existența liberului arbitru și prin acest lucru ei se deosebeau fundamental de ceilalți protestanți. Nu putem spune că predestinarea este o doctrină exclusiv calvină. Toate bisericile protestante mai importante au acceptat-o ca pe un element nesemnificativ al doctrinei lor, iar Luther a crezut chiar în ea. Dar altfel decât o făcea Calvin. Deosebirea era între predestinarea unică și dubla predestinare. Alți protestanți erau gata să accepte doctrina predestinării - unică potrivit căreia Dumnezeu, fiind atotștiutor, cunoștea deja hotărârile pe care oamenii le vor lua de-a lungul vieții și de aceea poate prezice dacă ei vor fi condamnați sau mântuiți. Ei nu puteau însă accepta ideea dublei predestinări potrivit căreia Dumnezeu nu numai că știa de la Facerea lumii care vor fi aleșii lui,

ci hotărâse deja şi care vor fi cei condamnaţi. Pentru mulţi dintre creştini era de neconcepût gândul că Dumnezeu le-a refuzat mântuirea încă dinainte ca ei să se fi născut.

Implicaţiile pe care le-a avut dubla predestinare asupra convingerilor referitoare la esenţa Dumnezeirii au stârnit multă ostilitate faţă de Calvin. Mulţi oameni erau îngroziţi şi chiar scandalizaţi că şeful unei biserici poate predica ideea că Dumnezeu nu numai că a creat păcatul, dar îi va şi pedepsi pe oameni pentru hotărârile pe care tot el le-a luat în numele lor. Acest lucru contravenea imaginii create despre Dumnezeu în cea mai mare parte a Noului Testament. Calvin nu a renunţat însă la ideile sale. El a continuat să scrie în ediţiile ulterioare ale lucrării sale *Institutio* ideea că omul este un nimic în comparaţie cu Dumnezeu şi că muritorii de rând nu trebuie să-şi pună întrebări în legătură cu motivele şi intenţiile Atotputernicului.

1 Sentinţa este într-adevăr cumplită; şi totuşi este imposibil să negăm faptul că Dumnezeu ştia dinainte de a-l crea pe om care-i va fi acestuia sfârşitul, pentru că aceasta este voinţa Lui. Dacă cineva tună şi fulgeră împotriva faptului că Dumnezeu ştie totul dinainte, acela este un nesăbuit
5 şi un nechibzuit. De ce ar trebui să-l condamnăm pe Cel de Sus că ştie dinainte ce se va întâmpla?... Nu mi se pare deloc ridicol să spun că Dumnezeu nu numai că a prevăzut căderea în păcat a celui dintâi om, care a însemnat ruina întregii omeniri, dar acest lucru a fost în acelaşi timp chiar voia lui. Pentru că el este atotştiutor, ştie dinainte tot ce se va
10 va întâmpla şi pentru că este atotputernic, hotărăşte şi dirijează tot ce se petrece pe pământ.

Şi

1 Primul om a căzut în păcat, pentru că aceasta a fost voinţa lui Dumnezeu. Dar de ce a fost aceasta voia lui nu ştim. Un lucru este însă sigur, şi anume că El n-ar fi hotărât acest lucru dacă nu ar fi fost spre slava numelui Său. Dar pentru că am vorbit de slava lui Dumnezeu, să ne gân-
5 dim şi că judecata sa este dreaptă, pentru că noi nu ne putem ruga decât pentru ceva care este corect. Omul păcătuieşte, dar, chiar dacă Dumnezeu a dorit acest lucru, o face pentru că este păcătos.

Calvin nu a înţeles de ce un aspect minor al doctrinei sale a stârnit atâtea controverse. Pentru el, predestinarea este o consecinţă firească a adevărurilor simple privind esenţa lui Dumnezeu, şi nu are o importanţă majoră în cadrul doctrinei sale. Unii istorici care-l apreciază pe Calvin s-au mirat de amploarea pe care au dat-o alţi autori ideii predestinării. Ei nu au realizat însă că importanţa istorică a unei idei depinde de modul în care ea este receptată de

ceilalți și nu de importanța pe care i-a dat-o autorul ei. Doctrina dublei predestinări a jucat desigur un rol important în formarea părerii multor adversari ai calvinismului privind această ramură a protestantismului.

Oricare ar fi părerea noastră despre rolul important al doctrinei predestinării în cadrul întregului pe care-l reprezintă sistemul său teologic, trebuie să recunoaștem că ea a afectat în mare parte formarea unei atitudini față de doctrina lui Calvin în întregul ei. Pentru catolici, luterani și alte grupări protestante mai mici, cum ar fi zwinglienii, esența credinței era mântuirea și felul în care ea poate fi dobândită. Pentru calviniști, acesta era un aspect mai puțin important, pentru că oricum nu se mai poate face mare lucru atunci când totul este dinainte stabilit și nu putem ști nimic sigur despre aceasta decât după moarte. În loc să-și îndrepte atenția spre problema mântuirii, Calvin s-a concentrat asupra naturii umane și a esenței divine, precum și asupra relației dintre Dumnezeu și om. El a enunțat acest lucru foarte clar în partea introductivă de la *Institutio*:

> Esența înțelepciunii noastre, sau a ceea ce merită să fie numit cu adevărat înțelepciune, are două laturi; cunoașterea lui Dumnezeu și cunoașterea de sine.

Această subliniere a marcat trăsătura distinctivă a calvinismului.

4. Locul lui Isus Cristos

Unii critici ai doctrinei lui Calvin au sugerat că datorită importanței pe care el a acordat-o lui Dumnezeu Tatăl, e greu să-l socotim un adevărat teolog creștin. El a fost chiar acuzat că i-a găsit foarte greu un loc lui Iisus în cadrul teologiei sale. Astfel de afirmații sunt, desigur, inexacte și incorecte, și par a proveni din scrieri ce aparțin unor autori adversari ai lui Calvin. Deși erau o formă clară de propagandă, aceste scrieri conțineau totuși destul adevăr pentru cei dispuși să creadă tot ceea ce este mai rău despre acest reformator. Sentimentul pe care îl degajă întreaga sa operă este că Dumnezeu Tatăl este elementul cel mai important, deși dacă analizăm în detaliu ceea ce de fapt Calvin a scris, ajungem la o cu totul altă concluzie. Această idee a încercat calvinismul să o transmită secolelor ce au urmat.

Acest mod de a percepe doctrina lui Calvin s-a generalizat și de aceea unii istorici francezi, mai ales în perioada de după al doilea război mondial, au simțit nevoia să echilibreze balanța. Ei au prezentat lucrurile în așa fel încât să susțină ideea că Iisus ocupă de fapt locul central în doctrina lui Calvin, deși până acum s-a susținut în mod eronat contrariul. Fără îndoială că ei au cam exagerat susținând acest lucru, fapt recunoscut astăzi de toată

lumea, dar au făcut bine că au demonstrat că este un nonsens să ne îndoim de profunzimea și sinceritatea angajării lui Calvin în realizarea Reformei. Ei au stabilit cu claritate importanța locului acordat de Calvin lui Isus în economia doctrinei sale, argumentul lor însă potrivit căruia Isus este elementul esențial al acesteia nu a fost deloc convingător.

Se înțelege că cineva ar putea argumenta că doctrina lui Calvin nu are neapărată nevoie de prezența lui Cristos. Dacă am face o scurtă prezentare a teologiei sale am constata că ea este coerentă și fără a-l menționa pe Cristos, mai ales dacă ne-am referi la ideile sale despre natura umană și esența divinității. Ar fi însă imposibil să explicăm unele puncte de vedere ale lui Calvin referitoare la relația dintre Dumnezeu și om fără a vorbi și despre Cristos, fiul lui Dumnezeu. Locul lui Cristos în economia doctrinei lui Calvin nu poate fi unul periferic, pentru că fără el teologul s-ar afla în prezența unui Dumnezeu care este în dezacord cu ideile sale, un Dumnezeu drept și bun care hotărăște să-i aleagă pe păcătoși și nevrednici (trăsături ce caracterizau, potrivit lui Calvin, toată semințiа umană) pentru a le oferi fericirea în cer, lucru care nu poate fi în nici un caz socotit ca fiind corect. Isus trebuie să fie răspunsul la această contradicție. Calvin spunea că datorită lui Cristos care a luat asupra sa păcatele lumii și a murit de aceea crucificat, Dumnezeu l-a socotit pe el alesul său (făcându-l vrednic de mântuire). Fără sacrificiul lui suprem nu ar mai exista mântuire, pentru că omul nu o poate merita doar prin propriile eforturi.

Rezolvând astfel una din probleme, Calvin a creat automat multe altele, situație cu care se confruntă mai toți teologii creștini. Teza fundamentală a creștinismului este că Isus, ca parte constitutivă a Trinității este dumnezeiesc. De aceea el trebuie să fie perfect. Cum se face atunci că Dumnezeu însuși și-a osândit propriul fiu ceresc să moară pentru ispășirea păcatelor celorlalți? Răspunsul lui Calvin se bazează uneori pe argumentul satisfăcător din punct de vedere logic, dar nesatisfăcător din punct de vedere afectiv, că dacă Dumnezeu este drept el nu poate face nimic nedrept și de aceea pedepsirea lui Isus trebuie să fie socotită un act just, chiar dacă cei mai mulți dintre muritori nu pot înțelege de ce este așa. Alteori a încercat să găsească un răspuns mai convingător marcând deosebirea între natura divină a lui Isus, ca fiu al lui Dumnezeu, și natura lui umană ca reprezentant al omenirii. Făcând această distincție, el putea susține că Isus omul a fost pedepsit ca urmare a faptului că el a moștenit păcatul originar, pe care-l poartă cu sine fiecare muritor de la căderea în păcat a lui Adam, cel dintâi om, încoace. Prin aceasta Calvin nu făcea altceva decât să repete elemente ale teologiei complexe care s-a creat pentru stabilirea cu precizie a naturii lui Cristos, ceea ce a constituit obiectul multor dispute încă de la începuturile bisericii, curând după moartea lui Isus. În schimb, acest lucru l-a condus spre găsirea altor explicații care au reprezentat în proporție mare esența ultimelor ediții

din *Institutio*, dedicate unor considerații referitoare la Cristos și locul său în cadrul creștinismului. Iată de ce unii istorici au susținut că Isus ocupă un loc important în doctrina lui Calvin.

Această afirmație nu se bazează, totuși, numai pe faptul că reformatorul l-a socotit pe Isus modalitatea prin care cei aleși capătă o justificare în ochii lui Dumnezeu. Cristos este de asemenea un element foarte important al mecanismului prin care Dumnezeu a ales să transmită mesajul său omenirii. Prin cuvintele și faptele lui Isus a ales de fapt Dumnezeu să transmită oamenilor în ce fel să fie organizată biserica pentru a putea în același timp lăuda numele lui Dumnezeu și a hrăni credința în Dumnezeu a credincioșilor. Fără sfaturile călăuzitoare ale lui Isus, omenirea ar fi plutit în derivă, asemeni unui vas lansat pe mare fără cârmă.

5. Biserica

Ar fi greu să mai adăugăm ceva importanței pe care Calvin a acordat-o Bisericii. El a privit-o ca pe cel mai însemnat aspect al vieții omenirii pe pământ. A descris relația dintre biserică și membrii ei ca fiind asemănătoare cu aceea dintre o mamă și vlăstarele ei. Așa cum o mamă își concepe, poartă în pântece, naște și alăptează copiii, și fără toate acestea n-ar putea exista viață pe pământ, la fel biserica oferă credincioșilor singura cale spre viața veșnică dându-le în acest timp ocazia să crească în credință învățând totul despre Dumnezeu și voința Lui, și totodată prilejul să-l slujească pe Dumnezeu potrivit voinței Lui. Calvin era sigur că oricine se îndepărtează de biserică nu poate spune că este creștin și îi condamna cu duritate pe diverșii teologi anabaptiști care afirmau că biserica este o invenție a oamenilor și de aceea nu este o necesitate.

1 Potrivit voinței lui Dumnezeu trebuie să păstrăm comuniunea Bisericii Lui, sfătuindu-i pe cei care se îndepărtează de ea, așa cum o facem și între noi, că sunt în mare pericol să piardă comuniunea cu sfinții.

El s-a străduit de aceea să evidențieze faptul că nu s-a îndepărtat niciodată de biserică, indiferent cum a fost privit acest lucru sau cum i-au interpretat ideile apologeții catolicismului. Din punctul lui de vedere lucrurile erau clare. Biserica catolică este cea care s-a îndepărtat de adevărata biserică, ale cărei temelii fuseseră puse de discipolii lui Cristos, pentru că ea a pierdut din vedere voința lui Dumnezeu și s-a complăcut în nenumărate abuzuri menite să servească conducătorilor ei pământeni. Pentru că era sigur că pentru Biserica catolică nu mai există speranța de îndreptare, Calvin a socotit că

singura alternativă este să refacă cum poate adevărata biserică a Sfinților Părinți. Potrivit părerii lui, catolicii și nu protestanții sunt cei care au distrus adevărata unitate a creștinilor.

El era, bineînțeles, conștient că biserica ale cărei baze le punea în Geneva, a cărei populație nu depășea 20.000 oameni în timpul vieții sale, este doar un fir de nisip în comparație cu toată creștinătatea. Nici nu și-a închipuit că importanța, minoră în context european, a bisericii din Geneva va dobândi alte proporții. Nu a sperat că întreaga Europă protestantă va accepta doctrina sa și nici nu s-a întâmplat acest lucru. El era pregătit să accepte ideea că adevărata biserică pe care avea de gând s-o întemeieze la Geneva nu va fi și singura de acest fel. Trebuie să ne amintim că a trăit într-o epocă în care fiecare localitate era în aparență independentă din punct de vedere politic, în ciuda apariției multor alte națiuni, state și a altor mari unități politice. De aceea, nu e deloc surprinzător că el nu era adeptul unei biserici monolit, ci al unui număr mai mare de biserici locale legate între ele, toate având aceleași particularități care le defineau a fi adevărate biserici, cu unele mici deosebiri neesențiale.

* Calvin a fost în permanență convins că adevărata biserică trebuie să fie caracterizată prin două trăsături esențiale și nenegociabile. Pentru ca o biserică să fie o adevărată biserică ea trebuie să-și construiască doctrina exclusiv pe Biblie, iar slujba tainelor să fie neîntinată. Aceasta putea fi, bineînțeles, un alt mod de a spune că biserica poate fi o biserică adevărată doar dacă este de acord cu doctrina lui. În practică nu era însă la fel de categoric. Era gata să accepte alte biserici protestante ca fiind biserici adevărate dacă îl convingeau că doctrina lor are la bază în exclusivitate Biblia și că recunosc numai acele taine care reies direct din cuvintele Bibliei, chiar dacă interpretarea pe care o dau ele Sfintei Scripturi nu este identică în cele mai mici detalii cu a lui. El a acceptat deci fără nici o dificultate ca fiind valabile cele mai importante biserici protestante: luteranii, zwinglienii și altele apărute ulterior cum ar fi anglicanii. Cuvintele lui sunt foarte clare:

> Nu trebuie să respingem nici o comunitate care primește Cuvântul adevărat și adevărata împărtășanie, chiar dacă ea are și unele lipsuri. Ba mai mult, unele scăderi ale doctrinei sau ale modului de celebrare a Sfintelor taine nu afectează comuniunea unei biserici. Nu pentru toți elementele componente ale doctrinei lui Dumnezeu sunt de același fel. Cunoașterea unora dintre ele este atât de necesară încât nimeni nu se poate îndoi de ele, după cum nu se poate îndoi de preceptele sau principiile creștinismului; ca de pildă că Isus Cristos este Dumnezeu și fiul lui Dumnezeu; că mântuirea noastră depinde numai de mila Lui; și altele de acest fel. Există însă și unele care sunt obiect de dispută între biserici, fără însă a le afecta unitatea.

Nu întotdeauna însă trata cu atâta toleranță deosebirile. De exemplu, se îndoia adeseori că o biserică poate fi privită ca adevărată biserică dacă ea nu își creează propriul sistem disciplinar. Dacă ar fi folosit acest criteriu, puține biserici ar fi fost acceptabile, în afară de cea din Geneva.

* La baza întregii doctrine a lui Calvin se află o convingere care este parte integrantă a întregii tradiții teologice creștine. Aceasta este deosebirea dintre biserica vizibilă și biserica invizibilă. Toți teologii creștini importanți sunt de acord că adevărata biserică a lui Dumnezeu este biserica invizibilă, alcătuită din toate acele suflete care, oricând și-ar fi trăit viețile ca muritori, au venit la Dumnezeu prin intermediul lui Isus și au fost de aceea mântuite. Existau bineînțeles multe neînțelegeri în privința modului în care se poate ajunge în împărăția cerului (biserica invizibilă). Catolicii socoteau că acest lucru se poate dobândi prin fapte bune, luteranii prin credință, calvinii prin alegerea de către Dumnezeu și unii anabaptiști printr-o infuzie de grație divină direct de la Isus. Toți erau însă de acord că fără intervenția lui Cristos, într-o formă sau alta, nu s-ar mai fi putut vorbi de mântuire. Toți, în afară de anabaptiști erau de acord că aflarea (cunoașterea) împărăției cerului le-ar fi posibilă și celorlalți în afară de Dumnezeu în ziua Judecății de Apoi, dar că până atunci nimeni nu știe cine vor fi aleșii.

Această incapacitate, în termenii lui Calvin, de a deosebi cu precizie pe cei aleși de cei condamnați în timpul vieții pe pământ a determinat toate grupurile protestante organizate să susțină că fiecare trebuie să practice credința în cadrul bisericii vizibile. De-a lungul secolului al XVI-lea, atât liderii bisericii, cât și cei politici au susținut că biserica vizibilă ar trebui să includă, pe cât posibil, întreaga comunitate. Se considera ca ceva de neiertat ca anumite persoane sau grupuri de persoane să întoarcă spatele formei de religie organizată recunoscută pe plan local. De aici, bineînțeles, puternica opoziție față de anabaptiști cu tendințele lor separatiste. Astfel de legi menite să întărească pe cât posibil gradul de conformism religios și să hotărască expulzarea sau executarea celor care refuzau să le rămână credincioși existau nu numai în Geneva, ci în întreaga Europă.

Foarte puțini gânditori au împărtășit convingerea lui Calvin potrivit căreia acei membri ai comunității care erau socotiți nevrednici trebuie să fie excluși din cadrul bisericii și mai ales de la sfânta taină a împărtășaniei (vezi pag. 16). Acest lucru se întâmpla datorită faptului că cei mai mulți gânditori, teologi sau politicieni susțineau ideea că religia organizată ar putea furniza atât individului cât și întregii comunități ceea ce este necesar pentru dobândirea mântuirii și materialul necesar pentru a asigura evoluția "civilizației". În astfel de împrejurări, ar fi fost mai degrabă o pierdere decât un câștig să susții distrugerea unității bisericii prin excluderea unor indivizi sau grupuri

de indivizi din restul comunității. Pentru Calvin însă, una din cele mai importante funcții ale bisericii era să ofere credincioșilor un mijloc prin care aceștia să poată lăuda numele Domnului. El era convins că a-i primi la împărtășanie pe cei care sunt cu adevărat nevrednici, pentru că nesocotesc voința lui Dumnezeu, înseamnă a pângări numele Domnului și de aceea a făcut tot posibilul pentru a determina autoritățile din Geneva ca acest lucru să nu se întâmple. Calvin credea că cel dintâi țel al bisericii vizibile este să-l slujească pe Dumnezeu și a acționat în concordanță cu el. Mulți alți teologi protestanți nici nu au pomenit măcar faptul că cea mai importantă datorie a bisericii este să vină în întâmpinarea nevoilor membrilor ei. Aceasta este o deosebire semnificativă.

6. Sfintele taine

Un aspect relevant al scrierilor lui Calvin este importanța pe care el a acordat-o Sfintelor taine. Din acest punct de vedere el este de acord cu luteranii și catolicii. Dar acesta este singurul lucru care-l aseamănă cu catolicii. În vreme ce aceștia credeau că Sfintele taine sunt modalitatea prin care Dumnezeu dăruiește grația sa omenirii, Calvin, ca și Luther, respingea acest punct de vedere. Calvin s-a alăturat astfel celorlalți importanți teologi protestanți susținând că numai două dintre cele șapte sfinte taine ale catolicilor sunt valabile, pentru că celelalte nu se bazează în mod direct pe învățăturile lui Isus. (Pentru o mai completă informare privind această problemă vezi "Luther și Reforma în Germania", din aceeași serie.) De aceea el nu recunoștea decât Sfânta Împărtășanie (cunoscută și sub denumirea de Sfânta Liturghie, Sfânta Cuminecătură și Sfânta Comuniune) și Botezul ca fiind cele două taine valabile.

Motivele pentru care Calvin insistă atât de mult asupra importanței Sfintelor taine nu sunt foarte evidente. El le descrie ca fiind:

1 un semn prin care Dumnezeu ne întărește convingerea că el și-a întors fața către noi pentru a ne întări credința; iar noi în schimb ne dovedim evlavioși în fața lui în prezența lui Dumnezeu și a îngerilor săi și față de oameni.

Mai departe el afirmă că aceasta este:

1 cea mai sigură prescripție a Sfintelor taine, potrivit căreia ar trebui să vedem spirit în obiectele fizice, ca și cum l-am avea dinaintea ochilor. Dumnezeu a vrut să ni se arate prin astfel de forme, nu pentru că grația divină face parte din Sfintele taine ca și când ea ne-ar fi dăruită
5 nouă prin puterea lor, ci numai pentru că Dumnezeu, prin acest semn, ne arată care este voința Lui.

Probabil că el, asemeni lui Luther, a văzut în celebrarea sfintelor taine calea prin care ne putem apropia de Isus. De aceea pentru Calvin a fi împărtășit avea o deosebită valoare spirituală. El nu a reușit însă să-i convingă de acest lucru pe cetățenii Genevei. A încercat mai bine de un sfert de secol să-i convingă că împărtășania este o parte esențială a serviciului divin care ar trebui celebrată în fiecare sâmbătă sau măcar o dată pe lună. El nu a reușit să-i convingă pe concetățenii săi nici măcar cu acest argument și a trebuit să se mulțumească cu practica specifică protestanților de a se celebra sfânta împărtășanie o dată la trei luni. A insistat, totuși, că este foarte important ca măcar copiii să fie botezați cât mai devreme posibil.

* Calvin a ajuns o persoană importantă după moartea lui Zwingli și de aceea nu a participat la marea controversă privind Sfânta Cuminecătură în epoca în care acesta era la apogeul carierei sale în deceniul 1520-1530. Neînțelegerile au continuat să-i zdruncine viața și ar fi putut reînvia multe dintre disputele pe care a dorit să le ducă la bun sfârșit. Faptul că pe el nu-l impresiona prea mult activitatea înaintașilor lui este o caracteristică a celei de a doua generații de reformatori din care Calvin face parte. El avea propriile puncte de vedere, în acest sens, pe care le-a expus din plin, dar fără brutalitatea specifică schimburilor dintre Luther și Zwingli. Calvin nu era însă pregătit să urmeze exemplul lui Luther și să se declare incapabil de a accepta ideea că cei care nu sunt de acord cu doctrina lui pot fi membri ai adevăratei biserici. Singura lui pretenție era ca orice creștin adevărat să respingă doctrina catolică a transsubstanțierii (credința potrivit căreia pâinea și vinul folosite la sfânta împărtășanie sunt de fapt trupul și sângele lui Isus), pe care el o socotea ca fiind doar ceva mai mult decât un apel făcut la credința omului primitiv în magie, și folosită de biserica Romei în Evul Mediu ca o cale de a întări autoritatea clerului. De vreme ce așa stăteau lucrurile, nu-l deranjau foarte mult neînțelegerile privind adevărata natură a prezenței lui Isus în timpul împărtășaniei.

De obicei se susține că în acest sens Calvin era înclinat mai degrabă spre punctul de vedere al lui Zwingli decât spre cel al lui Luther. Este foarte adevărat că el nu a fost convins de argumentul lui Luther care susținea că Isus este prezent în pâine și vin așa cum focul (socotit pe atunci a fi un element chimic) este prezent în fierul incandescent, deși fierul rămâne fier. Acest lucru nu este surprinzător, de vreme ce nici măcar cei mai apropiați adepți ai lui Luther nu păreau a fi prea încântați de teoria părintelui lor spiritual în această privință. Nu este însă foarte sigur nici că l-ar fi aprobat mai mult pe Zwingli, care respingea ideea prezenței fizice a lui Isus și susținea că împărtășania este pur simbolică, iar Isus este prezent în sufletele participanților dacă ei sunt cu adevărat credincioși. Ar mai fi potrivit să spunem că punctul

de vedere al lui Calvin se află undeva la jumătatea drumului dintre pozițiile adoptate de cei doi protagoniști ai anilor 1520. El își baza teoria pe prezența lui Isus la împărtășanie și susținea că atunci când Iisus "mă îndeamnă să iau, să mănânc și să beau trupul și sângele lui sub formă de pâine și vin, eu cred că el însuși mi le dăruiește, iar eu le primesc". Calvin a preferat însă să spună adepților săi că acest lucru nu trebuie să-i copleșească. Ei nu trebuie să se chinuie prea mult să și-l explice: mai bine să privească această Sfântă taină ca pe o minune.

1 Nu sunt de acord cu aceia care, deși recunosc că ne împărtășim din Cristos, atunci când îi întrebi ce este împărtășania, ne împărtășesc doar din Sfântul spirit, fără să pomenească de trupul și sângele lui Isus... Iată de ce îi sfătuiesc pe cititorii mei să nu-și îngusteze orizontul minții,
5 ci să încerce să ajungă mai departe decât eu îi pot conduce. Oricând și oricât aș fi gândit această problemă, oricât am încercat să spun ceva despre ea, am sentimentul că am spus foarte puțin încă, în comparație cu importanța ei... De aceea, nu rămâne decât să ne închinăm în fața acestei taine, pe care nici mintea n-o încape, nici graiul n-o poate exprima.

De fapt Luther a fost singurul care a acordat o foarte mare importanță, până la detaliu, tainei împărtășaniei. Calvin a fost acela dintre marii teologi protestanți care a adoptat o atitudine oarecum mai indulgentă în această privință.

7. Concluzie

Nimeni nu va putea nega faptul că Jean Calvin a fost unul dintre cei mai complecși teologi din perioada Reformei în Europa. Nimeni nu poate să nu recunoască capacitatea lui deosebită de a organiza numeroasele idei ale teologiei protestante într-o doctrină coerentă, și de a o prezenta în așa fel încât să fie accesibilă tuturor "căutătorilor de adevăr" inteligenți. Aceasta a fost o extraordinară realizare care a avut o influență deosebită asupra evoluției ulterioare a protestantismului. Continuă însă să fie foarte controversată problema originalității operei sale teologice. Nu se poate spune în nici un caz despre Calvin că a fost creatorul unor idei cu totul noi, dar trebuie să recunoaștem că nici mulți dintre cei cu care a fost uneori deloc măgulitor comparat nu au fost la rândul lor mult mai originali. Trebuie poate să ne asumăm riscul de a recunoaște că distinsul organizator și om de acțiune nu a fost în același timp persoana care să aducă ceva nou în doctrina protestantă. Asta e ca și când ai spune "cap ai, minte ce-ți mai trebuie".

Activitatea lui Calvin nu s-a limitat la problemele religioase. Multe din aprecierile sale au avut drept obiect probleme politice, sociale și economice.

Acestor aspecte le vom consacra următorul capitol, deşi Calvin ar fi fost nemulţumit să-şi împartă astfel opera. În concepţia lui, religia trebuie să se ocupe de felul în care gândim şi ne comportăm. Din acest punct de vedere el este, fără îndoială, un teocentrist (Centrul universului este Dumnezeu).

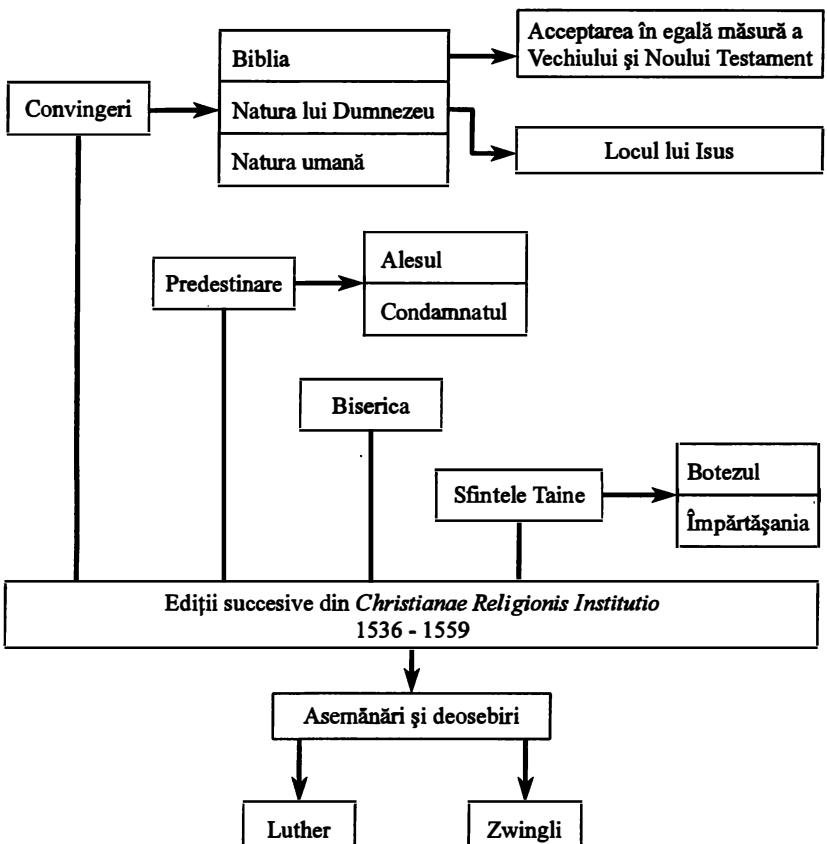

Rezumat – Concepţia religioasă a lui Calvin

Să notăm ideile principale ale capitolului *"Concepţia religioasă a lui Calvin"*

Când notaţi ideile principale ale acestui capitol trebuie să aveţi în minte noţiunile de bază pe care vreţi să le extrageţi din el. Primul şi cel mai

important lucru este să încercați să înțelegeți care sunt principalele elemente ale doctrinei sale religioase. La fiecare problemă trebuie să formulați în minte un răspuns clar la întrebarea "Ce a gândit și ce a predicat Calvin despre acest lucru?" În același timp veți ține cont de "dimensiunea istoriografică" și veți găsi răspunsuri la întrebările "Sunt/au fost istoricii de acord cu acest lucru?" A treia întrebare pe care trebuie să v-o puneți este "Prin ce s-a deosebit Calvin de ceilalți teologi (în special Luther și Zwingli) în această problemă?"

Titlurile, subtilurile și întrebările care urmează vă vor ajuta să vă sistematizați notițele:

1. Introducere
1.1. Locul lui Calvin în teologia Reformei
1.2. Posibile confuzii
1.3. *Christianae Religionis Institutio*
2. Fundamente teoretice
2.1. Locul Bibliei
2.2. Natura lui Dumnezeu
2.3. Natura umană
2.4. Relația dintre Dumnezeu și Om
3. Predestinare
3.1. Învățăturile lui Calvin
3.2. Liberul arbitru. Ce înseamnă dubla predestinare și de ce este ea importantă?
4. Locul lui Isus Cristos
4.1. Puncte de vedere diferite. În ce măsură au fost prilej de controverse învățăturile lui Calvin?
5. Biserica
5.1. Importanța bisericii
5.2. Adevăratele biserici. În funcție de ce putem aprecia că o biserică este o adevărată biserică?
5.3. Biserica vizibilă și biserica invizibilă
6. Sfintele taine
6.1. Importanța Sfintelor taine
6.2. Împărtășania

Întrebări pe baza textului capitolului "Concepția religioasă a lui Calvin"

1. Părerile lui Calvin despre păcat

Citiți cu atenție cele trei extrase din *Institutio* de la paginile 49-50 și 51. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce argument folosește Calvin pentru a-și susține îndoiala privind vina păcătoșilor în condamnarea lor veșnică? Folosiți în răspunsul vostru exemple din primul și al treilea extras.
b) Vi se pare acest argument convingător? Explicați-vă răspunsul.
c) La ce principiu dogmatic al lui Calvin se referă în mod special al doilea extras? Explicați-vă răspunsul.
d) Ce dovadă a convingerilor lui Calvin despre motivațiile lui Dumnezeu este cuprinsă în aceste extrase?
e) De ce părerile lui Calvin despre osânda veșnică și-au atras atâția adversari?
f) Care sunt în mare diferențele dintre societatea catolică și cea calvină ca rezultat al credinței sau lipsei de credință în predestinare?

2. Doctrina lui Calvin despre biserică

Citiți cu atenție cele două extrase din *Institutio* de la pag. 54 și 55. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Care este semnificația cuvintelor "așa cum o facem și între noi" din rândul 3 al primului extras?
b) Care este înțelesul celei de-a doua părți a celui dintâi extras? (de la "că sunt" înainte)
c) Care sunt limitele toleranței enunțate de Calvin, în al doilea extras?
d) Ce dovezi conțin cele două extrase în sprijinul ideii că Jean Calvin susținea unitatea bisericii?
e) Descrieți "tonul" folosit de Calvin în cele două extrase. Ce ne sugerează acest lucru despre atitudinea lui față de auditoriul său?
f) În ce măsură ideile lui Calvin despre biserică diferă de cele ale lui Luther?

3. Doctrina lui Calvin despre Sfintele taine

Citiți cu atenție cele două extrase din *Institutio* de la pag. 57 și răspundeți la următoarele întrebări:

a) Care sunt cele două meniri ale Sfintelor taine descrise de Calvin în primul extras?
b) Despre ce controversă vorbește Calvin în al doilea extras?
c) Ce punct de vedere respinge el în a doua jumătate a celui de-al doilea extras (de la "nu pentru că" înainte)?
d) Ce-ați spune despre gradul de dificultate al acestor extrase? Ce-ați spune despre activitatea lui Calvin pentru popularizarea ideilor sale?
e) Care sunt părerile comune ale celor mai importanți teologi protestanți despre Sfintele taine? În ce privințe opiniile lor nu coincideau?

4. Calvin şi împărtăşania

Citiţi cu atenţie cele trei scurte extrase din *Institutio* de la pag. 59 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Fiecare extras conţine o idee importantă. Descrieţi cele trei idei cu propriile voastre cuvinte.
b) Cine era persoana cea mai importantă dintre "aceia care" (rândul 1)?
c) Vi se pare întemeiat argumentul lui Calvin? Explicaţi-vă răspunsul.
d) Descrieţi "tonul" folosit de Calvin în aceste extrase. Ce ne sugerează acest lucru despre atitudinea lui faţă de auditoriul său? (Comparaţi-vă răspunsul cu cel pe care-l puteţi da la punctul 2 e) de mai sus.)
e) Bazându-vă pe informaţiile din aceste extrase, spuneţi de ce nu a vrut Calvin să se angajeze într-o controversă majoră având ca subiect Sfânta împărtăşanie.
f) Ce importanţă acordă Calvin Sfintei împărtăşanii? Susţineţi-vă răspunsul cu informaţii despre activitatea lui la Geneva.

CAPITOLUL 5

Politica, societatea şi economia

Calvin s-ar fi împotrivit cu toată convingerea dacă cineva i-ar fi spus că doctrina sa şi predicile sale abordează într-o oarecare măsură şi probleme politice, sociale şi economice. După părerea lui întreaga sa activitate era dedicată religiei. El afirma că religia afectează viaţa în totalitate, nu numai anumite aspecte ale ei, aşa cum credem noi astăzi. Întrebări de tipul "Ce rol joacă biserica în politică?" nu ar fi avut pentru el atâta importanţă cum au pentru noi. Ceea ce socotim noi a fi aspecte politice, sociale şi economice el le considera aspecte ale religiei, pentru că el socotea că Dumnezeu controlează toate aspectele vieţii. Acest lucru nu trebuie să ne împiedice însă să analizăm învăţăturile lui şi influenţa pe care acestea au avut-o potrivit criteriilor pe care ni le dictează informaţiile de care noi dispunem, fără însă să pierdem din vedere analizând detaliile concepţiei sale şi faptul că el nu şi-a orientat preocupările în funcţie de anumite probleme, cum suntem noi tentaţi s-o facem.

1. Politica

La mijlocul secolului al XVI-lea locuitorii Europei Occidentale erau mult mai religioşi decât sunt astăzi. Ar fi însă o gravă eroare să ne imaginăm că, pe vremea Reformei, religia era cel mai important aspect al vieţii marii majorităţi a populaţiei. Experienţele trăite de Calvin la Geneva dovedesc că nu era aşa. Mulţi dintre cei care păreau devotaţi şi bine intenţionaţi în privinţa religiei erau departe de a fi nişte idealişti. Ei erau gata să pună interesele personale, lăcomia, dorinţa de putere şi de a parveni, precum şi teama de pedeapsă înaintea sentimentelor religioase. Aceasta nu înseamnă că ei erau ipocriţi sau şarlatani – deşi unii chiar erau – ci că mulţi oameni îşi puteau compartimenta activitatea, ceea ce Calvin şi înfocaţii lui adepţi nu puteau face. Ei erau gata să acorde religiei un loc important, dar nu precumpănitor, în viaţa lor.

Această situaţie este specifică reprezentanţilor claselor conducătoare din societatea vest-europeană. Mulţi dintre ei priveau religia mai degrabă dintr-un punct de vedere politic decât viceversa. Întrebarea pe care şi-o puneau atunci când se ivea posibilitatea unor schimbări la nivelul religiei nu era "Oare

aceste schimbări vor determina o formă nouă purificată de religie?" ci "Oare care va fi efectul acestor schimbări la nivelul echilibrului politic de forţe?" Preocuparea lor cea mai importantă era pericolul încălcării legii şi ordinii şi drept consecinţă distrugerea nivelului civilizat de trai aşa cum îl înţelegeau ei. Proprietarii de pământ de la ţară şi negustorii bogaţi de la oraş erau unanimi în a recunoaşte că nemulţumirea şi răzvrătirea claselor sărace sunt un pericol constant şi deloc neglijabil. Această teamă o împărtăşeau, în forme cu mult mai exagerate uneori, nobilii, principii şi regii care erau în apropierea sau în vârful piramidei sociale şi politice. Ei vedeau în religie o forţă menită să menţină situaţia deja existentă. Biserica i-a socotit timp de secole pe conducătorii statelor reprezentanţii lui Dumnezeu pe Pământ şi considera că cei care le încalcă autoritatea comit un mare păcat. Faptul că s-a întâmplat aşa e dovedit de numeroase exemple de regi care au reprimat răscoale şi revolte şi au convins mase mari de nemulţumiţi (descrise ca nişte gloate sau armate adunate sub comanda cuiva) să se împrăştie paşnic.

Unul din argumentele esenţiale folosite în încercarea de a-l discredita pe Martin Luther în primii ani ai confruntărilor sale cu autorităţile bisericii catolice a fost acela că respingând autoritatea legală ei îi încurajează şi pe ceilalţi să facă la fel. "Până unde vor merge lucrurile?" se întrebau cu toţii. Din fericire pentru Luther, una dintre marile revolte ale secolului, Războiul ţărănesc din 1524-1525 din Germania a izbucnit la câţiva ani după ascensiunea sa, oferindu-i prilejul să-şi demonstreze loialitatea faţă de autorităţile sociale şi politice ale vremii. Dacă Luther n-ar fi susţinut ideea datoriei fiecărui om de a se supune stăpânului său, nu şi-ar fi găsit probabil nici un adept printre reprezentanţii clasei conducătoare. Un stil asemănător de abordare a problemelor a fost adoptat de Ulrich Zwingli în Zürich, ceea ce dovedeşte faptul că programul său pentru Reformă era într-o oarecare măsură acceptabil. Acest program contrasta puternic cu principiile teologice ale diverselor grupuri de anabaptişti, care susţineau importanţa legăturii directe dintre Dumnezeu şi fiecare credincios şi necesitatea de a face ceea ce le dicta conştiinţa atunci când intrau în conflict cu legea pământului sau cu dorinţele stăpânilor lor. Ei predicau ideea că voinţa lui Dumnezeu trebuie să fie înaintea tuturor obligaţiilor lumeşti. Nu e de mirare de aceea, că nici unii dintre conducătorii ereditari nu au acceptat să se alăture anabaptiştilor sau să le tolereze mai mult timp prezenţa pe teritoriile lor.

* Iată de ce pentru Calvin a avut o mare importanţă clarificarea cu precizie a poziţiei lui în această problemă. Dacă ar fi susţinut punctul de vedere al anabaptiştilor, principiile lui dogmatice ar fi fost cu siguranţă scoase în afara legii pe întreg teritoriul Europei. Dacă ar fi urmat exemplul lui Luther sau Zwingli ar fi avut oarecari şanse ca doctrina lui să obţină o recunoaştere

oficială. Ar fi însemnat că pentru a-şi păstra convingerile referitoare la ce însemna un comportament moral să-şi întemeieze toate învăţăturile privind îndatoririle credincioşilor faţă de stăpânii lor în întregime pe o solidă interpretare a textelor biblice, nemaiputând astfel exista nici o suspiciune în privinţa faptului că pragmatismul (luarea deciziilor să se facă în aşa fel încât să se asigure cel mai sigur rezultat, şi nu pe baza convingerilor unuia sau altuia că aşa e bine) i-a influenţat judecata. Dar nu aşa s-au petrecut lucrurile. În ultimii săi ani de viaţă orientarea învăţăturilor sale s-a schimbat şi este imposibil să evităm concluzia că acest lucru s-a întâmplat în mare parte ca rezultat al presiunilor făcute asupra lui din pricina situaţiei politice din Franţa. Astfel el a acceptat să fie manipulat de oameni care puteau fi acuzaţi pe bună dreptate de oportunism politic.

Până pe la sfârşitul decadei 1550 Calvin a urmat calea adoptată de Luther aducându-i însă unele modificări destul de importante. Concepţia lui decurge din învăţăturile lui despre păcatul originar esenţial al omenirii. Pentru el este foarte clar că Dumnezeu a stabilit un sistem de putere temporală exercitată de magistraţi (denumirea folosită de el pentru a numi toate autorităţile fie că erau împăraţi, regi, principi sau consilieri) pentru ca faptele condamnabile ale oamenilor să fie pedepsite. La fel de limpede pentru el era obligaţia pe care o aveau credincioşii de a-şi asculta conducătorii:

> Dumnezeu nu numai că ne-a dovedit că acceptă şi aprobă rolul conducătorului, ba chiar răsplăteşte pe acesta cu toate onorurile şi ne impune să-l respectăm... ei au mandatul din partea lui Dumnezeu, fiind investiţi cu autoritate divină, şi sunt întru totul reprezentanţii lui Dumnezeu acţionând ca nişte adjuncţi ai Lui. Aceasta nu este invenţia mea, ci explicaţia pe care ne-a dat-o Cristos.

Din punctul lui de vedere, Calvin socotea că această certitudine impune obligaţia de a nu înceta să credem atunci când un conducător se purta nedemn.

> Trebuie să fim foarte atenţi să nu dispreţuim sau să nu atacăm acea autoritate a conducătorilor, dăruită cu titluri de seamă, pe care Dumnezeu le-a acordat prin cele mai înalte ordonanţe, chiar dacă uneori cei aleşi nu sunt demni de ele şi le pângăresc datorită păcătoşeniei lor. Căci dacă Dumnezeu este cel în puterea căruia stă să pedepsească despotismul neînfrânat, noi trebuie să ştim că nu noi suntem cei desemnaţi să schimbăm lucrurile, căci nouă nu ne-a fost hărăzit decât să ne supunem şi să suferim... Într-adevăr El spune că cei care domnesc pentru binele noroadelor sunt nişte modele pentru noi şi dovada milosteniei Lui; iar

10 cei care ne conduc nedrept şi fără pricepere au fost desemnaţi de Dumnezeu să pedepsească păcătoşenia omenirii; toţi au fost înzestraţi cu acea sfântă măreţie cu care El a investit autoritatea legală.

La început aceste cuvinte par o declaraţie clară în sprijinul guvernanţilor, buni sau răi, de felul celor făcute de Luther şi care au câştigat adeziunea multora dintre reprezentanţii puterii care încercau să-şi consolideze poziţia şi s-o extindă. Nu erau însă numai atât. Deşi aparent se apropia de poziţia lui Luther şi la fel ca şi el lansa atacuri ferme la adresa anabaptiştilor, el limita totuşi puterea autorităţilor civile. Nu era de fel pregătit să vadă biserica subordonată puterii civile, ceea ce Luther şi Zwingli acceptaseră. El accepta ideea că toţi credincioşii trebuie să se supună conducătorilor lor atâta vreme cât autoritatea lor se rezuma la aspectele vieţii peste care Dumnezeu îi făcuse stăpâni.

1 În om există două porniri distincte: aceea de a-şi asculta conştiinţa care îl îndeamnă spre evlavie şi adoraţie pioasă faţă de Dumnezeu şi aceea care-i dictează să fie fiinţă socială şi politică, să lupte pentru menţinerea umanităţii şi a statelor... Pe cea dintâi o putem numi regatul spiritului,
5 pe cea de-a doua regatul politicului... În om există, ca să spunem aşa, două lumi, peste care guvernează regi diferiţi şi legi diferite.

Calvin a încercat, bineînţeles, să pună în practică teoriile lui la Geneva, deşi măsura în care dorea el să introducă o politică a separării clare a puterilor este discutabilă (vezi pag 35-36).

* Din nefericire pentru Calvin, el nu a putut lăsa aşa lucrurile. Adepţii lui din străinătate i-au solicitat adeseori sfaturile, întrebându-l dacă există împrejurări în care să se opună rezistenţă în mod activ acţiunilor unui conducător. Ei se refereau la un conducător – cum ar fi regele Franţei – care-i persecuta pe supuşii Domnului (calviniştii) şi împiedica întemeierea unei biserici şi desfăşurarea activităţilor ei specifice. La început Calvin a fost limpede şi consecvent, sfătuindu-i că rezistenţa lor trebuie să fie doar pasivă. În 1556 el a scris o scrisoare unei biserici din Franţa:

1 Am aflat că unii credincioşi se confruntă între ei pentru a hotărî dacă este mai bine ca în cazul comiterii unei atrocităţi împotriva lor să apeleze la violenţă decât să fie omorâţi de răufăcători. Vă rog stăruitor, dragi fraţi, să renunţaţi la astfel de gânduri pentru că ele nu vor obţine
5 niciodată binecuvântarea lui Dumnezeu şi nu vor avea sorţi de izbândă de vreme ce el nu este de acord cu astfel de lucruri. Înţeleg foarte bine simţămintele voastre, dar nu este în puterea mea şi nici a altei fiinţe vii să vă acorde dispensă pentru a încălca voinţa lui Dumnezeu.

Pentru că presiunile asupra lui s-au înteţit şi pentru că sute dintre adepţii săi din Franţa au fost executaţi, cu timpul poziţia lui s-a schimbat. Portiţa de scăpare pe care a folosit-o a fost existenţa mai multor straturi la nivelul claselor conducătoare. Construindu-şi pledoaria pe argumentele folosite în Germania pentru a se justifica acţiunea principilor protestanţi în confruntarea lor cu împăratul, el a ajuns la concluzia că aceia dintre conducătorii de rang inferior care au fost aleşi de masele populare au datoria să ţină piept acţiunilor tiranice ale superiorilor lor.

> 1 Dacă există oameni desemnaţi de popor să vegheze a păstra limitele puterii regilor – ... acea putere pe care cele trei stări o exercită în fiecare din teritoriile unde-şi ţin adunările generale – sunt departe de a le interzice să se împotrivească, potrivit datoriei pe care o au, violenţei
> 5 şi cruzimii unor regi, iar dacă sunt de acord cu aceştia în oprimarea poporului, atunci declar că ei sunt vinovaţi de cea mai joasnică perfidie, pentru că au trădat mişeleşte libertatea oamenilor, ai căror protectori ei ştiu că au fost desemnaţi prin voinţa lui Dumnezeu.

Astfel s-a născut doctrina calvină potrivit căreia persecuţiei i se poate opune rezistenţă atâta vreme cât aceasta este dirijată de oameni care sunt autorităţi oficiale, idee care părea, bineînţeles, să deschidă calea rebeliunii. Ea semnala conducătorilor statelor cu minorităţi calvine că autoritatea şi poate chiar viaţa le va fi grav ameninţată. Acest lucru a fost demonstrat în 1560 când Calvin, lucru cunoscut de multă lume, a dat binecuvântarea unei conspiraţii având drept scop să-l pună pe tânărul rege al Franţei sub controlul nobililor calvini. Calvin nu a fost însă de acord cu rezistenţa "armată". Nici nu a practicat-o vreodată. El nu a făcut decât să fie suficient de vag în delimitarea a ceea ce este permis, astfel încât adepţii lui mai puţini fideli au putut interpreta greşit spusele lui fără să poată fi pedepsiţi pentru asta. În acest chip el s-a putut consola cu ideea că a rămas credincios ideilor sale iniţiale, permiţându-le altora să şi le consolideze pe ale lor. După moartea lui în 1564, Theodore Beza din Geneva şi unii conducători locali cum ar fi John Knox în Scoţia au desăvârşit transformarea calvinismului dintr-o credinţă care accepta cu umilinţă acceptarea persecuţiei într-una care a devenit renumită pentru activa ei rezistenţă împotriva persecuţiei.

* De aceea nu este deloc surprinzător faptul că doctrina calvină a fost identificată cu revoluţia şi gândirea politică radicală. Calvinismul a fost privit ca duşmanul monarhiei şi prietenul republicanismului. Aceasta era în parte consecinţa firească a faptului că Geneva era locul lui de naştere şi a rămas cartierul general al calvinismului de-a lungul întregului secol al XVI-lea, timp în care statul-oraş republican a rezistat tuturor tentativelor de a fi

readus sub controlul precedentului său principe domnitor, ducele de Savoia. Această tendință a fost încurajată de apariția Provinciilor Unite (Olanda) ca republică independentă calvină la începutul secolului al XVII-lea, mai ales că acest lucru s-a întâmplat după o îndelungată și sângeroasă luptă menită să-l răstoarne pe conducătorul de drept, regele Spaniei. Nu trebuie să tragem de aici concluzia că Jean Calvin a fost un revoluționar în domeniul politicului – deși este foarte clar că el nu era un conservator prin natura lui, cum era de pildă Martin Luther. Rezumatul orientării sale politice demonstrează că el nu era nicidecum un radical, dar nici un democrat autentic:

1 Este evident lipsit de sens pentru oamenii obișnuiți, care nu au nici o putere de decizie în privința organizării vreunei confederații, să-și spună părerea despre care ar fi cel mai potrivit tip de guvernare din ținutul în care trăiesc... Dintre cele trei forme de guvernare pe care filo-
5 sofii le propun, socotite în ele însele, nu voi nega că aristocrația, sau un sistem format din aristocrație și democrație, este mult mai bun decât altele: în fapt nu acest sistem în sine ne interesează, ci faptul că se întâmplă foarte rar ca regii să-și poată controla în așa fel voința încât niciodată să nu se îndepărteze de ceea ce este drept; ori pentru ei este
10 de ajuns că au fost înzestrați cu destulă prudență și perspicacitate pentru a ști cât de mult să-și dorească. Din pricina slăbiciunii omului este mult mai sigură o guvernare la care să participe mai mulți, pentru că astfel fiecare îl poate ajuta, învăța sau avertiza pe celălalt.

2. Societatea

Pentru mulți dintre noi, cele două cuvinte "Calvinism" și "Puritanism" sunt în mod natural legate între ele. Aceasta nu înseamnă însă că toți puritanii au fost calvini, pentru că au existat multe grupări de puritani, mai ales în secolul al XVII-lea, care nu se doreau adepții învățăturilor lui Calvin. Este un lucru general acceptat însă că dimpotrivă toți calvinii sunt puritani, și acesta este unul dintre factorii majori care-i deosebesc pe ei de celelalte grupuri de protestanți, cum ar fi luteranii sau zwinglienii.

Principalele elemente ale puritanismului pe care Calvin a făcut numeroase eforturi să le pună în practică în Geneva se refereau la felul în care omul își trăiește viața cotidiană. Aceasta reieșea din accentul pe care-l punea Calvin pe natura păcătoasă a omului și pe credința că Dumnezeu este îndreptățit să-i pedepsească pe oameni, făcându-le neplăcută de cele mai multe ori viața pe Pământ. Această convingere era întărită de afirmația potrivit căreia adevăratul sens al vieții este slăvirea numelui lui Dumnezeu și acest lucru s-ar putea face cel mai bine aplicând învățăturile pe care el le-a

transmis omenirii prin singura sa revelaţie, aceea conţinută în Biblie. Dar, în vreme ce Luther predica faptul că dacă o activitate nu este în mod expres interzisă de Sfânta Scriptură ea era acceptată doar dacă nu dăuna celorlalţi, Calvin susţinea că un adevărat creştin trebuie să facă numai ceea ce este acceptat în Biblie. Această deosebire a avut efecte majore. În timp ce în comunităţile de luterani nu erau privite cu dezaprobare unele lucruri făcute numai din plăcere, în comunităţile calvine cei care se gândeau la propria plăcere erau socotiţi nişte desfrânaţi şi demni de a fi ocoliţi.

Trebuie însă să evităm să atribuim toate acestea influenţei personale a lui Calvin. Deşi el a fost în mod evident forţa ce a condus la instaurarea unei societăţi puritane în Geneva (vezi pag. 30-34), acest lucru nu a avut întotdeauna urmările cele mai fericite, pentru că entuziasmul adepţilor săi a împins lucrurile mult mai departe decât îşi dorise el. Ar fi fost probabil foarte tulburat dacă ar fi trăit să asiste la modul extremist în care i-au aplicat învăţăturile unele comunităţi calvine, în special din Scoţia şi din aşezările din perioada întemeierii Noii Anglii. Faptul că el nu a făcut nici un efort să-i corecteze pe cei care au mers mult mai departe decât crezuse el de cuviinţă, mai ales atunci când excesele acestora erau îndreptate într-o direcţie ce lui îi stârnea simpatia, ne spune multe despre omul Jean Calvin. A încercat să-i avertizeze pe cei care insistau pe problema simplităţii vestimentaţiei, sugerându-le că în curând vor susţine ca toată lumea să se îmbrace în haine din pânză de sac, dar nu a făcut nimic altceva pentru a-i împiedica să impună acest lucru. Atunci când în 1550 adepţii săi, fără ştirea sau sprijnul lui, au susţinut cu succes introducerea unei noi reglementări în Geneva care să interzică sărbătorirea Crăciunului, cu excepţia duminicii de după 25 decembrie, el nu a protestat, în ciuda faptului că această hotărâre a stârnit nemulţumirea multora dintre concetăţenii săi.

* Calvin şi adepţii săi de mai târziu au fost adeseori acuzaţi de discriminare sexuală, datorită faptului că ei au socotit că femeile sunt o clasă inferioară, având un statut asemănător cu cel al sclavilor. Aceste critici erau în mare parte justificate. Ar fi total anacronic însă să-i judecăm numai potrivit criteriilor secolului al XX-lea, deşi este limpede că nici standardele general acceptate ale epocii sale nu dovedeau decât acelaşi lucru şi anume că în privinţa femeilor doctrina calvină este în general aspră şi nedreaptă. Ei se aşteptau ca femeile să accepte cu umilinţă dominaţia bărbaţilor. În 1530, pe vremea când îşi căuta o soţie, el i-a expus foarte limpede lui Farel, de a cărui aprobare s-a bucurat în această încercare, care sunt priorităţile lui:

1 Eu nu sunt unul dintre acei îndrăgostiţi fără minte care tolerează şi viciile celor pe care le iubesc astfel încât se îndrăgostesc la prima

vedere de o figură drăgălaşă. Singura frumuseţe care mă atrage este aceea a unei femei caste, chibzuite şi răbdătoare, pe care s-o preocupe (sper) sănătatea mea.

După ce s-a căsătorit el nu şi-a tratat soţia ca pe un partener şi tovarăş de viaţă, ci exclusiv ca pe o menajeră demnă de încredere şi ca pe o soră medicală. Cei doi nu au avut copii. Aceste convingeri categorice despre care este relaţia corectă dintre bărbaţi şi femei fac parte dintr-o concepţie de viaţă care le-a hărăzit femeilor statutul de sex slab. Termenul de "slab" se referea, firesţe, la aspectul moral şi nu la cel fizic. Eva nu a fost uitată pentru că a provocat căderea lui Adam, după cum evreii trebuie să îşi asume vina pentru crucificarea lui Isus. Ideile lui Calvin sunt reflectate de un extras dintr-una din predicile sale de la Geneva:

Multă vreme femeilor li s-a permis să fie din ce în ce mai îndrăznețe. Şi, în altă ordine de idei, ele poartă veşminte atât de provocatoare că e greu să-ţi dai seama dacă sunt femei sau bărbaţi. Apar în rochii noi şi zorzoane, ca şi când ar trebui să fie zilnic altfel costumate. Ele apar împodobite ca o coadă de păun, ca nu cumva un bărbat să treacă pe lângă ele fără să simtă că-l iau pe sus braţele unei mori de vânt şi-l tulbură de tot. Cântecele deochiate sunt şi ele parte din purtarea lor.

Totuşi, dintr-un anumit punct de vedere, Calvin era cu mult înaintea normelor epocii sale, în privinţa tratamentului aplicat femeilor. Căsătoria şi legea matrimonială tratau în mod inegal pe cei doi soţi. Dar în Geneva, datorită influenţei directe a lui Calvin, această situaţie a fost aproape în întregime corectată.

Dacă un soţ îşi acuză soţia de adulter şi dovedeşte acest lucru cu martori demni de încredere, iar apoi cere divorţul, acesta îi va fi acordat... I se cere, totuşi, să-şi ierte soţia, dar nu va fi silit să o facă dacă nu e hotărât pentru aşa ceva. De obicei femeile nu au drepturi egale cu cele ale bărbaţilor în privinţa divorţului. Totuşi, vorbele apostolului arată limpede că o căsătorie este făcută de comun acord şi presupune obligaţii conjugale şi drepturi egale. De aceea, o soţie nu trebuie să fie mai supusă bărbatului ei decât trebuie acesta să-i fie soţiei lui. Dacă un bărbat este acuzat de adulter iar soţia lui cere divorţul, acesta i se va acorda, o dată ce s-a dovedit că partenerii nu se mai pot împăca.

Această reechilibrare a relaţiilor s-a extins şi asupra problemelor iscate între generaţii. În Geneva era un lucru general acceptat faptul că părinţii aranjau căsătoriile şi nu arareori copiii erau forţaţi să se căsătorească împo-

triva voinţei lor. Calvin a contribuit la schimbarea acestei situaţii. Vârsta majoratului, vârsta la care copiii se puteau căsători fără consimţământul părinţilor, a fost scăzută (la 20 pentru femei şi 24 pentru bărbaţi) şi s-a stabilit clar că părinţii nu-şi vor mai putea sili copiii minori să se căsătorească împotriva voinţei lor. Dar nu tot ceea ce şi-ar fi putut dori copiii li s-a şi permis:

1 Dacă doi tineri se logodesc în vederea căsătoriei fără consimţământul părinţilor – din nesăbuinţă sau nesocotinţă – vor fi pedepsiţi şi certaţi, iar căsătoria anulată de cei în drept să facă acest lucru.

Dacă se dovedeşte că cineva a fost forţat să se logodească, atunci cei
5 răspunzători de acest lucru vor sta trei zile numai cu pâine şi apă şi apoi vor cere iertare autorităţilor.

Dacă copiii se căsătoresc fără permisiunea tatălui şi mamei lor, dar la vârsta majoratului, se va socoti că s-au căsătorit în acest fel datorită atitudinii prea severe a tatălui lor. În aceste cazuri, taţii vor fi siliţi să
10 acorde o dotă sau să fie de acord cu termenii şi condiţiile (prevăzute de legile din Geneva privind zestrea) stabilite deja.

Nici un tată nu-şi poate constrânge copilul la o căsătorie care i se par potrivită pentru el dacă aceasta nu corespunde şi voinţei copilului şi acesta nu consimte s-o facă.

15 În acelaşi timp, dacă după ce a refuzat o ofertă împotriva voinţei paterne, copilul va alege o alta, care se dovedeşte mai puţin profitabilă şi avantajoasă, atunci, luându-se ca temei neascultarea şi încăpăţânarea copilului, tatăl nu va mai fi obligat să dea nimic cuplului în tot timpul vieţii.

* Dorinţa lui Calvin de a schimba echilibrul puterii dintre soţ şi soţie în privinţa divorţului, precum şi între părinţi şi copii în privinţa alegerii partenerului, nu trebuie luată ca dovadă a faptului că el ar fi fost de fapt un adept al egalitarismului social. Ba chiar dimpotrivă. El credea că diferenţierile sociale sunt un dar al lui Dumnezeu şi de aceea nu trebuie discutate. Acelora dintre adepţii săi care voiau să înţeleagă de ce Dumnezeu a stabilit această ordine a lucrurilor şi nu alta, el le-a spus că nu se va cunoaşte niciodată acest răspuns şi că nici nu trebuie să se întrebe acest lucru. Adevăraţii creştini trebuie să accepte structura socială este aşa cum este pentru că Dumnezeu, cu nemărginita-i înţelepciune, aşa a vrut să fie. Asta este tot ce trebuie să ştim. Adoptând această poziţie, Calvin nu nega posibilitatea unor schimbări pe care el însuşi le încuraja. Era foarte mulţumit să activeze în cadrul unei structuri sociale în care conceptele de drepturi ale omului şi egalitate în drepturi erau necunoscute. Experienţa i-a demonstrat că

aşa cum fiecare situaţie socială presupune o anumită pricepere şi anumite aptitudini din partea celor ce o deţin, tot aşa Dumnezeu a creat bărbatul şi femeia ca două tipuri diferite. În această privinţă el era de acord cu majoritatea contemporanilor săi, care se lăsau mânaţi de lăcomie şi gelozie pentru a obţine alt echilibru social. Ar fi nedrept să-l acuzăm pe Calvin că nu a fost interesat de drepturile individuale.

Ar fi greu însă să nu recunoaştem că nu l-au interesat deloc problemele săracilor şi nevoiaşilor. Uneori părea să fie chiar încântat că, din punctul lui de vedere, ei erau aşa cum erau pentru că meritau să fie aşa şi că el şi ceilalţi membri de frunte ai comunităţii nu au nici o vină pentru că ei sunt săraci. Din acest punct de vedere el îi este inferior lui Luther. După cum se ştie, Luther împărtăşea aproape aceleaşi convingeri despre natura imuabilă, izvorâtă din voinţa divină, a structurilor sociale şi despre implicaţiile acestora. El însă a atenuat această atitudine indiferentă subliniind faptul că toate îndeletnicirile legale au aceeaşi valoare şi acelaşi statut în ochii lui Dumnezeu. Această credinţă în valoarea intrinsecă egală a tuturor fiinţelor omeneşti a fost unul dintre aspectele care l-au făcut îndrăgit pe Luther, iar faptul că, dimpotrivă, Calvin nu împărtăşea această convingere, i-a determinat pe istoricii din ultimii 150 de ani (perioadă în care convingerile liberale şi umanitariste au devenit normă) să spună despre el că era insensibil şi lipsit de omenie. Tentativele apologeţilor săi de a corecta ceea ce ei numesc o interpretare istorică asupra activităţii a lui Calvin nu s-au bucurat de nici un succes.

Avem de aceea de-a face cu un paradox. Pe de o parte, Calvin a fost un revoluţionar care a determinat schimbări fundamentale în viaţa cotidiană din Geneva, schimbări pe care nici unul dintre ceilalţi reformatori ai secolului al XVI-lea n-au reuşit să le impună. Pe de altă parte el a fost un reacţionar, care a susţinut o structură socială pe care cei mai mulţi comentatori de la sfârşitul secolului al XX-lea o socotesc a fi caracterizată de abuzuri şi nedreptăţi. Explicaţia acestui lucru se află, firește, în amestecul atât de personal de convingeri referitoare la viaţă şi rostul ei. Dat fiind că el l-a aşezat pe Dumnezeu în centrul universului său pentru a da sens existenţei, şi a refuzat omenirii alt loc decât unul periferic, atitudinea lui le pare acelora care nu-i împărtăşesc ideile de bază plină de inconsecvenţe. Refuzul de a renunţa la principiile sale de bază (în aproape toate împrejurările) îl evidenţiază oarecum printre ceilalţi teologi importanţi ai Reformei. Mulţi au încercat să-l aşeze pe Dumnezeu în prim-plan şi pe om în al doilea plan al concepţiei lor teologice, dar puţini au reuşit să se concenteze atât de bine pe vrerea lui Dumnezeu şi să ignore cu atâta iscusinţă dorinţele fiinţei umane. Bineînţeles însă că această claritate şi această consecvenţă specifice lui Calvin nu ni-l fac neapărat simpatic. Nici nu a fost aceasta intenţia lui.

3. Economia

Unii istorici au apreciat că efectul istoric cel mai semnificativ pe care l-au avut Calvin şi calviniştii a fost acela asupra atitudinii faţă de economie şi faţă de activitatea economică. Acest punct de vedere este asociat în mod special cu numele lui Max Weber, care a fost profesor de ştiinţe sociale în universităţi germane, la începutul secolului al XX-lea. El şi-a dezvoltat teoria potrivit căreia dezvoltarea capitalismului datorează foarte mult calvinismului în două lucrări (*"Etica protestantă şi spiritul capitalismului"* şi *"Sectele protestante şi spiritul capitalismului"*), scrise între anii 1904-1906. Argumentul său se sprijină foarte mult pe afirmaţia că multe aspecte care diferenţiază capitalismul de alte sisteme economice pot fi categoric legate de protestantism, şi în particular de calvinism. El a vorbit mult despre preceptele calvinismului din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea care demonstrează clar că promovarea valorii adăugate (a valorii mereu crescânde a bogăţiei) nu numai că era oportună, dar era o datorie a "aleşilor" lui Dumnezeu. A evidenţiat, de asemenea, ascetismul (autodisciplinare severă care exclude plăcerile personale) care era o caracteristică a celor mai mulţi calvinişti şi a dedus că acesta a încurajat lupta necurmată pentru sporirea bogăţiei ca un scop în sine. El a văzut acumularea de bani fără nici un alt ţel decât acela de a spori bogăţia ca fiind unul dintre aspectele "nefireşti" ale capitalismului, dar care explică în mare măsură succesul lui. El a afirmat că un comportament atât de nefiresc nu putea apărea brusc, şi a susţinut că el trebuie să se fi produs în afara doctrinei ortodoxe calviniste. Interpretarea lui a captat rapid atenţia lumii academice şi a determinat vii dezbateri care au durat mai bine de 60 de ani. Totuşi, dat fiind caracterul foarte general al discuţiilor, nu este deloc surprinzător că nu s-a ajuns la nici o concluzie general acceptată.

Cel mai renumit adept al ideilor lui Weber în Marea Britanie a fost R. H. Tawney, unul dintre cei mai renumiţi istorici britanici de la mijlocul secolului al XX-lea. Tawney, ca marxist, era interesat în mod special să înregistreze schimbările care au condus la înlocuirea feudalismului de către capitalism, pentru că el spera că o aceeaşi succesiune de evenimente ar putea conduce la eventualul triumf al comunismului asupra capitalismului. Ideile sale au fost prezentate într-o serie de prelegeri susţinute la începutul anilor 1920 şi publicate apoi sub formă de carte cu titlul "Religia şi ascensiunea capitalismului", una dintre cele mai cunoscute lucrări de istorie ale epocii. Atitudinea adoptată de Tawney susţinea în general ideile lui Weber, deşi îl critica pentru că nu a remarcat că "spiritul capitalismului" se înrudeşte cu protestantismul ca un întreg şi nu doar cu calvinismul, şi pentru că nu a

remarcat faptul că nu toate aspectele doctrinei lui Calvin sunt progresiste din punct de vedere economic.

Teza de bază a lui Tawney era că ideile economice specifice feudalismului au fost treptat înlocuite de capitalism în mare parte datorită Reformei. El a putut observa că zonele din Europa în care capitalismul a apărut mai timpuriu şi cu mai multă forţă coincid în mare măsură cu ţările în care a avut o mare influenţă protestantismul. A căutat de aceea dovezi pentru a susţine punctul de vedere al lui Weber potrivit căruia această situaţie nu este o simplă coincidenţă, ci este o chestiune de cauză şi efect. A găsit cele mai multe argumente în scrierile lui Calvin şi în activitatea şi atitudinea unora dintre adepţii lui târzii. Cel mai convingător argument pare cel legat de evoluţia "eticii protestante". Acest fenomen era foarte evident în acele comunităţi strâns dependente de învăţăturile lui Calvin – Elveţia, Olanda, Scoţia, Anglia şi aşezările englezeşti şi olandeze din America.

Tawney este de părere că adepţii calvinismului, din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea, au fost dispuşi să muncească mai mult şi au dovedit mai multă iniţiativă şi mai mult curaj decât membrii oricăror alte grupări religioase. El a explicat acest lucru cu ajutorul comportamentului cerut de doctrina calvină şi a convingerilor lor. Calvinismul se caracterizează prin acceptarea unei discipline stricte şi prin preponderenţa acţiunii în faţa contemplaţiei. El era împotriva satisfacerii plăcerii personale, ceea ce, bineînţeles, înseamnă că mai mult timp şi mai multă energie sunt disponibile pentru activitatea productivă. Chiar şi cei mai tineri erau învăţaţi că "diavolul îşi face de lucru acolo unde îşi face culcuş lenea". Una dintre cele mai răspândite convingeri era aceea potrivit căreia să munceşti din greu este o virtute, iar să fii leneş este un păcat. La aceasta s-ar putea adăuga aceea potrivit căreia succesul obţinut prin muncă este un semn de la Dumnezeu că cel care se bucură de el se numără printre aleşii lui. Deşi această convingere nu a făcut niciodată parte dintre învăţăturile clar exprimate de Calvin, ea a fost încurajată de dorinţa lui de a accepta ideea că Dumnezeu li s-a arătat, a dat semne (dar nu vizibile) acelora pe care el i-a ales pentru a fi mântuiţi. Mulţi calvinişti, mai ales membri ai breslelor, meşteşugari şi antreprenori, s-au luptat din greu pentru a se bucura de succes, în parte pentru a-şi întări convingerea că se află printre aleşi. Pe măsură ce timpul trecea, şi mai cu seamă pe la jumătatea secolului al XVII-lea, cele mai multe grupări calvine au echivalat succesul cu bogăţia lumească. A deveni bogat prin propriile eforturi era socotit drept cea mai sigură dovadă că te aşteaptă mântuirea. Acumularea de bani a devenit de aceea o activitate onorabilă. O astfel de schimbare a punctului de vedere era, după părerea lui Tawney, exact ceea ce-i trebuia

capitalismului pentru a înlocui feudalismul în calitatea sa de ideologie economică predominantă.

* Pe lângă acest argument generalizat, în care a putut cuprinde evenimentele mai multor secole, Tawney a folosit şi unele specifice. El a acordat o atenţie deosebită ideilor lui Calvin referitoare la cămătărie (împrumutarea de bani cu dobândă) pentru că a considerat că ea reprezintă o schimbare a atitudinii faţă de investiţiile din comerţ şi industrie care a încurajat înflorirea capitalismului şi declinul feudalismului. În timpul Evului Mediu, biserica a socotit că este un păcat să obţii profituri împrumutând bani altora. Acest mod de abordare a problemei a fost în general acceptat ca reprezentând învăţătura lui Cristos în acest sens, iar creştinii au evitat de cele mai multe ori s-o nesocotească – este adevărat însă că cei mai mulţi dintre ei nu aveau bani să-i dea cu împrumut. A împrumuta bani era cel mai adesea lăsat în contul evreilor, care umplând acest gol, atrăgeau în consecinţă şi oprobriul sau ura celorlalţi.

Acest punct de vedere al bisericii faţă de cămătărie nu a părut ciudat sau nepotrivit creştinilor în mai tot secolul al XVI-lea. El făcea parte dintr-o doctrină coerentă privind natura proprietăţii şi drepturile şi îndatoririle care derivă din ea. Se afirma că toate lucrurile bune sunt de la Dumnezeu şi trebuie să le folosim aşa cum El ne învaţă. Bogaţii erau bogaţi, deci trebuiau să rămână aşa cum a fost voia Lui. Nu era bine însă să fie extravaganţi. Dacă datorită unor împrejurări favorabile ajungeau să aibă venituri mai mari decât aveau nevoie pentru a-şi achita bunurile necesare, trebuiau să doneze surplusul pentru ajutorarea acelor membri ai comunităţii (de obicei săracii) care nu aveau resurse să-şi procure nici strictul necesar. Dacă nu făceau aşa, cineva avea bineînţeles să sufere, deşi se spunea că Dumnezeu dă fiecăruia cât are nevoie. Ideea potrivit căreia întreaga avere disponibilă poate fi mărită nu era cunoscută. Nu era admisibil de aceea ca cineva să-şi facă o rezervă de capital sau să adune bogăţii de care nu avea nevoie.

Aceste lucruri erau în mare măsură teoretice şi nu puteau contribui decât la menţinerea unei economii de subzistenţă. Odată cu dezvoltarea comerţului cu obiecte de lux care apăruse cu mult înainte de epoca lui Calvin, şi cu sporirea costurilor de război datorită scumpirii armelor şi materialelor de război, guvernanţii la toate nivelurile au început să facă abstracţie de încălcările codului de conduită impus de biserică, atâta vreme cât nu erau prea flagrante şi nu făceau prea mult rău altora. Pe vremea lui Calvin, în cele mai multe centre comerciale ale Europei (printre care şi Geneva) se accepta ideea creşterii dobânzilor la împrumuturi, atâta vreme cât beneficiul unuia nu însemna ruinarea altuia, şi în măsura în care coeficientul lor nu era exagerat. Astfel "cămătăria" a ajuns să desemneze creşterea excesivă a dobânzilor şi

era deja un lucru ştiut că rata dobânzilor o stabileau guvernanţii locali, care trebuiau să aibă grijă ca ea să nu depăşească măsura.

Părerea lui Tawney este că Jean Calvin a fost mult mai dispus să accepte un mod de abordare mai flexibil al creşterii dobânzilor la împrumuturi decât alţi ierarhi ai bisericii şi nu era de acord cu ideea că sporirea averii personale este un păcat. Astfel, Tawney a susţinut că Jean Calvin a jucat un rol important în dobândirea unei anumite credibilităţi de către capitalism, ceea ce a însemnat înlăturarea unuia dintre obstacolele majore din calea dezvoltării sale încununate de succes. Tawney şi-a bazat însă argumentaţia pe probe neconcludente. A exagerat probabil voit în favoarea ideii potrivit căreia Calvin, prin aspectele economice ale doctrinei sale, şi-a devansat cu mult epoca în care a trăit. Este foarte adevărat că Jean Calvin nu a obiectat nici când Consiliul din Geneva a crescut rata legală a dobânzilor, nici când a fost deschisă o bancă cu scopul mărturisit de a împrumuta bani cu dobândă (profiturile urmau să revină oraşului). El a respins, este deja un lucru evident, punctul de vedere specific Evului Mediu, potrivit căruia negustorii sunt nişte paraziţi. Iată ce scria într-una din scrisorile sale:

> De ce este interzis să obţii profituri mai mari din afaceri decât din proprietatea asupra unor pământuri? De unde să-i vină de altundeva unui negustor profitul decât din propria-i străduinţă şi din negustoria lui?

Această atitudine nu reprezintă totuşi o modificare atât de gravă a poziţiei oficiale a bisericii, cum vrea să sugereze Tawney. Deşi nu a fost la fel de restrictiv în părerile sale cum fuseseră cei mai mulţi reprezentanţi ai bisericii, Calvin nu credea în accesul tuturor la profit. Una dintre problemele de care s-a plâns adeseori în privinţa Consiliului din Geneva a fost faptul că membrii acestuia nu erau destul de vigilenţi în stabilirea reglementărilor menite să-i protejeze pe săraci de exploatarea economică. Mai târziu şi Beza a susţinut acest lucru. El a fost de fapt elementul de discordie dintre biserică şi reprezentanţii administraţiei din Geneva în perioada de după moartea lui Calvin. Calvin a condamnat în repetate rânduri orice activitate care punea interesele financiare ale individului înaintea intereselor economice ale comunităţii.

Când Dumnezeu năpăstuieşte o ţară cu război şi foamete, bogaţii profită de pe urma acestor nenorociri. Ei se folosesc de calamităţile trimise de Dumnezeu; putem vedea astfel negustori îmbogăţindu-se în vreme de război, profitând de orice situaţie pentru a mai prădui ceva. De pildă, de pe urma celor care în vreme de război trebuie să împrumute bani, cum ar fi ţăranii şi meşteşugarii, pentru a-şi plăti taxele; iar, apoi, pentru a putea trăi sunt obligaţi să accepte învoieli necinstite...

Acest punct de vedere limitat despre ce înseamnă un comportament economic acceptabil s-a oglindit mai târziu în multe comunităţi calvine. Aşa s-a întâmplat de pildă în aşezările puritane timpurii din Noua Anglie, unde s-au făcut eforturi susţinute pentru a întări reglementările menite să limiteze interesele economice personale. Au fost întocmite legi care să stigmatizeze principii cum ar fi:

1. Un om poate vinde cât de scump poate şi cumpăra cât de ieftin se poate.
2. Dacă cineva îşi pierde din mărfuri datorită unei nenorociri pe mare, etc., poate ridica preţul celorlalte mărfuri.
3. El poate vinde cum a cumpărat, chiar dacă a plătit prea scump şi chiar dacă marfa şi-a pierdut din valoare, etc.
4. Dacă un om poate obţine profituri prin propria-i îndemânare sau pricepere, poate profita de nepriceperea altuia sau de nevoia lui.

Acest lucru era departe de a încuraja dezvoltarea atât de des invocatului "interes personal" pe care susţinătorii capitalismului îl socoteau trăsătura sa cea mai caracteristică. Faptul că atât Calvin cât şi adepţii lui au susţinut insistent necesitatea de a-l aşeza pe Dumnezeu deasupra tuturor lucrurilor, comunitatea după el şi-abia la urmă individul, cu interesele sale, după toate celelalte aspecte ale vieţii, inclusiv activitatea economică, a făcut ca argumentele lui Weber şi Tawney să fie nu prea convingătoare. S-a mai afirmat de asemenea că ei nu au făcut tot posibilul pentru a demonstra existenţa unei relaţii cauzale între religie şi ascensiunea capitalismului. Una este să demonstrezi că mulţi dintre cei mai cunoscuţi antreprenori de la începutul secolului al XIX-lea au fost protestanţi, şi cu totul altceva să afirmi că ei s-au bucurat de succes pentru că erau protestanţi. Dacă unii sunt gata să accepte ideea că nu este nevoie să demonstrăm existenţa unei relaţii cauzale ca argument istoric, s-ar putea ajunge la o interpretare destul de convingătoare potrivit căreia capitalismul s-a dezvoltat din raţiuni independente de religie şi că el nu a înflorit în anumite societăţi catolice pentru că acolo Contrareforma i-a ţinut piept cu succes. Puţini istorici vor putea accepta însă această teorie.

Rămânem deci la interpretarea noastră care este interesantă şi clară şi care, fără îndoială, conţine mult adevăr. Dar Weber şi adepţii lui au cam exagerat lucrurile (un risc profesional al istoricilor care încearcă să ne schimbe imaginea despre trecut căutând să scoată la iveală teorii amplu discutate, dar nu întotdeauna acceptate) şi au neglijat alte aspecte (cum ar fi spaţiul geografic şi existenţa materiilor prime) care ar fi putut avea un rol la fel de important ca cel al religiei în distrugerea caracteristicilor economice specifice Evului Mediu. Totuşi, faptul că nici unul dintre istoricii contem-

porani nu acceptă tezele lui Weber şi Tawney în forma lor originală nu trebuie să ne determine să le socotim lipsite de valoare. Ele au influenţat întrebările pe care istoricii şi le-au pus despre protestantism în ultimii 50 de ani şi astfel au contribuit la crearea cadrului în care această problemă este studiată. Scrierile lui Weber şi Tawney sunt pietre de hotar în studiul istoriei moderne timpurii.

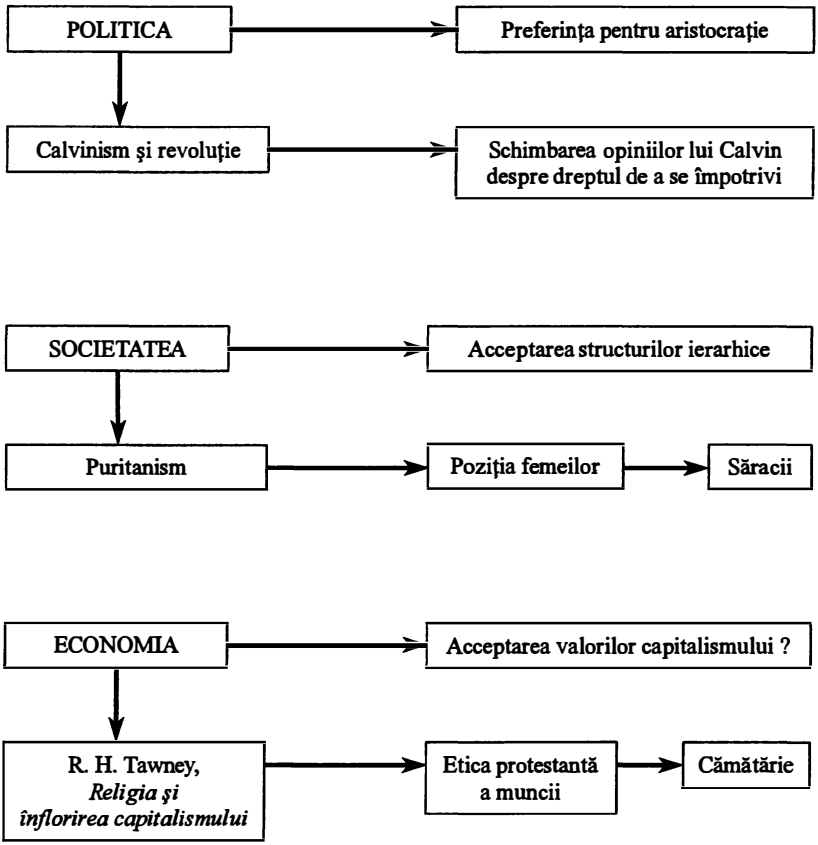

Rezumat – Politica, societatea şi economia

***Să notăm ideile principale ale capitolului** "Politica, societatea şi economia"*

Ţelul pe care trebuie să-l urmăriţi citind acest capitol este să înţelegeţi cât mai clar părerile lui Calvin despre aspectele politice, sociale şi economice. Încercaţi pe cât posibil să identificaţi deosebirile din acest punct de vedere dintre Calvin şi Luther. Următoarele titluri şi întrebări vă vor ajuta să vă structuraţi ideile:

1. Politică
1.1. Religia ca mecanism de control
1.2. Dreptul slujitorului de a se împotrivi stăpânului. De ce este acest aspect important?
1.3. Schimbarea atitudinii lui Calvin în această problemă
2. Societate
2.1. Puritanism
2.2. Atitudinea faţă de femei
2.3. Atitudinea faţă de structura societăţii. Din ce punct de vedere sunt paradoxale părerile lui Calvin?
3. Economie
3.1. Tezele generale ale lui Weber şi Tawney
3.2. Cămătăria
3.3. Evaluare. Care sunt punctele forte şi care scăderile tezelor lui Weber şi Tawney?

***Răspunsuri la întrebările ce reprezintă punctul de vedere al unui eseu despre** "Principiile dogmatice ale lui Calvin"*

Trebuie să aveţi un punct de vedere clar asupra a ceea ce înseamnă doctrina lui Calvin, aşa cum a fost ea prezentată în ultimele două capitole. Nu vă este de mare ajutor dacă ştiţi mai multe lucruri despre o parte decât despre alta. Nu veţi putea înţelege mare lucru despre doctrina lui Calvin abordând problemele separat. Trebuie să puteţi analiza asemănările şi deosebirile dintre învăţăturile lui şi cele ale lui Luther şi, preferabil, şi ale lui Zwingli. Aceasta pentru că majoritatea întrebărilor sunt de tipul "Comparaţi şi găsiţi deosebirile". Modul de exprimare va fi foarte direct, de tipul:

1. "Comparaţi şi remarcaţi deosebirile dintre principiile lui Calvin şi Luther" sau
2. "Prin ce se aseamănă şi prin ce se deosebesc învăţăturile lui Luther şi Calvin?"

Trebuie să vă pregătiţi cu atenţie pentru astfel de întrebări înainte de a fi puşi în faţa lor. Faceţi o listă de probleme cu care cei doi au fost de acord şi o alta cu cele care au făcut obiectul deosebirilor de păreri. Grupaţi-le în

patru categorii: *teologice*, *politice*, *economice* şi *sociale*. Nu vi se va cere niciodată să acoperiţi toate aceste categorii cu un singur răspuns. Citiţi cu atenţie întrebările pentru a şti ce trebuie să includeţi şi ce nu în răspuns. Ce probleme veţi include în răspunsurile la următoarele întrebări?

3. Ce aspect era caracteristic în doctrina religioasă a lui Calvin?
4. Comparaţi-i pe Calvin şi Zwingli în calitatea lor de reformatori în domeniul religiei.
5. Care sunt deosebirile între punctele de vedere ale lui Luther şi ale lui Calvin privind relaţia care ar trebui să existe între biserică şi stat?

Întrebări pe baza textului capitolului "Politica, societatea şi economia"

1. Calvin despre autoritatea guvernanţilor

Citiţi cu atenţie cele trei extrase din scrierile lui Calvin de la pag. 66-67. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce a urmărit Calvin scriind ultima propoziţie din primul extras?
b) Ce punct de vedere evidenţiază Calvin în al doilea extras despre felul în care trebuie trataţi tiranii? Ce argument folosiţi pentru a justifica acest punct de vedere?
c) Cum sugerează el în al treilea extras limitarea puterii guvernanţilor?
d) Care dintre părerile exprimate în aceste trei extrase nu au fost acceptate de luterani şi zwinglieni? Explicaţi răspunsul.
e) Aceste extrase susţin punctul de vedere potrivit căruia Calvin a fost un revoluţionar politic? Explicaţi răspunsul.

2. Calvin despre dreptul de a se împotrivi guvernanţilor

Citiţi cu atenţie extrasele din scrisoarea lui Calvin din 1556 (pag. 67) şi din ediţia din 1559 din *Christianae Religionis Institutio* (pag. 68). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) În primul extras Calvin prezintă două motive pentru care nu trebuie să li se opună rezistenţă celor ce comit atrocităţi. Care sunt aceste motive? Care dintre ele nu are în vedere un aspect moral al problemei?
b) În al doilea extras Calvin explică îndatoririle ce revin acelor "oameni desemnaţi de popor să vegheze a păstra limitele puterii regilor". Care sunt aceste îndatoriri?
c) În ce măsură părerile exprimate în aceste extrase sunt (i) consecvente sau (ii) inconsecvente? Justificaţi-vă în detaliu răspunsul.
d) Calvin redactează într-un mod nu tocmai clar înţelesul vorbelor sale din al doilea extras. Din ce motive a făcut oare acest lucru?
e) Cât de convingătoare sunt aceste două extrase ca dovadă a principiilor lui Calvin?

3. Calvin despre formele de guvernare

Citiţi cu atenţie extrasul de la pag. 69 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce convingere importantă subliniază prima propoziţie din extras? Explicaţi răspunsul.
b) Ce dovadă conţine acest extras despre faptul că Jean Calvin s-a angajat într-un demers umanist?
c) În ce măsură argumentele folosite în a doua parte a acestui extras contrastează cu cele folosite în extrasele de la pag. 66? Ce sugerează această schimbare?
d) Ce formă de guvernare s-ar potrivi cel mai mult unei societăţi calviniste? Explicaţi răspunsul.

4. Calvin despre situaţia femeilor

Citiţi cu atenţie cele patru extrase de la pag. 70-72. Răspundeţi la următoarele întrebări.

a) Ce punct de vedere referitor la femei este prezentat în primele două extrase? Argumentaţi răspunsul.
b) În al doilea extras Calvin afirmă că drepturile femeilor la divorţ sunt egale cu cele ale bărbaţilor. Argumentul folosit în extras justifică deplin această afirmaţie? Explicaţi răspunsul.
c) Ce idei referitoare la felul în care se decid căsătoriile subliniază al patrulea extras?
d) Calvin avea un punct de vedere clar în privinţa femeilor, a drepturilor lor şi a rolului lor? Explicaţi răspunsul.
e) În ce măsură este justificat să criticăm atitudinea lui Calvin faţă de femei?
f) Cât de potrivit ar fi să numim calvinismul "o profesiune de credinţă social-revoluţionară"?

5. Calvin despre economie

Citiţi cu atenţie cele trei extrase de la pag. 77-78 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi cât mai detaliat posibil ce convingeri contrazice Calvin în primul extras.
b) Ce anume atacă el în al doilea extras?
c) Sunt afirmaţiile sale din al doilea extras în contradicţie cu cele din primul extras? Explicaţi răspunsul.
d) Al treilea extras ne dă exemple despre ceea ce nu trebuie să se facă. Plecând de la argumentele din acest extras, faceţi o listă a celor patru reguli pozitive care ar trebui respectate de negustorii calvini. Arătaţi în ce măsură au ele un caracter practic.
e) Ce se înţelege prin "etică protestantă a muncii"? Care a fost semnificaţia ei istorică?

CAPITOLUL 6

Răspândirea calvinismului

Dacă Jean Calvin n-ar fi fost decât reformatorul din Geneva, probabil că astăzi ar fi fost demult uitat în afara graniţelor Elveţiei. Biserica pe care atâta s-a luptat s-o întemeieze ar fi fost probabil înghiţită după o generaţie sau două de una mai puternică. Lucrările lui ar fi fost privite de istorici ca o interesantă dovadă a elementelor de stagnare specifice istoriei religiei din secolul al XVI-lea, aşa cum s-a întâmplat cu activităţile celor mai multe grupuri de anabaptişti. Dar nu s-a întâmplat aşa. Jean Calvin este privit pe bună dreptate ca unul dintre cei doi giganţi ai Reformei. El şi-a dobândit acest statut în mare măsură datorită faptului că principiile sale dogmatice şi învăţăturile lui au fost un impuls dat evoluţiei de mai târziu a protestantismului în deceniile de după moartea lui Luther din 1546.

Ascensiunea lui Calvin pe plan internaţional nu s-a făcut în mod automat. Luther i-a acordat un mare credit, socotindu-l într-un anume sens un fel de fruntaş al Reformei, dar despre cei care i-au urmat nu se poate spune decât că au fost adepţii lui Luther. Ulrich Zwingli a suferit din această cauză şi i-a purtat întotdeauna pică. (Relaţia dintre Luther şi Zwingli este tratată în lucrarea "*Luther şi Reforma din Germania*" din această serie). Şi despre Calvin s-a spus la începutul activităţii sale de reformator că este un luteran, dar, după stabilirea lui la Geneva s-a spus că este de fapt un zwinglian. Nimeni nu a bănuit, bineînţeles, că el va ajunge în vârful ierarhiei bisericeşti prin propriile-i forţe. Faptul că a reuşit acest lucru a fost rezultatul unui complex de întâmplări şi situaţii, dintre care numai unele au depins de el.

1. Calvin şi protestanţii din Elveţia şi Germania

Mai bine de jumătate din perioada petrecută de el la Geneva, Calvin a fost privit de una sau alta din faţiuni ca fiind un pion politic folositor. Reforma bisericii din Geneva a fost susţinută la început de Berna, ai cărei guvernanţi au realizat că dacă Geneva va rămâne protestantă este mai probabil să intre sub influenţa ei politică decât dacă ar reveni la catolicism. Cu toate acestea, Berna, care urmărea să submineze independenţa Genevei, nu era cu adevărat independentă din punct de vedere religios. Ea se afla în general sub influenţa bisericii zwingliene din Zürich. Prin urmare, era de aşteptat ca atunci când Farel a fost "împrumutat" Genevei pentru a conduce acolo mişcarea reformei,

să se poarte ca un discipol al lui Zwingli. Curând însă s-a observat faptul că asistentul lui, Calvin, nu era doar un adept al altora. El avea propriile-i păreri pe care nu era dispus să le schimbe decât dacă era convins că sunt greşite. De fapt, el nu a acceptat punctul de vedere zwinglian (şi luteran) potrivit căruia biserica ar trebui să intre sub controlul autorităţilor civile. Susţinerea acestei idei a determinat exilarea lui Farel şi Calvin în 1538 (vezi pag. 14). Tot "stilul" său independent a contribuit la rechemarea lui, trei ani mai târziu, atunci când facţiunea anti-Berna a Consiliului din Geneva l-a considerat un simbol folositor al refuzului lor de a fi dominaţi de protectorii lor elveţieni. Astfel, din raţiuni politice, Calvin a fost încurajat şi susţinut în hotărârea lui de a fi lider religios prin propriile-i principii dogmatice.

Dorinţa lui de a fi recunoscut ca lider de biserică nu era deloc o dovadă de egoism. Calvin nu căuta faima, puterea sau răsplata: el nu dorea decât să laude numele lui Dumnezeu asigurându-se că voinţa Lui e înţeleasă cum trebuie de oameni. El ar fi fost de fapt foarte mulţumit să rămână undeva în umbră. Dar, dat fiind că în toate acţiunile sale era condus de o conştiinţă care nu-i permitea să compromită un principiu de dragul de a evita o luptă, a rămas întotdeauna în centrul atenţiei. Aşa stând lucrurile, este surprinzător cât de mult s-a străduit să ajungă la o înţelegere cu alţi protestanţi, mai ales din Elveţia. Spre deosebire de teologii protestanţi din Germania, dintre care mulţi au încercat până după 1550 să ajungă la o înţelegere cu catolicii, el s-a mulţumit cu ideea unei posibile reconcilieri şi cu o recunoaştere reciprocă a grupărilor importante protestante. În perioada exilului său la Strasbourg s-a convins că este imposibil să se ajungă la o înţelegere cu catolicii. A asistat la mai multe întruniri iniţiate de împărat în efortul său de a contribui la identificarea unui principiu comun care ar fi putut determina reunificarea bisericii. Acolo el s-a putut convinge că niciodată catolicii nu vor accepta compromisuri atunci când este vorba de chestiuni vitale, cum ar fi lipsa de valabilitate a oricăror învăţături sau practici bisericeşti care nu se bazează pe Biblie. El nu a acceptat, totuşi, ideea că refuzul lui Luther şi Zwingli de a cădea de acord în 1529, la Marburg, ar însemna cu necesitate că bisericile protestante vor rămâne întotdeauna divizate.

* La început Calvin nu a avut o poziţie destul de solidă pentru a acţiona ca mediator între luterani şi zwinglieni. Aceştia din urmă, în special, erau foarte suspicioşi în privinţa lui şi aveau tendinţa să-l socotească un periculos renegat. Câtva timp liderii bisericii din Berna au încercat de comun acord să-l discrediteze şi să obţină expulzarea lui din Geneva. Reprezentanţii bisericii din Zürich l-au acceptat însă. Acest lucru s-a datorat în parte faptului că ei erau mai rezevaţi decât Berna şi nu aveau nici un interes politic întemeiat pentru a-i dori discreditarea şi în parte pentru că erau conduşi de Heindrich

Bullinger, succesorul lui Zwingli, om cu prestanţă pe care Calvin îl respecta şi care la rândul lui îl respecta pe Calvin. Spre deosebire de Calvin, Bullinger era cel mai influent dintre liderii protestanţi ai celei de-a doua generaţii. Lui îi cereau sfatul mai toţi teologii protestanţi ai vremii. Calvin a luat legătura cu el şi apoi cei doi au corespondat frecvent şi sincer. Acest lucru i-a permis lui Calvin să discute cu Bullinger ideea unei declaraţii comune de principii pentru ambele biserici. El a sperat că toate bisericile care o vor accepta se vor bucura de sprijin reciproc şi de recunoaştere. Această tentativă a fost încununată de succes în 1549 când a fost semnat *Consensus Tigurinus* (Înţelegerea de la Zürich) în special între bisericile din Zürich şi Geneva, urmate mai târziu de toate bisericile protestante elveţiene. Totuşi, pare un paradox faptul că Jean Calvin, care era de neclintit chiar şi în problemele ce ţineau de detaliu ale bisericii din Geneva, a fost iniţiatorul acestui *Consensus Tigurinus* care conţinea unele neclarităţi în probleme de importanţă majoră. De fapt, el a plănuit ca acest "*Consensus*" să fie redactat cât mai clar pentru a se evita pe cât posibil neclarităţile. El era gata să accepte chiar şi ideea că va fi destul de lapidar în abordarea unora dintre problemele foarte controversate. Se pare că a avut într-adevăr cap politic pentru a realiza că înţelegerile dintre grupări independente ajung arareori să se materializeze fără unele compromisuri şi unele exprimări deliberat mai vagi. Calvin era într-adevăr dispus să facă un efort pentru a uni cele mai importante biserici protestante.

* Calvin spera că acest *Consensus Tigurinus* va constitui baza pentru o înţelegere între bisericile protestante elveţiene şi luteranii din Germania. Mulţi ani el a fost în bune relaţii cu Philip Melanchton, cel mai apropiat colaborator şi discipol al lui Luther. Melanchton a fost probabil cel mai clarvăzător şi mai înzestrat dintre teologii luterani, dar, din nefericire, cei mai mulţi dintre colaboratorii săi nu aveau încredere în el, considerându-l prea lipsit de prejudecăţi şi prea dornic de a-şi schimba convingerile pentru a încheia înţelegeri cu alte biserici. Faptul că el s-a dedicat în mod deschis reunificării creştinătăţii a fost primit cu resentimente de cei care socoteau că este obligaţia lor să apere puritatea luteranismului, mai ales după moartea întemeietorului acestuia în 1546. Melanchton nu a fost de aceea recunoscut de toată lumea drept succesorul maestrului său, aşa cum s-a întâmplat cu Bullinger la Zürich şi cu Beza la Geneva. Între luterani se dădea de fapt o cumplită luptă pentru stabilirea direcţiei pe care s-o urmeze biserica lor. Rezultatul a fost că filipiştii (cum erau numiţi adepţii lui Melanchton), dispuşi să-şi schimbe punctul de vedere pentru a se putea ajunge la o înţelegere fie cu catolicii, fie cu calviniştii, au pierdut din ce în ce mai mult teren. Conducerea mişcării luterane a ajuns în mâinile unor oameni dornici să scoată în evidenţă punctele de vedere care deosebesc biserica lor de celelalte.

Ei nu doreau defel să ajungă la o înțelegere cu celelalte biserici. Iată ce scria Calvin când toate planurile s-au spulberat: "Cel mai important obstacol în calea unei înțelegeri cu luteranii este acela pricinuit de prejudecata de prea mult timp înrădăcinată potrivit căreia oamenii nu sunt dispuși să accepte nimic nou".

Unul dintre conducătorii luterani, Joachim Westphal, a socotit de datoria sa să sublinieze care sunt deosebirile dintre Calvin și luterani, și să facă imposibilă orice reconciliere între ei. Atâta vreme cât el a fost în ierarhia bisericii din orașul Hamburg din nordul Germaniei, a dus mai departe tradiția instaurată de Luther lansând violente atacuri împotriva adversarilor acestuia, printre care se afla și Calvin. La început Calvin a încercat să răspundă atacurilor lui verbale, curând și-a dat însă seama că nu va ajunge la nici un rezultat. Renunțând a trebuit să recunoască cu tristețe că niciodată protestanții nu vor trăi în pace și înțelegere unii cu alții. Ceea ce l-a dezamăgit în mod special a fost faptul că neînțelegerile se datorau mai degrabă unor aspecte neesențiale decât principiilor dogmatice majore.

În relațiile pe care le-a avut cu ceilalți protestanți din Elveția și Germania, Calvin nu a încercat să-i convingă pe aceștia să-i accepte părerile. Țelul lui a fost să-i convingă să accepte un corpus minim de principii suficient pentru ca o biserică să fie acceptată printre bisericile protestante. El a sperat că după realizarea acestui lucru protestanții nu vor mai irosi timpul și energia certându-se între ei: atenția putea fi atunci îndreptată spre nimicirea a ceea ce el socotea a fi unealta Diavolului, Biserica Catolică. De aceea nu este deloc surprinzător că această mișcare religioasă care a fost calvinismul nu a pătruns în zonele în care bisericile protestante câștigaseră demult adepți.

Au fost însă și unele notabile excepții. În deceniile ce au urmat morții lui Luther din 1546, în Germania a avut loc ceea ce istoricii numesc a doua Reformă. Impulsul a fost dat de un mic grup de principi care erau convinși că Luther acceptase o serie de principii și practici catolice care nu reflectau întru totul autoritatea Bibliei. Ei au transmis bisericilor lor să modifice aceste principii și practici. Ei nu au fost însă niște adepți servili ai lui Calvin, deși erau puternic influențați de teologia lui și de învățăturile lui privind disciplina Bisericii. Ei au luat din învățăturile lui numai ceea ce au socotit că se potrivește situațiilor lor specifice. Centrul acestei a doua Reforme a fost Palatinatul, unul dintre cele mai puternice state din sudul Germaniei. Capitala, Heidelberg, a devenit ceea ce fusese Geneva după 1561. Au fost trimiși pastori și numeroase publicații, care să asigure călăuzirea comunităților calvine din statele vecine. Totuși, cel mai important ajutor acordat de Palatinat a fost de ordin politic. Guvernatorul local, electorul, asemenea principilor din fruntea Imperiului, putea susține cauza calvinistă în cele mai înalte cercuri politice. El

putea de asemenea să ofere coreligionarilor săi ajutor armat atunci când erau atacaţi, aşa cum s-a întâmplat în cazul Franţei şi Olandei, cu mare zarvă, dar fără prea mare efect.

Statisticile referitoare la influenţa calvinismului în Germania pot fi înşelătoare. Deşi douăzeci şi opt de state au trecut la calvinism mai devreme sau mai târziu, multe dintre ele erau atât de mici încât erau nesemnificative. Despre unele se spunea că sunt calviniste, dar în realitate erau mult mai aproape de luteranism, cum a fost situaţia şi în Geneva. La sfârşitul secolului al XVI-lea, impresia pe plan internaţional era că mişcarea calvinistă este o forţă în Germania. Această afirmaţie s-a datorat în mare parte propagandei şi predispoziţiei legiuitorilor catolici de a crede tot ce e mai rău, dar nu rezistă la o cercetare mai atentă. Foarte puţini dintre protestanţii germani se socoteau calvinişti.

Istoricilor le-a fost foarte greu să-şi explice de ce calvinismul s-a bucurat de succes în Germania. Punctul de vedere general acceptat a fost că principii, nereuşind să domine biserica în teritoriile care le aparţineau, au sprijinit calvinismul pentru că el le oferea perspectiva unui control centralizat. Această interpretare politică s-a bucurat de credibilitate datorită faptului că electorii palatini au folosit cauza calvinistă ca pe o cale de a-şi întări poziţia pe plan internaţional. Acest punct de vedere a dobândit din ce în ce mai multă credibilitate datorită insistenţei cu care au studiat cercetătorii problema, ei putând astfel demonstra că mulţi dintre aceşti principi erau cu adevărat interesaţi de aspectele religioase şi că acţiunile lor au fost mai întâi astfel motivate. Discuţiile în această privinţă continuă şi în prezent.

Istoricii au fost mult mai puţin preocupaţi să explice de ce calvinismul nu a cuprins în zona lui de influenţă mai multe dintre comunităţile vorbitoare de germană. Acest lucru nu poate fi desigur explicat cu argumentul că toţi germanii care erau gata să treacă la protestantism se convertiseră deja la luteranism, pentru că nu aşa stau lucrurile. Mulţi nobili din domeniile habsburgice au devenit luterani la mult timp după ce calvinismul a devenit un fenomen competitiv pe plan internaţional. Nici despre luteranism nu se poate spune că şi-a păstrat caracterul dinamic şi expansionist. Toată lumea este de acord că el şi-a pierdut energia specifică unei mişcări progresiste chiar înainte de moartea lui Luther. Deci de ce nu a reuşit calvinismul să înlocuiască luteranismul în ţinuturile germane? Să fie oare în parte din cauza naţionalismului? Să fi fost oare calvinismul privit de germani ca o credinţă mai străină chiar decât catolicismul? Multă lume avea desigur convingerea că luteranismul era protestantismul germanilor. Acest lucru pare să fi fost un factor important în convertirea la calvinism a multor nobili polonezi şi unguri. În zonele din centrul şi estul Europei, unde slavii şi germanii erau ameste-

cați, germanii au încercat să domine. În aceste țări, a deveni calvin în loc de luteran însemna să faci o declarație publică de loialitate rasială. S-au făcut puține cercetări pentru a se aprecia ce rol au avut sentimentele naționaliste în sprijinirea sau împiedicarea răspândirii calvinismului. Atunci când se vor face vom afla lucruri interesante. Cu siguranță însă calvinismul a avut mult mai mult efect în lumea francofonă.

2. Calvin şi Franța

În timp ce populațiile germanofone trăiau în sute de state diferite, răspândite pe o largă arie geografică şi separate între ele de alte populații din grupuri rasiale diferite, francofonii erau la jumătatea secolului al XVI-lea adunați pe teritoriile conduse de regele Franței. În regatul Franței erau mari variații la nivelul limbilor vorbite, al obiceiurilor şi concepțiilor, dar toată lumea accepta că adevăratul conducător este regele. Existau multe persoane sus-puse a căror influență era precumpănitoare în multe părți ale regatului şi sute de nobili de mai mare sau mai mică importanță, dar toți acceptau, cel puțin teoretic, ideea că ei nu sunt suverani. Unitatea statului francez a făcut ca protestantismul să fie foarte greu acceptat. Acolo trebuia ori să fie un rege care tolerează diversitatea religiilor pe propriile domenii, ori un rege care el însuşi s-a convertit, ori un asemenea vid de putere pentru a putea apărea statul în stat. Protestantismul nu a putut pătrunde aici aşa cum o făcuse în Germania prin intermediul unui amalgam de state şi oraşe virtual autonome.

În timpul primei etape de extindere rapidă a Reformei, regele Franței era Francisc I (1515-1547). Cea mai importantă preocupare a lui a fost lupta pentru supremație internațională, în care-l avea adversar pe împăratul Carol V. El părea să nu fie profund credincios, deşi era practicant catolic. În mintea lui era foarte clar că religia trebuie să fie în slujba statului şi nu invers. Deciziile sale în probleme de ordin religios erau în funcție de rațiunile politice ale momentului respectiv. Acest lucru a determinat o lipsă de consecvență. Astfel, primii francezi care au îmbrățişat argumenele lui Luther au fost uneori încurajați, alteori persecutați, ceea ce a aflat şi tânărul Calvin din proprie experiență. Unul dintre rezultatele acestor frecvente schimbări de atitudine a fost o tendință accentuată spre exilarea din Franța (ajungând de ordinul zecilor de mii) pe motive religioase. Mulți dintre cei exilați erau oameni de seamă, cu educație, care îmbrățişaseră principiile Reformei atunci când acest lucru nu era un pericol, şi care aveau destulă bogăție şi destulă experiență pentru a se retrage într-un loc unde să fie în siguranță atunci când au reînceput persecuțiile.

De la mijlocul anilor 1520, o seamă de state din interiorul Germaniei au adoptat făţiş luteranismul împotriva voinţei exprimate de împăratul Carol V. Francisc I era bineînţeles interesat să întreţină bune relaţii cu conducătorii acestor state, în speranţa că vor deveni aliaţii lui în cazul unui război cu Habsburgii. El putea face cel mai bine acest lucru adoptând o atitudine tolerantă faţă de aceia dintre supuşii săi care îmbrăţişaseră religia reformată. Avantajul politic pe care l-ar fi avut favorizând protestantismul s-a păstrat până la sfârşitul domniei sale, dar a fost în permanenţă contrabalansat de alţi factori care l-au determinat să ia măsuri împotriva ereticilor din Franţa. Cel mai presant dintre aceşti factori a fost interesul conservatorismului religios a două dintre cele mai importante instituţii ale ţării, Parlamentul din Paris şi Sorbona (facultatea de teologie a Universităţii din Paris). Francisc ar fi putut acţiona împotriva voinţei lor, dar a socotit că e mai bine să evite crearea unei opoziţii politice. Aceste presiuni interne în favoarea convenţionalismului religios au fost uneori însoţite de factori externi. Deşi Carol V era un catolic foarte devotat, relaţiile lui cu papalitatea nu au fost întotdeauna bune. Reprezentanţii papalităţii au încercat să-i stârnească pe Habsburgi împotriva francezilor ori de câte ori a fost posibil, pentru a obţine spaţiu de manevră în afacerile politice ale Italiei. Îi deranja foarte mult faptul că erau dominaţi adeseori de Carol şi de aceea prietenia cu Franţa le-a oferit posibilitatea de a scăpa de sub tutela Habsburgilor. Numai că ori de câte ori Francisc a cerut sprijinul papal, a trebuit să ia măsuri severe împotriva protestanţilor din Franţa.

Totuşi, dat fiind că persecuţiile împotriva ereticilor erau făcute mai mult pentru a păstra aparenţele decât din convingere, ele erau lăsate la voia întâmplării, dându-le de cele mai multe ori victimelor vizate suficient timp să scape de consecinţele lepădării de credinţă. Calea de scăpare ducea la început spre oraşele-state protestante Strasbourg şi Basel, ambele primindu-i cu braţele deschise pe exilaţii din Franţa. În nici unul dintre aceste oraşe nu se vorbea însă franceza. La un moment dat, spre sfârşitul domniei lui Francisc, pe vremea când Calvin avea deja destulă influenţă în Geneva pentru a sugera că şederea lui acolo să devină permanentă, avantajele oferite de oraş refugiaţilor din Franţa erau atât de evidente, încât numărul redus iniţial de "imigranţi" a ajuns să capete proporţiile unei invazii. Totuşi nu toţi exilaţii aveau de gând să devină rezidenţi permanenţi ai oraşului. Ostilitatea localnicilor faţă de ei era destul de evidentă, mulţi dintre ei neavând posibilitatea să mai ducă un trai tihnit după ce li se terminau rezervele de bani. Ei nu au făcut deci altceva decât să-şi găsească un adăpost până ce "furtuna" de acasă s-a terminat. În tot acest timp ei sufereau influenţa învăţăturilor lui Calvin, astfel mulţi dintre ei au devenit adepţii lui fervenţi şi bine informaţi. Când s-au întors la casele lor aveau deja o credinţă bine asimilată, un stoc serios de literatură religioasă

şi ştiinţa de a-şi face ordine în viaţă. Dar mai mult decât orice, ei se dedicau convertirii altor suflete din comunităţile în care se întorceau, lucru pe care mulţi dintre ei l-au şi înfăptuit.

* O situaţie politică ivită în Franţa le-a fost în cele din urmă favorabilă. Fiul lui Francisc I, Henric II, a reuşit să-i ţină în frâu pe protestanţi, dar moartea lui prematură din 1559 a declanşat pentru o perioadă de patruzeci de ani războaie civile şi dezordine, în care a fost imposibil să se mai menţină puritatea confesională. Henric a lăsat în urma sa o văduvă şi o familie tânără. Văduva sa, Caterina de Medici, era o femei remarcabilă, extrem de energică, plină de viaţă, cu un extraordinar (chiar contradictoriu) simţ politic. Ea a fost mintea din spatele regelui în următorii cincisprezece ani, timp în care cei trei fii ai ei, care nu-i semănau deloc, au fost pe tron unul după altul. Dar, deşi a putut salva unele dintre privilegiile monarhiei, ea nu a putut totuşi controla situaţia. Ca femeie şi ca străin, având acces la marile decizii doar ca regină-mamă şi nu prin naştere, ea nu a putut rezista pretenţiilor vârfurilor nobilimii de a participa efectiv la conducerea ţării.

Protestantismul a profitat de această îndelungată luptă dintre o monarhie stabilă şi facţiunile nobililor ce aveau pretenţii la tron. Este incontestabil că protestanţii au avut de câştigat de pe urma lipsei unei conduceri autohtone puternice, consolidându-şi poziţiile. Ei au avut de câştigat şi prin faptul că una dintre facţiunile care luptau pentru putere s-a identificat cu cauza protestantismului. Susţinătorii acestei facţiuni erau cunoscuţi sub numele de hughenoţi (probabil o deviere de la numele uneia dintre facţiunile din Geneva de la jumătatea deceniului 1530-1540), acest termen fiind asociat după 1560 tuturor protestanţilor din Franţa. Cei dintâi lideri ai facţiunii hughenoţilor au fost reprezentanţii celor două puternice familii din Franţa, Bourbon şi Chatillon. Prin intermediul sistemului clientelar, sistem prin care aceste puternice familii şi-au asigurat sprijinul în provincie, oferind conducerea familiilor importante din regiunile respective, hughenoţii au ajuns să controleze rapid cea mai mare parte a regiunilor din sudul, vestul şi centrul Franţei. Până şi Normandia a fost în mare parte controlată de ei până la primul război civil din 1562-1563. Ei puteau de aceea asigura protecţie protestanţilor în zonele dominate de clienţii lor. Ei au avut de asemenea pretenţia ca susţinătorii lor să devină membri ai bisericilor reformate care fuseseră întemeiate în majoritatea oraşelor din Franţa (dar nu şi în zonele rurale). În consecinţă, numărul protestanţilor a crescut foarte repede în Franţa la începutul anului 1560, când se părea că mişcarea calvinistă atinsese apogeul.

Istoricii au discutat îndelung în ce măsură convertirile au fost rezultatul unei convingeri religioase reale sau al unei reale priceperi politice. Nu s-a ajuns la nici o concluzie, ceea ce nu este surprinzător ţinând cont de natura

disputei şi de dovezile disponibile. Pentru orice om este destul de dificil să fie sigur de propriile motivaţii care l-au îndemnat să procedeze într-un anume fel într-o situaţie dată. Iată de ce pentru istorici este şi mai greu să ajungă la nişte concluzii concludente privind motivaţiile oamenilor din trecut; şi practic imposibil să intuiască cu precizie motivaţia comună unui întreg grup de oameni despre care există puţine dovezi concrete. Ceea ce este însă sigur este faptul că unii dintre liderii hughenoţi erau conduşi în acţiunile lor de principii religioase, în timp ce alţii categoric nu. Ar fi nepotrivit totuşi să generalizăm pornind de la dovezile disponibile, sau să ne lansăm în a da răspunsuri precise (mai ales că am putea prejudicia interesele vreuneia din părţi) care ar putea să ne conducă la unele concluzii care ar deforma şi mai mult adevărul. Deci, în vreme ce putem face totuşi unele aprecieri generale despre clasificarea motivaţiilor care i-au condus în acţiunile lor pe hughenoţi, ar fi lipsit de sens să facem speculaţii despre eventualul echilibru între aceste felurite motivaţii.

* Este aproape sigur însă că amiralul Coligny, un reprezentant al ramurii Chatillon a familiei Montmorency şi cel mai de vază hughenot al anilor 1560, era un adevărat adept al lui Calvin. El a fost, de fapt, cel mai înflăcărat calvinist apt să exercite o importantă influenţă politică în Franţa, încât la un moment dat se părea chiar că-l va converti pe tânărul rege, Carol IX (1560-1574), să adere la cauza sa. Speranţele hughenoţilor au fost însă spulberate în 1572, chiar atunci când părea aproape sigură încheierea unei alianţe între Franţa şi oponenţii lui Filip II din Olanda, având drept scop organizarea unei cruciade protestante împotriva regelui catolic al Spaniei. Istoricii nu sunt foarte siguri asupra a ceea ce s-a întâmplat, dar este probabil că în condiţiile menţionate Caterina de Medici a intrat în panică. Ea a crezut că hughenoţii sunt pe cale să ajungă să controleze ţara şi pentru a preveni acest lucru a fost de acord cu asasinarea lui Coligny. Când complotul a eşuat, ea s-a temut că în curând se vor afla toate amănuntele. Într-o încercare disperată de a se salva de răzbunarea celor vizaţi, ea a autorizat uciderea liderilor hughenoţilor care se adunaseră la Paris să sărbătorească nunta unuia dintre ei. Miliţiile din Paris, adunate datorită mulţimii gălăgioase, şi-au îndeplinit instrucţiunile cu exces de zel, iar rezultatul a fost masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu în care mii de hughenoţi (nu li se ştie exact numărul), inclusiv Coligny şi alţi capi ai hughenoţilor, au fost vânaţi şi ciopârţiţi în case şi pe străzile Parisului. Aceste asasinate au mai avut loc şi în alte douăsprezece oraşe.

Masacrul a schimbat complet echilibrul de forţe din Franţa. Dat fiind că hughenoţii fuseseră decimaţi, monarhia nu mai putea opune una dintre facţiuni celeilalte. Controlul a fost deci preluat de facţiunea Guise, care dorea menţinerea catolicismului la fel de mult cum hughenoţii doreau protejarea

protestantismului. A reînceput cu aceeaşi îndârjire persecutarea calviniştilor şi din această cauză sute de nobili hughenoţi au jurat credinţă bisericii catolice. Acest lucru i-a determinat bineînţeles pe istorici să tragă concluzia că aceştia nu erau protestanţi sinceri şi că deveniseră calvinişti datorită unor interese politice. Este limpede că aşa s-a şi întâmplat în unele cazuri, dar n-ar fi bine să aplicăm această teorie tuturor – putem însă aprecia că în mod evident mulţi dintre hughenoţi nu erau pregătiţi să moară pentru credinţa lor. Un lucru este sigur însă, şi anume acela că nu putem stabili cu exactitate câţi dintre hughenoţi au fost "*politici*" (oameni care au folosit religia în scopuri politice).

* Din 1572 până în 1589, hughenoţii au fost siliţi să aleagă între revoltă, moarte şi abandonarea credinţei. Puţini erau pregătiţi să aleagă moartea. La sfârşitul deceniului 1550-1560 Calvin îşi modificase deja învăţăturile referitoare la dreptul supuşilor de a opune rezistenţă tiranilor lor (vezi pag. 68), iar după moartea lui, în 1564, urmaşul lui, Beza, împreună cu alţi teologi calvinişti de generaţia a doua, au căutat să găsească o justificare pentru răzvrătire. Argumentul lor pornea de la premiza că Dumnezeu nu i-a investit pe regi cu putere necondiţionată. Ei susţineau că Dumnezeu le-a dat putere şi funcţionarilor publici de rang inferior (funcţionari publici din administraţia regională şi locală), astfel încât aceştia pot opune rezistenţă tiranilor, ajungând chiar să-i răstoarne dacă este necesar. Această justificare dată "răzvrătirii aristocratice" era evident departe de a susţine idealul democratic potrivit căruia puterea ar trebui să aparţină poporului. Unii calvinişti au susţinut, totuşi, acest lucru. Ei au fost curând renegaţi de instituţia ecleziastică, care nu era de acord să sprijine publicaţii de tipul celor scoase de nobilul hughenot Philippe du Plessis-Mornay. Cartea lui, *Vindiciae contra Tyrannos*, care a apărut în 1579 şi conţinea principiile răzvrătirii "aristocraţiei", a devenit curând lucrarea calvinistă model pentru acest subiect.

Deci hughenoţii erau bine echipaţi cu o justificare teoretică pentru a continua lupta pentru cucerirea puterii în Franţa. Iată de ce războaiele religioase, care au început în 1562, au continuat. Dar nici una din tabere nu a putut dobândi dominaţia în întregime, deşi s-au bucurat de ajutorul co-religionarilor lor din străinătate, iar lupta a continuat la nesfârşit fără să se ajungă la vreun rezultat. Şirul luptelor a fost întrerupt de moartea ultimului fiu al lui Henric II, Henric III, în 1589. El nu avea urmaşi direcţi, de aceea tronul i-a revenit lui Henric de Navarra, o rudă îndepărtată. Ca o ironie a sorţii, Henric era un Bourbon, protestant şi lider al cauzei hughenoţilor. Peste noapte toţi rebelii au devenit susţinătorii regelui legitim!

Henric IV ştia că războiul nu va aduce o rezolvare a situaţiei existente pentru că nici una din tabere nu era destul de puternică să câştige cinstit

lupta. El s-a gândit atunci să aducă pacea în această ţară istovită de lupte, printr-o acţiune politică. Pentru a răspunde sprijinului pe care i l-au oferit mai mulţi fruntaşi catolici, el şi-a schimbat religia şi s-a convertit la catolicism. Nu avea cum atenua jignirea pe care le-o adusese hughenoţilor prin dezertarea sa, decât asigurându-le toleranţa prin prevederile Edictului de la Nantes, din 1598, ceea ce punea capăt în acelaşi timp şi permanentei lor opoziţii. Edictul prevedea unde îşi pot desfăşura activităţile specifice cultului hughenoţii şi respingea discriminarea în chestiunile politice şi educaţionale al căror subiect erau aceştia. Stipulaţiile lui au creat cadrul propice unei păci religioase în Franţa ce avea să dureze mai tot secolul al XVII-lea.

Istoricii au socotit Edictul de la Nantes ca reprezentând începutul sfârşitului calvinismului în Franţa. Poate că această părere păcătuieşte printr-o lipsă de clarviziune istorică. Mulţi autori au fost de părere că hughenoţii nu numai că nu au mai putut câştiga deloc teren în tot acest secol al toleranţei, ba au fost şi siliţi să-şi abandoneze credinţa atunci când Ludovic al XIV-lea a revocat Edictul de la Nantes în 1685. Argumentul a fost că adevăratul rol al Edictului nu era să protejeze poziţia protestanţilor, ci să garanteze supravieţuirea catolicismului pe întreg teritoriul Franţei împiedicând răspândirea calvinismului în zonele în care nu prea prinsese în 1598. Această interpretare pare plauzibilă, dar este deficitară în măsura în care pare să-şi construiască argumentaţia pe convingerea că oamenii s-au convertit la calvinism numai atunci când legea le-a permis acest lucru. Lucrurile nu stau chiar aşa, iar dacă mişcarea calvinistă ar fi fost destul de puternică în secolul al XVII-lea în Franţa nici un edict nu i-ar fi putut împiedica expansiunea.

Mult mai convingător este un argument care sugerează că Edictul de la Nantes a marcat (fără să fi cauzat) eşecul calvinismului de a câştiga teren în Franţa. Fiind o religie extremistă, ea nu a reuşit să capteze decât atenţia unei minorităţi din orice comunitate. Istoria pare să demonstreze că extremismul se poate bucura de succes numai dacă adepţii lui controlează organele puterii şi impun regulile lor unei populaţii care este, din păcate, foarte ascultătoare. Franţa era prea mare şi prea diversificată pentru ca acest lucru să poată fi posibil, ceea ce Henric de Navarra a intuit foarte bine. Nici unul din regii Franţei secolului al XVII-lea nu a fost destul de puternic pentru a putea schimba apartenenţa religioasă a majorităţii populaţiei. Calvinismul ar fi putut câştiga teren în Franţa doar dacă, sub tensiunea războiului civil prelungit, ţara s-ar fi dezmembrat în mai multe state semi-independente aşa cum era situaţia în Germania sau Elveţia. Nu a existat niciodată posibilitatea reală ca el să se bucure de succes într-unul din cele mai mari şi mai bogate state ale Europei.

* Ar fi de aceea incorect să afirmăm că mişcarea calvinistă a fost un eşec în Franţa. Ar fi mult mai potrivit să analizăm amploarea pe care a avut-o calvinismul şi căror motive i s-a datorat succesul său în Franţa. Faptul că circa zece la sută din populaţie (aproape toţi locuitorii de la oraşe care nu erau săraci) erau calvinişti practicanţi în anul 1600 poate sugera ideea că amploarea calvinismului a fost de mică întindere, dar această cifră însemna de fapt circa două milioane de bărbaţi, femei şi copii care, în condiţii potrivnice, au hotărât să se convertească la credinţa Reformei. Fără îndoială, mulţi dintre ei erau "politici" care deveniseră calvinişti în mare parte datorită avantajelor sociale şi politice pe care le puteau obţine în acest fel. Au fost însă şi sute de mii de cazuri care au luat convertirea lor în serios. Acesta era un număr care depăşea cu mult dimensiunile bisericii lui Calvin de la Geneva şi constituia o importantă extindere a sferei de influenţă a reformatorului. Acesta a fost unul din marile succese pe care calvinismul le-a dobândit în afirmarea sa ca o credinţă pe placul maselor populare.

Nu este simplu de explicat acest lucru. Multe dintre motive trebuie căutate în situaţia politică din ţară, mai ales după anul 1559, când scăderea autorităţii centrale a deschis calea fărâmiţării teritoriale. Faptul că una dintre cele două mari grupări a trecut la calvinism profitând de acest lucru înseamnă pur şi simplu că mulţi dintre cei care altfel ar fi rămas catolici au hotărât să împărtăşească soarta bisericii reformate. Acest lucru a mai însemnat că grupurile mici de calvinişti convinşi din multe comunităţi beneficiau de protecţia pe care în condiţii normale nu şi-ar fi putut-o permite. Ar fi greşit însă să ducem prea departe argumentaţia noastră, aşa cum au făcut unele recente orientări ale cercetării istorice care au exagerat raţiunile politice ale succesului calviniştilor în Franţa. Este adevărat că mai bine de treizeci de ani situaţia politică a fost deosebit de favorabilă răspândirii protestantismului, dar fiecărei situaţii îi corespund anumite avantaje. Succesul hughenoţilor nu a fost deloc întâmplător. Prozeliţii trebuie câştigaţi.

În ultimii zece ani ai vieţii lui, când sănătatea i-a fost grav afectată, Calvin şi-a petrecut tot mai mult timp făcându-şi griji mai mult decât orice în legătură cu situaţia din Franţa. Şi-a făcut griji pentru învăţăturile lui despre dreptul supuşilor de a opune rezistenţă stăpânilor lor, şi-a făcut griji pentru soarta misionarilor lui care fuseseră prinşi şi omorâţi, a acordat multă atenţie pregătirii predicatorilor care se întorceau în ţara lui natală, a fost foarte curtenitor cu nobilii a căror convertire avea să conducă la crearea unui puternic curent favorabil printre adepţii săi. Nu se ştie cât de des veneau predicatorii din Geneva în Franţa, dar se pare că acest lucru s-a întâmplat de sute de ori. Nu se ştie nici cât de multe copii s-au făcut după scrierile lui Calvin la Geneva ca apoi să fie trimise în Franţa, sau de câte ori el însuşi a

Gravură reprezentându-l pe Calvin

răspuns celor care i-au cerut sfatul. Ceea ce, însă, se ştie este că liderii catolici erau siguri că problemele lor erau legate de Geneva şi astfel s-a ajuns să se vorbească în mod normal despre războaiele religioase ca despre o luptă între Geneva şi Roma. Pentru calviniştii francezi era însă foarte încurajator faptul că în afara ţării exista "un cartier general" care-i sprijinea.

S-a afirmat adeseori că cele două mari avantaje ale calviniştilor faţă de alte forme contemporane lor de religie creştină erau organizarea strictă şi disciplina. Acesta se pare a fost şi cazul Franţei. Primele mici grupări de calvinişti din oricare zonă ar fi fost lesne izolate şi demobilizate, mai ales că nu se bucurau de o recunoaştere oficială. Dar, datorită formei de organizare a bisericii pe care toţi calviniştii trebuiau s-o îmbrăţişeze, precum şi datorită sprijinului reciproc de care se bucurau toţi membrii, toate aceste grupări, chiar şi cele mai mici erau foarte puternice. Această putere a fost sporită simţitor de felul în care cei dintâi hughenoţi au aplicat principiile dogmatice ale lui Calvin în domeniul organizării bisericii, al cărei sistem a devenit dintr-unul potrivit unui mic oraş-stat cu douăzeci de sate satelit, unul pe măsura unor mari state naţionale cu populaţie numeroasă. În scurt timp bisericile locale s-au organizat în sinoduri districtuale şi pe provincii, iar în 1559 a avut loc primul sinod naţional la Paris. Calviniştii din Franţa puteau deci acţiona coordonat în timpul războaielor civile, atât pentru a se apăra cât şi pentru a lua măsuri ofensive. Catolicilor le-a trebuit ceva timp până să se poată organiza într-un mod asemănător.

Este de asemenea foarte limpede că simplitatea şi claritatea învăţăturilor lui Calvin au constituit motivul atracţiei pe care acestea au avut-o asupra celor care au privit iniţial protestantismul ca o formă de luteranism. Calvin, la fel ca şi Luther, a scris fără jenă lucrări destinate nivelului destul de modest al auditoriului epocii sale. Dar, în vreme ce Luther apela la sentimentele acestuia, mai ales cele legate de identitatea naţională germană, Calvin s-a adresat raţiunii. Acest lucru a fost foarte potrivit în cazul nobilimii franceze recunoscută pentru experienţa ei. S-a apreciat că aproximativ jumătate dintre francezi s-au convertit între 1555-1562. Procesul a fost înlesnit de faptul că Jean Calvin a evitat în mod conştient confuziile în redactarea lucrărilor sale adresate acestei categorii de auditori. Când a fost atacat pentru inconsistenţa unora dintre argumentele sale teologice folosite în aceste scrieri, el s-a apărat explicând că opera lui se adresează cititorilor nespecializaţi!

Nu se ştia însă în ce măsură succesul calvinismului (spre deosebire de luteranism) în Franţa poate fi explicat prin apelul la sentimentul naţional. Nu există nici o dovadă concretă că ideile lui Luther au fost respinse în Franţa pentru că erau ale unui "străin", după cum nu este sigur că succesul lui Calvin se datorează faptului că era "unul de-al lor". Astfel de lucruri sunt greu de dovedit, dar nu sunt nici mai puţin adevărate din această cauză. Franţa a fost teritoriul "natural" al misionarismului lui Calvin, care s-a bucurat de mult succes câştigând adepţi aici, chiar dacă acest lucru era poate peste posibilităţile sale.

3. Olanda

Dacă succesul inițial al calvinismului în Franța poate fi socotit în cele din urmă o reprezentare a unui potențial nerealizat, nu același lucru se poate spune de Olanda. La începutul secolului al XVII-lea Provinciile Unite (Olanda) erau un stat oficial calvinist, în care nu era acceptată nici o altă formă de religie. Istoricii s-au ocupat foarte mult de studierea motivelor pentru care calvinismul s-a bucurat de mult mai mult succes și pentru mult mai mult timp în Olanda decât în Franța. Ei și-au căutat explicațiile în deosebirile legate de situația politică specifică celor două țări.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea provinciile din nordul Olandei au pus bazele unui stat independent *de facto*, Provinciile Unite, ieșind de sub controlul conducătorului lor legitim, regele Spaniei. Această "revoltă a olandezilor" nu s-a bucurat însă de succes în provinciile sudice, în care regele și-a redobândit controlul – un control care a fost menținut de familia Habsburg până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În aceste provincii din sud biserica catolică și-a păstrat poziția dominantă, iar lăcașurile calviniste au fost treptat eradicate, la fel ca în Franța. De aceea se pare că există o strânsă corelație între succesul rebeliunii și succesul calvinismului. Legătura dintre ele apare și mai evident atunci când realizăm că mișcarea calvinistă a fost inițial mult mai amplu răspândită în sudul Olandei decât în provinciile care au reușit să se elibereze de sub dominația Spaniei. Acest succes timpuriu în sud nu a fost deloc surprinzător. Cei mai mulți locuitori vorbeau franceza și erau de aceea mai sensibili la influențele venite de peste granița de sud. În această zonă se aflau unele dintre cele mai mari și mai avansate orașe ale Europei, populația lor era interesată în general de ideile noi și nu se temea să le îmbrățișeze; iar la început, opoziția față de ceea ce înseamnă opresiunea Spaniei era mult mai răspândită aici. Nici nu dispăruse calvinismul încă din sud, când a apărut în nordul îndepărtat. Singura explicație plauzibilă pentru acest decalaj pare să fie faptul că cele două zone aveau convingeri politice diferite.

* Până nu demult, punctul de vedere general acceptat despre religia și revolta din Olanda a fost că succesul revoltei s-a datorat în mare parte faptului că a fost o rebeliune a supușilor calviniști împotriva unui stăpân catolic. S-a spus despre calvinism că ar fi cauza și despre succesul său că ar fi efectul. Această interpretare a fost atât de mult contrazisă, încât ea și-a pierdut credibilitatea. S-a susținut că în multe zone din nord, în epoca în care rebelii au preluat controlul, calviniștii reprezentau o neînsemnată minoritate; că liderii aristocrați ai rebelilor, mai ales Wilhelm de Orania, erau "capi politici" care s-au convertit la calvinism numai pentru a reuși să se distan-

țeze de conducătorii lor legitimi spanioli; și că un sprijin din partea populației în favoarea rebeliunii nu numai că era inconstant și nedemn de încredere, dar era și motivat mai degrabă de factori economici decât de factori de ordin religios. Bineînțeles însă că acum nu se mai poate susține cu convingere că una din cauzele majore ale reușitei revoltei olandeze a fost calvinismul.

Acum este foarte evident că de fapt calvinismul a fost una dintre principalele cauze ale eșecului revoltei în sudul Olandei. La un moment dat, spre 1570, se părea că va lua naștere un stat olandez cu adevărat independent, ale cărui granițe vor coincide cu cele ale domeniilor Spaniei. Dar această perspectivă promițătoare a eșuat, iar rebelii au acceptat în cele din urmă ca măcar jumătate din teritoriu să rămână sub controlul Spaniei. Această situație s-a datorat în bună parte faptului că "elitele" sociale din sudul Olandei, proprietarii de domenii, negustorii de vază și mici industriași de la orașe au găsit mai puțin înfricoșătoare reinstaurarea dominației Spaniei decât posibilitatea unei revoluții sociale care putea avea drept urmare crearea unui stat independent. Teama le-a fost stârnită de acțiunile și atitudinea unor calviniști extremiști din regiune. Aceștia fuseseră îndeobște recrutați din rândurile meșteșugarilor, ale muncitorilor calificați care nu participau direct la propria guvernare. Secole de-a rândul ei au avut dispute periodice cu clasele sociale imediat superioare care erau răspunzătoare de declinul lor economic. Ei au declarat că vor face apel la măsurile disciplinare ale bisericii, imediat după instaurarea calvinismului ca unică religie oficială, pentru a înlătura influența predominantă a oligarhiilor conducătoare. Când s-a întâmplat acest lucru între anii 1577-1578 în toate orașele din sud începând cu Bruxelles și Ghent (Gand), orice speranță privind o revoltă în regiune care să se bucure de o amplă participare s-a spulberat. Forțelor "reacționare" le-au fost necesari șapte sau opt ani pentru a fi suficient de bine înarmate pentru a recuceri orașele, și odată făcut acest lucru s-a trecut la înlăturarea calvinismului din districtele aflate sub control spaniol. Atunci cum de a putut calvinismul câștiga teren în nord și chiar să îl păstreze? Nu putem avea nici o garanție în acest sens, dar răspunsul pare să fie că sprijinul oficial acordat primilor convertiți le-a oferit șansa să prospere și să atragă noi adepți atunci când aceștia erau foarte vulnerabili. Acest lucru mai înseamnă și că bisericile reformate erau întemeiate sub auspiciile autorităților și în mare parte controlate de acestea, și de aceea nu reprezentau o amenințare pentru structurile predominante ale puterii. Acest lucru era total diferit de ceea ce se petrecuse în sud, iar deosebirea era capitală. Acest lucru nu explică însă de ce puținii calviniști din nord au putut câștiga pentru biserica lor statutul de unică formă de religie recunoscută.

Cum de au putut ei trece peste dorințele majorității catolice? Nici Wilhelm de Orania, nici alt lider politic al revoltei nu și-a dorit să se întâmple acest

lucru, pentru că ei au negociat permanent cu reprezentanții lui Filip II pentru ideea de toleranță religioasă. Refuzul spaniolilor, însă, de a accepta orice altceva decât drepturi de cult exclusiv pentru catolici le-a lăsat liderilor rebeli doar alternativa de a da frâu liber calviniștilor care și ei cereau la rândul lor drepturi exclusive pentru ei. Presiunea era foarte puternică în acest sens pentru că reprezentanții calviniștilor erau conduși de unul din puținele grupuri care sprijiniseră permanent din toate punctele de vedere cauza rebelilor. Dacă Wilhelm de Orania ar fi pierdut sprijinul lor activ, ar fi putut asista la eșecul definitiv al revoltei. El nu era însă de acord să își asume acest risc. Dar, în ciuda acestui sprijin de la un nivel oficial foarte înalt și a creșterii numărului de refugiați calviniști care veneau din sud, calvinismului i-a trebuit mai mult de o generație pentru a deveni religia majoritară în oricare din teritoriile Provinciilor Unite. În unele districte el nu a atras niciodată mai mult decât o mică parte a populației, în ciuda statutului său de unică biserică recunoscută oficial. Acest lucru nu este surprinzător, pentru că multe țări (spre deosebire de orașele-stat) care au adoptat Reforma au întâmpinat aceleași dificultăți în convertirea maselor. Aceste fapte întăresc cu siguranță argumentul că fără un sprijin oficial protestantismul ar fi avut șanse reduse să capete un statut de permanență.

* Cele petrecute în Olanda ilustrează perfect deosebirile dintre cele trei ramuri importante ale protestantismului: luteranismul, anabaptismul și calvinismul. Luteranismul a câștigat mulți adepți, mai ales din rândul oamenilor învățați în anii 1520-1530, dar nu a reprezentat un progres dinaintea opoziției hotărâte a regelui Carol V. Adepții lui au fost siliți fie să se lepede de el, fie să fugă din țară, fie chiar să moară pentru credința lor. Chiar și Erasmus (deloc luteran, dar suspectat de a avea tendințe reformiste) a hotărât că ar fi mai sigur să se mute în Elveția. Între anii 1520 și 1530 anabaptiștii și-au găsit un temeinic sprijin în rândurile claselor de jos din multe orașe unde puteau supraviețui fără a ieși în evidență. Pentru că nu erau bine organizați și nu aveau o ierarhie puternică, ei erau total dependenți de simpatia pe care o trezeau liderii lor în rândurile aderenților, iar succesul lor se schimba în funcție de acest lucru. Ei nu au fost niciodată mai mult decât un fel de mișcare clandestină subversivă minoră. Calvinismul în schimb a devenit religia oficială a Provinciilor Unite, care a preluat multe comunități anabaptiste. Pentru că avea un sistem de principii dogmatice coerent și ușor de înțeles, și era astfel organizat încât se putea și apăra pe sine și putea în același timp câștiga noi aderenți, calvinismul era bine pregătit pentru a profita de nesiguranța politică pricinuită de nemulțumirile îndreptate împotriva stilului de conducere al lui Filip II. Astfel, el și-a dobândit ulterior reputația de religie a revoluției.

4. Scoția

Virtuala natură revoluționară a calvinismului a fost demonstrată la început și cel mai convingător în Scoția. Între 1559-1560, chiar înainte de izbucnirea războaielor religioase în Franța și a rebeliunii religioase în Olanda, în Scoția s-a desfășurat cu succes o reformă calvinistă care a comportat și o preluare a puterii politice. Amploarea și sălbăticia luptelor care au însoțit schimbările au avut asemenea proporții încât părerea atât a unor persoane neangajate, cât și cea a catolicilor din Europa a fost că Geneva este sursa unui mare și periculos rău social și politic. După aceea calvinismul nu a mai putut fi disociat în țările catolice de acuzația că subminează stabilitatea politică și valorile civilizației.

Ar fi totuși nedrept să-l învinuim pe Calvin sau biserica din Geneva pentru cele petrecute în Scoția. Evenimentele ieșiseră de sub control și erau dictate de interacțiunea dintre situația politică locală și personalitatea și valoarea figurilor conducătoare. În secolul al XVI-lea cele mai multe țări din Europa, dacă cumva auziseră de existența lui, priveau acest mic și sărac regat independent din nord ca aflându-se la limita (dacă nu chiar în afara) lumii civilizate. Toată lumea era convinsă că acolo nu se poate întâmpla nimic. Elemente ale culturii predominante au întărit acest punct de vedere. Activitatea politică, dominată de cei circa cincizeci de nobili, era caracterizată de trădare, duplicitate și de rapida recurgere la violență. Uciderea cu sânge rece a oponenților era atât de împământenită – nefiind o excepție, ca în țările mai prospere ale Europei – încât era absolut nefiresc pentru o personalitate politică activă să moară de moarte bună. Biserica era extrem de coruptă, în special din pricina nivelului scăzut al vieții. Pozițiile cele mai importante erau de fapt monopolizate de bastarzi ai Coroanei, și de fiii mai tineri ai familiilor conducătoare, care foloseau biserica ca o sursă de câștiguri. Poporul beneficia doar de slujbele unor diaconi prost pregătiți, care slujeau în general în parohii în locul preoților absenți.

Între anii 1520 și 1530, ideile luterane au câștigat ceva adepți în special în porturile din estul țării, care de obicei erau piața de desfacere a principatelor germane. Autorităților nu le-a fost greu să împiedice ca ideile bisericii reformate să câștige simpatia populației. Arderile pe rug ale ereticilor erau un argument suficient de descurajator. Situația s-a schimbat însă radical în anii de după 1542 când, după moartea regelui James (Iacob) V, i-a urmat la tron fiica cea mică, Maria, regina scoțienilor. Lungul minorat care a urmat a dat ocazia unei sporiri neobișnuite a luptei pentru putere, care a slăbit și mai mult monarhia. Lucrurile s-au complicat și mai mult datorită dimensiunii internaționale

pe care a căpătat-o această luptă. Franța și Anglia au fost timp de secole dușmani. Regii Franței au încercat în tot acest timp să se folosească de Scoția pentru a răsturna planurile Angliei, mai ales încurajându-i pe scoțieni să se distreze făcând incursiuni în Anglia. Acest lucru a determinat o permanentă competiție între Anglia și Franța pentru o supremație în ceea ce privește influența politică în Edinburgh. În mod normal, Franța ar fi trebuit să se bucure de succes, datorită faptului că James V se căsătorise cu o reprezentantă a unei importante familii franceze, de Guise, renunțând astfel să mai caute eventuale legături dinastice în Anglia. După moartea lui, văduva sa, Mary de Guise (cunoscută cel mai adesea sub numele de Maria de Lorena) a reușit să-și asigure o poziție politică dominantă în Scoția. Pentru a reuși acest lucru ea s-a bazat pe banii și trupele Franței. Influența ei a fost folosită atât pentru promovarea intereselor Franței cât și pentru păstrarea poziției bisericii catolice. S-a pus la cale căsătoria dintre fiica ei și Francisc, moștenitorul tronului Franței, în speranța că Scoția va deveni după aceea o posesiune a Franței. Ea nu a reușit, însă, să ajungă la o înțelegere cu protestanții, a căror putere și influență luaseră amploare sub protecția unor nobili care și-au dat seama că religia ar putea fi folosită ca unealtă în acțiunea lor de feudalizare. Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, englezii (excepând perioada domniei reginei Mary I dintre anii 1553-1558) au încurajat dezvoltarea unui partid protestant din Scoția, dându-le bani potențialilor săi adepți stabili și promițându-le sprijin în viitor.

Prin 1559 amenințarea ca Scoția să-și piardă independența luase proporții. Mary, regina scoțienilor trăia permanent în străinătate cu soțul ei, care tocmai devenise rege al Franței. Politica Scoției părea să fie dirijată de Mary de Guise care avea în minte numai interesele francezilor – ceea ce nu este deloc surprinzător de vreme ce toți sfătuitorii ei erau străini. Nu peste mult timp regele Francisc II al Franței avea să fie declarat regele Francisc I al Scoției. În această situație nobilii hrăpăreți care urmăreau să preia puterea politică din mâinile lui Mary de Guise se prezentau drept cei care au salvat țara de dominația politică și religioasă a străinilor. Ei au transformat în capital politic sentimentele potrivnice străinilor și favorabile protestanților. După un război civil care a durat mai puțin de doi ani, ei i-au alungat pe francezi, după moartea lui Mary de Guise, și s-au instalat la putere ca reprezentanți ai reginei. Pe parcurs ei au introdus reforma calvină.

Puțini dintre nobilii care au contribuit la această schimbare păreau animați de sentimente religioase. Cei mai mulți dintre ei au trecut la protestantism din rațiuni exclusiv politice. Mulți dintre reprezentanții claselor inferioare erau puternic atașați cauzei calvinismului. La țară moșierii, proprietarii de

terenuri care nu aveau titluri de noblețe, iar la oraș burghezii și negustorii erau cei care exercitau puterea politică. Totuși, ei reprezentau o mică parte din populație și nu aveau destulă putere pentru a-și impune voința în ochii națiunii. Ei aveau nevoie de sprijinul activ al claselor sociale superioare. Existau toate șansele să nu capete acest ajutor și atunci Reforma din Scoția ar fi putut fi la fel ca cea din Anglia unde, atât în timpul domniei lui Henric VIII cât și a Elisabetei I, predominante erau considerațiile de ordin politic. Nu a fost însă așa, și acest lucru s-a datorat în bună măsură activității unui om pe nume John Knox.

* Knox este între adepții lui Calvin cel care a avut probabil cea mai mare influență asupra istoriei de mai târziu. El era un om remarcabil. Astăzi s-ar spune despre el că a depășit toate așteptările. Chiar și în epoca în care a trăit, populată de mulți oameni deosebiți, el a fost o ființă neobișnuită. Impresia pe care a produs-o s-a datorat exclusiv puternicei sale personalități. El a avut o puternică influență asupra celor din jurul lui datorită declarațiilor sale extrem de agresive, pe care era greu să le combați. Lucrurile sunt sau albe sau negre: termenii de mijloc sunt eliminați. El a ajuns să se socotească un fel de purtător de cuvânt al lui Dumnezeu în țara sa, predestinat să facă cunoscută oamenilor voința Lui și să insiste ca ei s-o asculte și s-o respecte. El nu avea respect pentru persoanele cu rang înalt și puține au fost situațiile care să-l descumpănească. Acest lucru se datora în mare parte aroganței lui înnăscute, care l-a împiedicat întotdeauna să accepte să fie condus sau corectat de cineva și în parte fermei sale convingeri că Dumnezeu îl îndrumă în toate acțiunile și că soarta lui este deja pecetluită. Între felul în care și-a desfășurat activitatea Calvin la Geneva și modul lui Knox de a acționa există unele asemănări, dar și multe deosebiri. În vreme ce Calvin era un om modest căruia nu-i plăcea să iasă în evidență, Knox era însetat de faimă și bunăstare. Lui îi lipseau calmul și clarviziunea care îl ajutau pe Calvin în cele mai multe ocazii să realizeze ce se poate face și să acționeze în consecință. Unii dintre biografii lui au încercat să demonstreze că era un politician iscusit, dar nu au putut face altceva decât să arate că uneori părea să fi acționat sub impulsul unor motivații politice. Mult mai frecvent însă, și aceasta pe măsură ce îmbătrânea, acțiunile lui erau dictate de temperamentul său aprig, de furia lui ascunsă și de ură. Oamenii fie erau captivați de personalitatea lui, fie îl urau cu furie. Era însă imposibil ca cineva să îl ignore.

Într-o epocă normală "sistemul" l-ar fi ținut în frâu, ceea ce s-a și întâmplat mare parte din viața lui. I-au trebuit mai bine de patruzeci de ani să se facă remarcat. Se cunosc puține lucruri despre această perioadă din viața lui, ceea ce este normal în cazul unei persoane cu origine umilă (tatăl său era un negustor nu tocmai bogat). Situația este îngreunată de faptul că cele mai

multe dovezi provin din scrierile lui Knox şi de cele mai multe ori acestea nu sunt prea demne de încredere. Nu putem spune despre el că avea o memorie defectuoasă, ci că avea un stil cu totul personal de a defini adevărul. El părea să creadă în mod natural numai în acele adevăruri care, după opinia lui, respectau cuvântul lui Dumnezeu. A fost foarte sincer atunci când i-a denunțat pe alții spunând că mint, chiar dacă trebuia să modifice faptele sau să le inventeze pentru a-şi susține declarațiile. Cele mai multe neclarități sunt legate de data naşterii. Secole de-a rândul s-a crezut că el s-a născut în 1505, dar acum pare mai mult ca sigur că anul corect ar fi 1514. Totuşi, este sigur că el a devenit preot catolic şi a resimțit din plin lipsa contactelor sociale care i-au împiedicat avansarea în ierarhia bisericească, deşi era în mod evident deosebit de dotat.

Convertirea lui la protestantism a fost rezultatul felului în care el însuşi a interpretat Biblia precum şi al influenței pe care au avut-o asupra lui predicatorii evanghelişti. Nu a avut nici o legătură cu Calvin, a cărui influență s-a făcut simțită mai târziu, în epoca în care Knox, ca refugiat religios, căuta un adăpost pe continent. Agresivul regim catolic al lui Mary de Guise în Scoția şi a lui Mary (Maria) I în Anglia erau o dovadă clară că nu avea ce căuta în Regatul britanic. Credința lui fusese deja pusă la încercare în perioada în care se îndreptase pentru prima oară spre Geneva în 1554, după ce trebuise să reziste nouăsprezece luni ca sclav la galere în Franța. El a fost pedepsit astfel după capturarea lui de către trupele franceze ale lui Mary de Guise. Pedeapsa a fost atât de severă pentru că el a fost arestat împreună cu un grup de rebeli protestanți care-l asasinaseră în 1546 pe arhiepiscopul de St. Andrew, primatul bisericii catolice din Scoția. Rebelii nu s-au mulțumit cu atât, au ocupat castelul St. Andrew şi au stat mai bine de un an, în ciuda eforturilor pe care le-au făcut guvernanții de a-i scoate de-acolo. Knox li s-a alăturat în timpul ocupării castelului.

* După sosirea lui la Geneva, a fost imediat atras de calvinism. Atracția i-a fost probabil motivată de accentul pus pe disciplină şi de rigoarea obiectivelor sale. Nu s-a supus însă orbeşte. El a luat din învățăturile lui Calvin ceea ce se potrivea propriului său punct de vedere, şi a ignorat categoric ceea ce nu-i convenea. Nicăieri nu găsim mai clar exprimată decât în scrierile lui opinia pe care o avea despre ascultarea pe care o datorăm monarhilor. În 1558 el a publicat anonim şi în secret la Geneva lucrarea "*Prima chemare a trompetei împotriva monstruosului regiment al femeilor*" (regiment însemnând guvernare). El ştia că Jean Calvin nu ar fi de acord cu această lucrare, dar nu i-a păsat de acest lucru. Motivele pentru care a scris acest pamflet sunt neclare, dar impactul pe care l-a avut a fost extraordinar. El a devenit foarte repede cunoscut în cercurile religioase şi politice din întreaga Europă,

de care a fost aspru criticat, şi care nu l-au susţinut în nici un fel. El nu a făcut altceva decât să ticluiască în mintea oamenilor o presupusă legătură între calvinism şi revoluţie. El a discutat cazul extrem potrivit căruia este anormal şi împotriva voinţei lui Dumnezeu ca femeile să fie la conducere. El a atacat-o mai întâi pe Mary I a Angliei care era catolică şi duşmanul său de căpătâi, dar a inclus în lucrare şi aprecieri nefavorabile la adresa femeilor în general. Acest lucru corespundea prejudecăţilor pe care le aveau bărbaţii pe vremea aceea, dar nu s-a oprit aici ci i-a îndemnat pe supuşii lui Mary să se ridice împotriva ei pentru a o alunga de pe tron, ceea ce a scandalizat deopotrivă opinia publică catolică şi protestantă.

Mai întâi ar trebui să înlăture acest adevărat monstru de la tron şi onoruri; aşa numesc eu o femeie îmbrăcată în veşminte bărbăteşti, da, o femeie domnind împotriva naturii peste bărbaţi. Apoi, dacă cineva va îndrăzni să apere această nelegiuire, nimeni nu trebuie să se teamă să pronunţe şi apoi să execute pedepsirea acestuia prin moarte.

Knox a mai scris după "*Prima chemare*" o serie de pamflete îndreptate în special împotriva Scoţiei. El îşi dezvoltă în ele părerile:

Cântecul tuturor bărbaţilor este acum, «Să ne supunem regilor noştri, fie ei buni sau răi, dacă asta este voia lui Dumnezeu». Cumplită le va fi însă răzbunarea dacă aceştia vor copleşi cu blasfemii numele lăudat al lui Dumnezeu şi voinţa Lui... Este adevărat că voinţa lui Dumnezeu este să dăm ascultare regilor, dar la fel de adevărat este şi că atunci când ei pângăresc numele Lui, sau se ridică cu cruzime împotriva fraţilor lor, reprezentanţii bisericii, voinţa Lui nu mai este să ne supunem; El acum îndeamnă şi chiar răsplăteşte pe cei care se ridică împotriva poruncilor lipsite de cuviinţă şi izvodite de furia oarbă.

El şi-a rezumat poziţia în patru principii:

1. Nu doar prin naştere sau înrudire de sânge poate domni un rege legitim peste un popor ce crede în Isus Cristos şi în adevărul Său veşnic, ci în alegerea lui trebuie să se ţină seama şi de porunca prin care Dumnezeu i-a ales pe cei care judecă în numele său pe pământ.
2. În nici un regat, în nici o provincie şi în nici un oraş care a jurat credinţă lui Isus Cristos şi Sfintei Evanghelii nu trebuie promovat într-o funcţie publică, onoare sau demnitate publică, un necredincios vădit sau vreunul care încalcă poruncile lui Dumnezeu.

3. Nimeni nu poate sili pe aceşti oameni să jure credinţă şi nici nu-i poate constrânge să promită că se vor supune şi-i vor sprijini pe tirani împotriva lui Dumnezeu şi împotriva adevărului lui revelat.
4. Dar dacă totuşi ei au promovat astfel de păcătoşi, sau dacă au ales o astfel de persoană chiar după ce s-a declarat nedemnă să domnească peste poporul lui Dumnezeu (acesta este cazul tuturor necredincioşilor sau al prigonitorilor), cel mai drept ar fi ca ei să detroneze şi să pedepsească această persoană pe care au numit-o înainte în mod nesăbuit, au desemnat-o sau ales-o.

Scrierile lui Knox au făcut din el omul cel mai detestat al epocii în rândul cercurilor conducătoare. El a afectat foarte mult şi imaginea Genevei peste graniţe. Calvin a încercat să se disocieze de ideile adeptului său din Scoţia, dar în Anglia efoturile lui nu au avut nici un ecou. Elizabeth I, care s-a urcat pe tron numai la câteva luni după apariţia lucrării "*Prima chemare*", nu a acceptat asigurările care i s-au dat că această lucrare nu reflectă poziţia calvinistă oficială. În Scoţia însă, învăţăturile lui Knox au fost totuşi foarte bine primite de acei nobili care au găsit în ele o justificare convingătoare pentru răsturnarea lui Mary de Guise din situaţia sa de regentă, în lipsa fiicei ei. Acest lucru a contribuit la dobândirea de către Knox a posturii de cel mai influent cleric protestant din Scoţia. Influenţa lui a crescut mai târziu mai ales în timpul tulburărilor politice din 1560, pentru a se reduce apoi spre anul morţii sale, 1572.

* Biserica protestantă din Scoţia era foarte bine organizată. În primii săi ani ea a reprezentat un adevărat stat în stat. La sfârşitul anului 1557 însă, se aştepta ca membrii săi să încheie o înţelegere cu Congregaţia (denumire folosită de protestanţi pentru a se autodefini) pentru a se angaja că vor veni în ajutorul oricărui "frate" care era în pericol datorită credinţei sale. Faptul că acest sistem a funcţionat în practică a făcut foarte dificilă o acţiune oficială îndreptată împotriva protestanţilor. Ori de câte ori s-a făcut vreo încercare în acest sens, apariţia rapidă a unor bande înarmate de protestatari, conduşi de obicei de unul sau mai mulţi lideri ai Congregaţiei, reducea pe oricine la tăcere. Această dorinţă de a se angaja într-o acţiune concertată a continuat după adoptarea oficială a Reformei de către Parlamentul Scoţiei în 1560 şi interzicerea celebrării liturghiei. Această capacitate de a se apăra la nevoie era importantă pentru că, din august 1561 până în iulie 1567, Scoţia a fost în situaţia stranie de a fi un stat protestant condus de un monarh catolic. Perioada de domnie a lui Mary ca regină a Franţei a fost întreruptă brusc de moartea tânărului ei soţ în 1560, înainte ca ea să fi reuşit să aibă un moştenitor la cele două tronuri reunite, şi astfel ea a trebuit să revină cu părere de

rău pe meleagurile natale, pentru a-şi îndeplini obligaţiile de suveran. Protestanţii erau foarte bănuitori că, deşi ea promisese să respecte reglementările religioase care se stabiliseră în lipsa ei, Mary va profita de orice ocazie pentru a răsturna situaţia în favoarea ei. Acest lucru le-a fost de altfel confirmat de refuzul lui Mary de a se întoarce până când nu se va reintroduce celebrarea liturghiei care se va oficia în prezenţa ei.

* Knox a încercat să adapteze stilul de organizare al bisericii din Geneva la biserica scoţiană. El a reuşit să impună controlul bisericii asupra credinţei, alegerea predicatorilor şi aplicarea excomunicării; în acelaşi timp s-au pus bazele unei structuri de autoguvernare bazată pe Sesiunile sau Adunările bisericilor locale sau naţionale (echivalentele sinodurilor) care să facă practic imposibil controlul politic al guvernanţilor asupra bisericii. Eforturile lui Knox de a-i aduce pe guvernanţi sub controlul bisericii s-au lovit totuşi de rezistenţa prietenilor şi duşmanilor săi deopotrivă din rândurile grupului aflat la conducere cât şi din rândurile nobililor. Ei erau hotărâţi să-şi apere statutul tradiţional care scăpase de sub controlul legii. Nu aveau deloc intenţia să se lase conduşi de dictatele unor ierarhi de origine socială modestă.

Reacţia lui Knox la toate acestea a fost inconsecventă. Uneori părea să fi acceptat realitatea puterii politice, oferind sprijin lorzilor protestanţi care, datorită stilului lor de viaţă, fuseseră catalogaţi drept atei; alteori el a atacat-o atât de violent pe regină în predicile sale încât putea fi oricând acuzat de trădare. Dar nici o încercare nu a condus la impunerea unor sancţiuni legale acelora care nu au acceptat disciplina impusă de biserică. Pentru aceasta ar fi trebuit să se poată sprijini pe forţa presiunii sociale. Acest lucru era valabil la nivelul maselor populare, dar nicidecum în rândurile celor care se socoteau superiori din punct de vedere social. Pe la mijlocul deceniului 1560-1570, zgomotoasele atacuri ale lui Knox împotriva lui Mary făcute din amvonul Catedralei St. Giles din Edinburgh l-au transformat într-un personaj incomod pentru mai toţi lorzii protestanţi. Este foarte probabil că regina, dacă ar fi fost mai hotărâtă sau ar fi dovedit mai mult simţ politic, l-ar fi redus la tăcere. Lucrurile nu s-au petrecut aşa, ba mai mult, ea şi-a distrus poziţia permiţându-i lui Knox să se implice în asasinarea celui de-al doilea soţ al ei în 1566 şi apoi alegându-şi-l pe presupusul asasin drept al treilea soţ. Ea a fost forţată să abdice în 1567.

Concepţiile lui Knox despre structura şi organizarea bisericii sunt prezentate în "*Cartea Disciplinei*". Ea a fost întocmită de Knox şi de cei mai apropiaţi colaboratori ai săi în 1560. Ea a căpătat parţial forţă de lege în 1561, deşi nu a fost niciodată validată în fapt; a fost doar pusă în practică în măsura în care corespundea obiectivelor grupului aflat atunci la conducere.

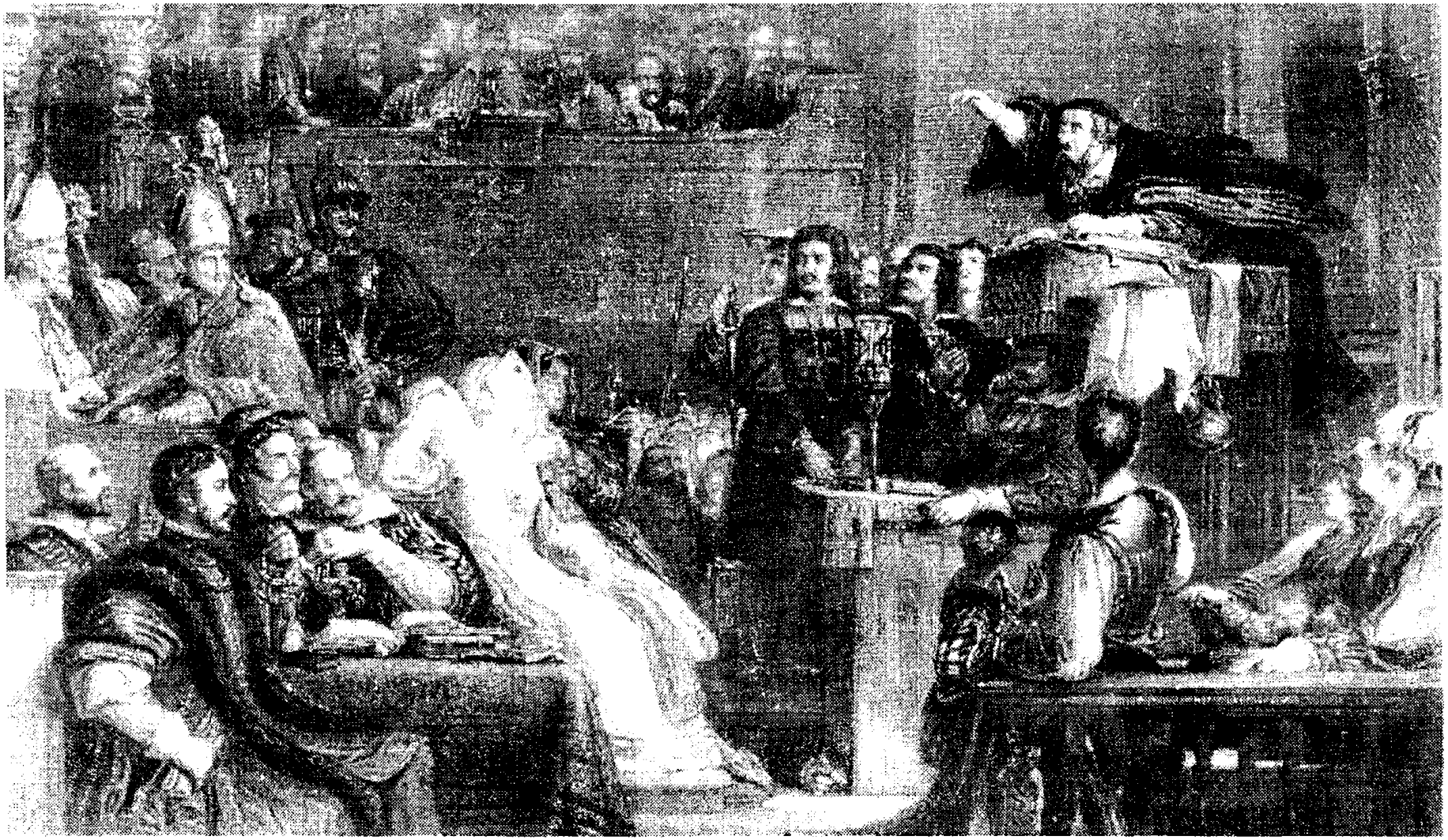

Ilustrație reprezentându-l pe John Knox predicând în 1559 la Edinburg (desen din secolul al XIX-lea)

Cartea trata procedurile specifice alegerii predicatorilor şi plata lor. Stabilea de asemenea un sistem de supraveghetori care să-i înlocuiască pe episcopi şi prevedea că ei îşi pot petrece tot timpul făcând înconjurul districtelor lor şi supraveghind activitatea predicatorilor. Această parte a "*Cărţii Disciplinei*" a fost foarte rapid pusă în practică, dar alte secţiuni nu. În special clauzele care stipulau că toţi copiii ar trebui să meargă la şcoală nu au fost puse în practică mai bine de un secol, deşi atât includerea lor iniţială cât şi eventualitatea aplicării lor dovedesc că educaţia era teoretic mult mai apreciată în Scoţia decât în alte părţi ale lumii.

Multe reglementări urmau îndeaproape modelul lui Calvin de la Geneva, cu modificări adaptate situaţiilor specifice din Scoţia şi mentalităţii mai primitive a lui Knox. Chiar dacă uneori a primit sfaturi de la Calvin, el nu a ţinut cont de ele dacă nu se potriveau vederilor sale. Când i s-a cerut părerea, Calvin a răspuns că biserica ar trebui să fie pregătită să boteze copiii oamenilor excomunicaţi. "*Cartea Disciplinei*" spunea:

1 Copiii (persoanelor excomunicate), procreaţi sau născuţi după primirea sentinţei şi înainte de pocăirea acestora, nu sunt primiţi la botez până când, fie sunt la vârsta să ceară ei acest lucru, fie mama lor, sau unii prieteni apropiaţi, membri ai bisericii, se oferă şi aduc copilul, abhorând şi condamnând păcatul şi nesupunerea nepocăitului. Dacă cineva socoteşte că este prea mult ca fiul să plătească pentru păcatul şi nepocăinţa tatălui, acela trebuie să înţeleagă că împărtăşania nu o primesc decât cei credincioşi şi stirpea lor. Cei care nesocotesc toate avertismentele dumnezeieşti şi stăruiesc în păcatul lor nu pot fi primiţi în rândul credincioşilor.

Dacă am încerca să subliniem diferenţele dintre Calvin şi adepţii săi scoţieni, am fi induşi în eroare. Ei erau de acord în aproape toate problemele esenţiale, iar în privinţa disciplinei scopul lor comun era de a-i convinge pe păcătoşi să se pocăiască. Nici unii, nici alţii nu au susţinut folosirea excomunicării decât în cazurile extreme, când toate eforturile menite să ducă la o schimbare de atitudine au fost sortite eşecului, deşi şi unii şi alţii au dovedit multă răbdare în faţa primelor refuzuri. Diferenţele care au existat totuşi se datorau în parte situaţiilor diferite din Scoţia şi Geneva, şi în parte personalităţii şi prejudecăţilor celor doi. Knox nu a reuşit să ajungă să controleze atât de îndeaproape viaţa cotidiană din Scoţia aşa cum a reuşit Calvin în timpul ultimilor săi ani de viaţă la Geneva, în mare parte pentru că regele şi nobilii controlau masele populare. Nu a reuşit nici să-şi învingă ceea ce devenise deja o formă de paranoia în privinţa femeilor. Ura lui faţă de Mary,

regina scoţienilor l-a determinat să adopte o poziţie neconciliantă. El era pregătit chiar şi pentru asasinate politice făcute cu sânge rece, dacă astfel ar fi putut afecta poziţia lui Mary. Relaţiile cu monarhul său l-au arătat în cea mai nefavorabilă lumină. Metehnele lui nu micşorează rolul pe care l-a avut în istoria ţării sale. Dacă el nu ar fi susţinut cu atâta convingere doctrina calvinistă şi formele ei de organizare, este puţin probabil că în anii 1560-1570 nobilii protestanţi ar fi reuşit să schimbe evoluţia Reformei din Scoţia şi s-o aducă la nivelul situaţiei din Anglia, altfel decât cu preţul ce trebuia plătit pentru obţinerea unui sprijin de la sud de graniţă. Knox a împiedicat acest lucru. Atitudinea lui a dat calvinismului posibilitatea să-şi consolideze poziţia. Deşi acest proces s-a realizat cu greu în multe părţi ale ţării la vremea morţii lui Knox, el a modelat mai apoi valorile şi mentalităţile societăţii scoţiene timp de aproape patru sute de ani.

5. Anglia şi America

Calvinismul ar fi avut poate un impact mai mare în Anglia, de n-ar fi existat scrierile lui Knox. Perspectivele erau desigur foarte favorabile până în 1588 când a fost publicată "*Prima chemare...*". Dar nu a fost totdeauna aşa. Până în 1547, când a murit Henric VIII, protestanţii "extremişti" au socotit că e mai sigur să trăiască în afara Angliei. Domnia lui Eduard VI (1547-1553) i-a încurajat din plin pe calviniştii englezi şi la vremea aceea se părea că Anglia va deveni primul stat naţional calvinist. Se ştia despre tânărul rege că este foarte înţelegător, cei mai puternici dintre nobili erau adepţi ai calvinismului, iar monarhia era îndeajuns de puternică pentru a-şi impune voinţa în problemele religioase în cea mai mare parte a ţării. Totuşi, moartea prematură a regelui şi urcarea pe tron a surorii sale catolice, Mary, a însemnat un important pas înapoi, deşi toată lumea spera ca acest lucru să fie trecător. Cei mai mulţi dintre refugiaţii religioşi care fugiseră pe tărâmurile Rinului şi în oraşele elveţiene, inclusiv la Geneva, nu se aşteptau să lipsească prea mult din ţara lor. Ei erau încrezători că Dumnezeu nu-i va îngădui lui Mary să trăiască mai mult decât era necesar să pedepsească Anglia pentru păcatele ei cele mai recente. Ei ştiau că după moartea ei, noul monarh va fi sora ei, Elisabeta (Elizabeth), care era cunoscută drept o împătimită protestantă.

Pare foarte probabil ca atunci când Elisabeta a devenit regina Angliei în 1558 atitudinea faţă de calvinism să fi fost deformată de scrierile lui Knox. Calvin a încercat să îndrepte răul, dar era prea târziu pentru ca scrisorile lui să mai poată avea vreo şansă să-i schimbe părerea. Elisabeta hotărâse că doctrina calvinistă este o credinţă care aduce cu sine războiul civil, şi era

hotărâtă să facă tot posibilul pentru a evita neînțelegerile între supușii regatului ei. Era, de asemenea, hotărâtă să nu prea aibă de-a face pe cât posibil cu cei care încurajau oamenii și li se alăturau la răzvrătiri împotriva guvernanților legitimi. Hotărârea ei a rămas neschimbată chiar și atunci când acest lucru era împotriva propriilor ei interese. De exemplu ar fi fost în avantajul Angliei ca ea să-i ajute pe olandezi în timpul revoltei lor împotriva lui Filip II mult mai devreme decât a făcut-o. Era deci puțin probabil ca ea să accepte ca biserica Angliei să devină calvinistă prin structură și organizare. Ea era convinsă că trebuie să păstreze controlul politic asupra bisericii, dacă astfel se va putea evita războiul civil. Nu a luat totuși măsuri împotriva calviniștilor pentru credința lor atâta vreme cât ei au respectat reglementările religioase introduse de ea. Prin urmare, numărul calviniștilor (cunoscuți adeseori și sub numele de puritani) din interiorul țării a crescut destul de mult, dar ei nu aveau posibilitatea să se organizeze asemeni coreligionarilor lor din Scoția, Franța și Olanda. Elisabeta era destul de șireată să-și dea seama că neluând măsuri împotriva lor, cu excepția cazurilor când intoleranța lor nu putea fi ținută în frâu, evita de a-i pune în situația să se simtă datori să lupte pentru credința lor. Astfel Anglia a evitat, cel puțin pentru o vreme, războaiele religioase care afectau cea mai mare parte din țările din nordul Europei.

Pe Elisabeta nu o deranja foarte mult ideea că pe parcurs doctrina bisericii ei este puternic influențată de învățăturile lui Calvin. Interesul ei primordial erau problemele politice, nicidecum cele religioase. Astfel, în anul morții reginei, 1603, biserica Angliei era un amestec ciudat de catolicism și protestantism. Structura și organizarea bisericii erau deja puțin schimbate încă din perioada anterioară Reformei, numai că monarhul, mai mult decât Papa, era șeful bisericii. Slujbele își păstraseră încă aspectul specific catolic. Predicile însă erau mult schimbate. Multe dintre principiile dogmatice ale lui Calvin fuseseră deja acceptate, deși ar fi o greșeală să spunem că biserica elisabetană era în fond calvinistă. Mulți teologi au contribuit la introducerea în circulație în Anglia a unui amalgam de principii teologice. Heindrich Bullinger din Zürich a avut o influență determinantă care a avut ca rezultat introducerea multor tradiții zwingliene în biserica Angliei. Influența cea mai puternică asupra gândirii teologice de la sfârșitul secolului al XVI-lea din Anglia a avut-o însă un italian, cunoscut de englezi sub numele de Peter Martyr, a cărui carte, "*Locuri comune*" a fost mult mai citită decât "*Instituția*" lui Calvin. Se poate spune deci că în secolul al XVI-lea, Geneva nu a influențat decât într-o destul de mică măsură biserica Angliei, care a fost reformată, dar niciodată calvinistă.

Acest dificil compromis nu a supraviețuit însă revoltelor politice de la jumătatea secolului al XVII-lea, când puritanii, conduși de Oliver Cromwell, au profitat de ocazie pentru a inaugura o republică în care ideile lui Calvin

erau dominante. Experimentul a fost, însă, de scurtă durată. Prea mulți dintre reprezentanții clasei conducătoare a țării au acceptat după moartea lui Cromwell revenirea la un sistem monarhic destins pentru ca acest experiment să fi putut supraviețui. S-a păstrat însă o moștenire ușor de identificat în unele trăsături ale neconformismului religios care au sporit apoi și au avut un rol foarte important în conturarea valorilor și părerilor care sunt acum numite "din perioada victoriană". Societatea engleză nu a fost niciodată atât de vădit calvinistă ca societatea scoțiană, dar a fost diferită de societățile catolice din sudul Europei.

* Calviniștii englezi nu au rămas cu toții în Anglia. Mulți dintre ei au crezut că nu se vor putea desfășura datorită limitelor impuse de Elisabeta și urmașii ei. Când și-au părăsit țara au făcut-o de cele mai multe ori pentru o destinație de tipul Olandei. Au fost însă adeseori dezamăgiți dacă se așteptau să găsească un loc unde să rămână pentru totdeauna. Concurența tot mai mare pentru terenurile rămase disponibile a făcut ca imigranții să fie primiți din ce în ce mai puțin călduros. Posibilitatea, începând din 1620, de a întemeia noi așezări pe coasta de est a Americii de Nord i-a încântat foarte mult pe calviniștii din Anglia și restul Europei, precum și pe cei aflați în exil. Pentru tot restul secolului al XVII-lea Lumea Nouă a fost un tărâm binevenit pentru protestanții prigoniți. Cele mai renumite dintre comunitățile calviniste au fost cele întemeiate de *Pilgrim Fathers* ("Părinții Pelerini") și urmașii lor în Noua Anglie. Nu trebuie însă să uităm că și calviniștii olandezi au întemeiat comunități prospere în și în jurul Noului Amsterdam (rebotezat New York când a fost cucerit de englezi). Mai puțin însemnate au fost comunitățile hughenote, care au reușit să-și păstreze identitatea pentru scurt timp înainte de a fi asimilate complet de societatea americană. Așa-zisele republici independente întemeiate de primii coloniști din Anglia și Olanda nu au putut supraviețui interesului crescând pe care l-au manifestat guvernele europene față de America de Nord în secolul al XVIII-lea. Au supraviețuit însă până nu demult unele comunități cu o etică vădit calvinistă în nord-estul Statelor Unite. Ar fi mult mai interesant poate să identificăm unele trăsături specifice calvinismului în atât de comentatul și lăudatul stil de viață american.

6. Concluzie

Istoricii, interesați cum sunt să descopere modele în evenimentele petrecute în trecut, au dedicat, în mod firesc, foarte mult timp și energie găsirii unor răspunsuri la întrebarea "De ce calvinismul s-a bucurat de succes în unele țări și în altele nu?". Modelul răspândirii sale geografice i-a condus la niște

posibile direcții de cercetare. Trebuie să remarcăm faptul că toate țările în care bisericile reformate s-au afirmat, fie și pentru o vreme, se aflau la nordul Genevei. Nici una nu era la sud. Să fi fost aceasta o coincidență, sau ceva anume, specific Europei de nord, a făcut ca aceste țări să fie mai receptive la ideile lui Calvin? S-au încercat tot felul de explicații mai mult sau mai puțin convingătoare, au rezultat însă din aceste încercări și câteva idei interesante. Să fi fost oare, de exemplu, temperamentul național de vină pentru că popoarele (dure) din nord au fost atrase de o credință care punea accentul pe caracterul păcătos și pe deznădejdea omului, în timp ce popoarele latine mai vesele nu s-au putut entuziasma în fața unor învățături ce impuneau o strictă disciplină? Amploarea pe care a luat-o calvinismul în Franța ne face să ne cam îndoim de această ipoteză. Sau să fi fost de vină lipsa de stabilitate politică a statelor din nordul Europei, de care cele din sud se bucurau, din care cauză primele au fost mai vulnerabile la incursiunile unei credințe revoluționare? Multe din statele în care calvinismul a câștigat teren au suferit cu siguranță la vremea aceea de un fel de criză de guvernare, cum ar fi, de pildă, Polonia și Transilvania care erau prost guvernate. Această teorie este la fel de fragilă pentru că unele state italiene, deși erau la fel de prost guvernate, nu au trecut totuși la calvinism. Sau să fi fost exclusiv o problemă legată de dezvoltarea economică și anume aceea că în zonele unde comerțul și meșteșugurile erau înfloritoare, mult mai mulți negustori bogați și meșteșugari prosperi au fost atrași de învățăturile care propovăduiau ideea că omul trebuie să se străduiască să demonstreze că este alesul lui Dumnezeu, spre deosebire de statele în care economia stagna sau era în declin, unde era puțin probabil ca oamenii să fie dornici de schimbare? Această ipoteză nu poate explica, însă, succesul de care s-a bucurat calvinismul în rândul reprezentanților aristocrației unora dintre statele mai înapoiate din estul Europei și lipsa de succes din prosperele porturi ale Spaniei și Italiei.

Este evident că nici una dintre aceste teze nu dă un răspuns pe deplin satisfăcător la această întrebare. Nu trebuie, însă, nici să le neglijăm. Ele sugerează puncte de vedere valabile în măsura în care se bazează pe o evaluare amănunțită a factorilor locali care au acționat în fiecare caz. Este necesar ca în cazul fiecărei țări în care calvinismul a jucat un rol important să menționăm grupurile în rândul cărora noile idei au fost acceptate și să explicăm de ce a fost așa. Trebuie să explicăm, de asemenea, de ce autoritățile nu au acționat efectiv pentru a împiedica subminarea reglementărilor religioase existente și de ce, în unele cazuri, calvinismul a înlocuit catolicismul ca religie oficială în stat. Procedând astfel, vom identifica mulți factori comuni. Vom include aici, fără îndoială, aspecte culturale specifice, cum ar

fi părerea despre individualism şi nivelul de educaţie; probleme politice, în special proasta guvernare; şi probleme legate de autoritate, mai ales la calvinişti. În fiecare caz vom avea de-a face cu combinaţii specifice de factori, dar vom reuşi să identificăm şi unele asemănări. Aceste asemănări le dau ocazia istoricilor să scrie substanţial despre interpretările generale, fiind conştienţi că teoriile lor nu vor putea avea niciodată valabilitatea unor legi ştiinţifice. Ele ne oferă cadrul necesar pentru o anumită temă, fără însă a ne da răspunsurile exacte.

Acest lucru este foarte folositor în cazul unor subiecte cum sunt calvinismul sau Reforma, care includ atâtea persoane despre care se ştiu atât de puţine lucruri. Este necesar să generalizăm şi să extrapolăm pe baza dovezilor disponibile pentru a da sens la ceva care altfel ar fi numai o masă informă de informaţii. Procedând astfel, vom avea grijă să nu cădem în capcana de a ne închipui că părerile noastre au forţa unor adevăruri obiective. În cele mai bune cazuri, judecăţile istorice par într-o oarecare măsură a se baza pe fapte: cele care se referă la mişcări populare mai ales din trecutul îndepărtat sunt cu siguranţă speculative. Iată de ce Calvin şi calvinismul pot constitui un subiect interesant de studiu pentru minţile agere sau speculative, chiar dacă atât el cât şi mesajul său nu se bucură de prea multă simpatie. El a avut evident un efect extraordinar asupra a milioane de oameni, atât în epoca lui cât şi în secolele ce au urmat, dar nu se ştie exact care a fost acest efect şi cum s-a produs el. Nu se ştie exact nici dacă influenţa lui a fost în avantajul sau detrimentul omenirii. Calvin ar fi susţinut, desigur, că acest lucru nu a stat în atenţia lui, pentru că el n-a făcut altceva decât să împlinească voinţa lui Dumnezeu. Nu toată lumea ar fi, însă, de acord cu el.

Să notăm ideile principale ale capitolului *"Răspândirea calvinismului"*

Când scoateţi ideile principale ale acestui capitol, întrebarea cea mai importantă pe care trebuie s-o aveţi în vedere este "De ce a câştigat teren calvinismul acolo unde a făcut-o şi atunci când a făcut-o?" Încercaţi să identificaţi atât factorii comuni mai multor ţări cât şi pe cei specifici anumitor state. Următoarele titluri şi întrebări vă vor ajuta să vă structuraţi ideile.

1. Calvin şi protestanţii din Elveţia şi Germania

1.1. Calvin ca şef religios independent

1.2. *Consensus Tigurinus*. Ce ne sugerează el despre calităţile de politician ale lui Calvin?

1.3. Legături cu luteranii. De ce calvinismul a avut o atât de mică influenţă în Germania?

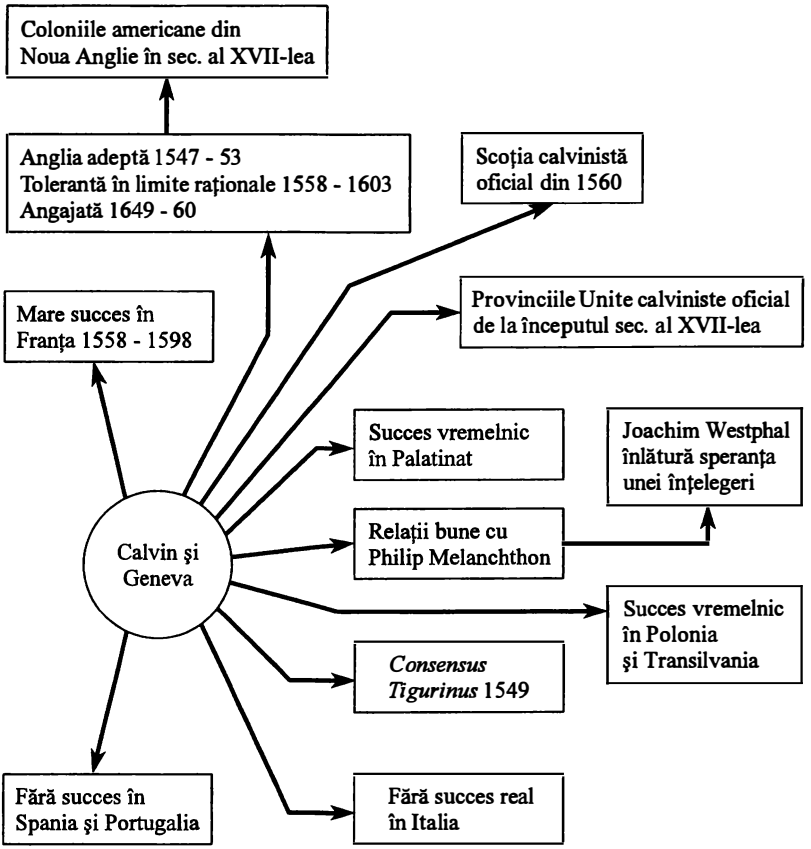
Coloniile americane din Noua Anglie în sec. al XVII-lea
Anglia adeptă 1547 - 53
Tolerantă în limite raţionale 1558 - 1603
Angajată 1649 - 60
Scoţia calvinistă oficial din 1560
Mare succes în Franţa 1558 - 1598
Provinciile Unite calviniste oficial de la începutul sec. al XVII-lea
Succes vremelnic în Palatinat
Joachim Westphal înlătură speranţa unei înţelegeri
Calvin şi Geneva
Relaţii bune cu Philip Melanchthon
Succes vremelnic în Polonia şi Transilvania
Consensus Tigurinus 1549
Fără succes în Spania şi Portugalia
Fără succes real în Italia

Sumar – Răspândirea Calvinismului

2. Franţa
2.1. Situaţia politică înainte de 1559
2.2. Situaţia politică după 1559
2.3. Masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu. Care a fost semnificaţia lui istorică?
2.4. 1572-1598
2.5. Cauzele succesului calvinismului.
3. Olanda

3.1. Calvinismul şi răzvrătirea
3.2. Sud şi nord. De ce calvinismul s-a permanentizat în nordul Olandei şi de ce în sudul ei nu?
3.3. De ce calvinism (şi nu luteranism sau anabaptism?)
4. Scoţia
4.1. Situaţia politică. Când şi de ce a devenit Scoţia un teren favorabil pentru protestantism?
4.2. John Knox
4.3. Knox şi răzvrătirea împotriva guvernanţilor
4.4. Mary regina scoţienilor
4.5. Organizarea bisericii. Knox a fost un adept al lui Calvin sau a fost doar influenţat de acesta?
5. Anglia şi America
5.1. Anglia. De ce nu a reuşit calvinismul să domine Anglia elisabetană?
5.2. America
6. Concluzie. Care ar fi posibilele explicaţii pentru caracterul succesului calvinismului?

Răspundeţi la întrebările ce reprezintă punctul de plecare al unui eseu despre "Răspândirea calvinismului"

Unele dintre cele mai dificile întrebări despre Calvin se referă la influenţa pe care a avut-o el pe plan internaţional. Ar fi uşor să formulăm întrebări simple de tipul,

1. "Examinaţi caracteristicile calvinismului datorită cărora el a avut ecou în afara Genevei."

dar ar fi mai firesc să formulăm întrebări din care să reiasă şi îndoielile care există încă în privinţa acestui subiect. În multe cazuri sensul acestei întrebări nu este foarte precis. Analizaţi următoarele întrebări şi încercaţi să înţelegeţi cât mai exact ce trebuie să răspundeţi:

2. "Calvin a transformat reforma într-un fenomen internaţional". Sunteţi de acord cu acest lucru?
3. "Geneva era nucleul de bază al reformei calviniste." Comentaţi acest lucru.
4. "Fără contribuţia lui Jean Calvin reforma ar fi fost un fenomen de moment (de scurtă durată)". Cât de reală este această afirmaţie?
5. "Se potriveşte numai ţărilor înapoiate şi regilor mărunţi." Explicaţi această apreciere la adresa calvinismului.

6. Explicați părerea potrivit căreia "Cauza răspândirii extraordinare pe care a cunoscut-o calvinismul în Europa centrală în secolul al XVI-lea o putem găsi mai degrabă în sistemul său de conducere a bisericii decât în doctrina lui".

Vi se va părea probabil cel mai ușor să reformulați întrebările pentru ca ele să fie mai clare. Rescrieți fiecare întrebare începând-o fie cu "Ce?" fie cu "De ce?" Remarcați faptul că citatul din fiecare întrebare vă sugerează un posibil răspuns la întrebarea pe care ați scris-o. Care sunt celelalte răspunsuri posibile? Faceți o listă a acestora. Această listă de întrebări este punctul de plecare pentru întocmirea planului eseului dvs. Cu ce problemă veți începe? De ce? Vă sfătuim să acordați cel puțin un sfert (mai probabil o treime) din eseu problemei ridicate de citat. Nu vă limitați niciodată numai la acea problemă. Întrebarea este o invitație pentru a discuta subiectul în întregime, o invitație de care nu țineți cont pe propriul dvs. risc.

Întrebări pe baza textului capitolului *"Răspândirea calvinismului"*

1. Knox şi răzvrătirea împotriva guvernanților

Citiți cu atenție cele trei extrase din scrierile lui Knox de la pag. 104-105. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce susține Knox în a doua frază din primul extras?
b) Care este justificarea pe care o găseşte Knox răzvrătirii în al doilea extras?
c) De ce contemporanii lui au socotit revoluționare cele patru propoziții din al treilea extras?
d) În ce fel şi-a trădat Knox cititorii?
e) În ce măsură își susține Knox afirmațiile cu dovezi? Ce ne sugerează acest lucru despre el?
f) Care a fost efectul scrierilor lui Knox despre atitudinea guvernanților față de calvinism?

2. Knox despre botezarea copiilor celor excomunicați

Citiți cu atenție extrasul din *"Cartea Disciplinei"* de la pag. 108. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Care este înțelesul propoziției "la vârsta [când pot] să ceară ei [botezul]" (rândul 3)?
b) Ce argument foloseşte autorul pentru a justifica regula potrivit căreia copiii celor excomunicați nu vor fi botezați?

c) Apreciați pe baza argumentelor din extras la ce critici se aştepta autorul acestei reguli.
d) De ce a stârnit această regulă atâtea controverse în epocă? De ce istoricii au socotit-o foarte semnificativă?
e) De ce acordă disciplinei atâta importanță calviniştii?

3. Calvin şi stilul de a predica al lui Knox

Studiați cu atenție ilustrațiile din secolul al XIX-lea care îl reprezintă pe Calvin (coperta 1) şi Knox (pag. 107) predicând. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce dovadă găsiți în sprijinul ideii că aceste ilustrații redau mai degrabă impresiile artiştilor care le-au creat decât o experiență personală?
b) Ilustrația care-l reprezintă pe Calvin este favorabilă sau defavorabilă? Explicați răspunsul.
c) Ce impresie despre Knox încearcă să ne comunice autorul ilustrației? Cum realizează acest lucru?
d) Cine este femeia din centrul imaginii? Cum este ea reprezentată?
e) Care este semnificația poziției şi atitudinii episcopilor în ilustrația despre Knox?
f) Ce valoare istorică au impresiile artiştilor?

Lecturi suplimentare

Nu există o mare bogăție de lucrări disponibile despre Calvin și Reforma târzie potrivită studenților de nivel A. Ar fi, fără îndoială, deosebit de folositor să mai citiți suplimentar următoarele lucrări:

T. H. L. Parker, *Jean Calvin* (Dent 1975)

Aceasta este o biografie academică, dar foarte scurtă și accesibilă. Se dezbat probleme legate de unele aspecte mai disputate ale vieții lui, ceea ce oferă o imagine despre cum lucrează istoricii. Este recomandabilă numai celor care citesc de plăcere.

O scurtă prezentare a vieții lui Calvin o putem găsi în:

Menna Prestwich (ed.), *International Calvinism* (*Calvinismul pe plan internațional 1541-1715* (OUP 1985)

Această carte este o trecere în revistă a fenomenului. Cu excepția capitolului "Calvinismul în Franța 1559-1629", cartea se adresează mai degrabă elevilor de liceu decât studenților de nivel A. Este o carte folositoare profesorilor.

Cea mai importantă carte despre doctrina lui Calvin a fost scrisă inițial în limba franceză, dar este demult tradusă și în limba engleză. Ea se numește:

F. Wendel, *Calvin*: *The Origins and Development of his Religious Thought* (*Calvin*: *Originile și evoluția doctrinei sale religioase*) (Collins 1950)

Această carte va părea multora dificilă, cu excepția poate a celor cu adevărat interesați de teologie, dar o oră dedicată citirii unui capitol vă va ajuta să înțelegeți mai bine cum au abordat istoricii aceste probleme.

Vă va fi probabil mai ușor să vă familiarizați cu problema răspândirii calvinismului dacă veți studia Franța și Olanda ca subiecte separate. Cel mai bun îndrumar în acest sens este cartea în două volume a lui Martyn Rady din această serie. Ele vă vor ajuta să studiați calvinismul în contextul național al acestor două țări. Dacă doriți să cunoașteți mai îndeaproape problema calvinismului în Scoția, citiți:

Jasper Ridley, *John Knox* (OUP 1968)

Această foarte lungă biografie nu este lucrarea ideală, pentru că de multe ori este lipsită de o direcție clară, dar este ceva mai plauzibilă decât celelalte lucrări disponibile despre Knox. Nu merită să-i acordați mai mult de o oră sau două pentru a o frunzări.

În afară de lucrarea lui Parker, merită să citiți capitolele mai importante ale unei lucrări care situează epoca lui Calvin și a calvinismului în contextul politic internațional al sfârșitului secolului al XVI-lea.

J. H. Elliot, *Europe Divided* (*Europa Divizată 1559-1598*) (Fontana 1968)

Este scrisă interesant și convingător și ajută la punerea cap la cap a unor probleme abordate de cele mai multe ori separat. Acordați cât mai mult timp acestei lucrări. Efortul dvs. nu va fi zadarnic.

Surse documentare despre Calvin şi Reforma târzie

O carte se impune în mod special prin bogăţia de surse documentare despre Calvin. Ea este:

Potter şi Greengrass, *John Calvin* (Edward Arnold 1983)

Această cărţulie este foarte importantă pentru orice Secţie de Istorie în care se predă perioada modernă timpurie, dar nu trebuie să fie citită ca un roman. Ea este o excelentă sursă documentară.

La fel de bună, dar mai greu accesibilă este:

John Knox, *The History of the Reformation of Religion in Scotland* (*Istoria Reformei religioase în Scoţia*)

Această lucrare din epocă conţine o prezentare a evenimentelor specifice reformei scoţiene, pe care le regăsim şi în alte ediţii; ea circulă mai mult la mâna a doua. Este o bogată sursă documentară cu ajutorul căreia putem învăţa cum trebuie să folosim sursele documentare.

Mulţumiri

Editorii ar vrea să mulţumească pe această cale pentru permisiunea de a reproduce ilustraţiile introduse în carte: The Mansell Collection Limited, pag. 37, 95, 107; Universităţii din Geneva, pag. 17 şi coperta.

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă şi foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar şi publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi şi studenți.

Autorul cărții *Jean Calvin şi reforma târzie* abordează trei mari domenii ale cercetării acestui subiect: viața şi activitatea lui Calvin în Geneva, concepția sa religioasă - pentru identificarea asemănărilor şi diferențelor față de doctrina lui Martin Luther şi cea a bisericii catolice şi difuzarea ideilor sale. Această analiză încurajează cititorul să-şi formeze propriile opinii asupra cauzelor succesului şi răspândirii calvinismului.

ISBN 973-571-019-6